

Rinkimai Lenkijoje: nusivylę ir pikti kaimiškų vietovių gyventojai niekur nedingo p. 2
Širdis, tarsi turėtų smegenis, aplink save formuoja elektromagnetinį lauką p. 3
Apie Klaipėdos krašto užėmimą ir Alaus pučą p. 12

Balsai

DANIEL KEHLMANN

Danielis Kehlmannas (g. 1975) – austrų ir vokiečių prozininkas, dramaturgas, eseistas, literatūros kritikas, literatūrologų vadinamas magiškuoju realistu. Keliolikos romanų autorius. Kehlmanno herojai gyvena tarsi mums gerai pažįstamoje realybėje, bet iš tiesų balansuoja tarp realybės ir fikcijos.

Kehlmannas yra daugybės literatūrinių premijų laureatas. Didžiausios sėkmės sulaukęs jo romanas „Pasaulio matavimas“ (2005; liet. 2007) išverstas į daugiau nei keturias dešimtis kalbų. Bestseleriu tapo ir „Tilis Ulenšpygelis“ (2017; liet. 2021; abu vertė A. Tekorius).

„Šlovė: devynių istorijų romanas“ (*Ruhm. Ein Roman in neun Geschichten*) pasirodė 2009 m. Knygą sudaro devyni savarankiški epizodai – istorijos, kurias jungia veikėjai ir pagrindinės temos. Viso romano leitmotyvas – šlovės siekis, jos poveikis žmogaus ir aplinkinių gyvenimui. Be to, beveik visose istorijose kalbama apie šiuolaikines technologijas ir esminius pokyčius, kuriuos į mūsų gyvenimą atnešė kompiuterių ir mobiliųjų telefonų era.

„Balsai“ (*Stimmen*) – tai pirmoji iš devynių romano „Šlovė“ istorijų.

Vertėja

Anton Räderscheidt. Namas Nr. 9. 1921

karais prieš užmiegant jį užplūsdavo jaudinantys visų tų lėktuvų, elektronika valdomų ginklų, bankų kompiuterių vaizdai, kartais tokie stiprūs, kad net širdis imdavo daužytis. Tada Elkė klausdavo, ko jis taip blaškosi, esą jo lova bilda kaip betono maišyklė, o jis tik atsiprašydavo prisiminęs, kad ir mama yra sakiusi, jog jis itin jautrus.

Išlipus iš traukinio suskambo telefonas. Elkė prašė grįžtant vakare iš darbo nupirkti agurkų. Prekybos centre netoli namų jie esą dabar labai pigūs.

Eblingas pažadėjo jų nupirkti ir skubiai atsisveikino. Telefonas vėl suskambo, kažkokia moteris klausė, ar jis tikrai viską gerai apgalvojęs, nes atsakyti tokios kaip ji galys tik visiškai idiotas. Ar jis manęs kitaip?

Ne, atsakė ilgai nedvejodamas, jis manęs lygiai taip pat. – Ralfai! – nusijuokė ji.

Eblingo širdis daužėsi, gerklė džiūvo. Jis padėjo ragelį.

Visą kelią į darbą jautėsi sutrikęs ir susinervinęs. Matyt, ankstesnio numerio savininko balsas buvo panašus į jo. Dar kartą paskambino į klientų aptarnavimo skyrių.

Ne, atsakė moteris, kito numerio jam taip paprastai paskirti negalinti, tai esanti mokama paslauga.

– Bet juk šis numeris priklauso kažkam kitam!

Nejmanoma, atsakė ji. Esama...

– Saugiklių, žinau! Bet man nuolat skambina... Supraskit, aš – kompiuterių specialistas. Žinau, kad į jus dažnai kreipiasi žmonės, kurie nieko apie tai neišmano. Bet aš profesionalas. Žinau, kaip...

Moteris jį pertraukė, tarusi, kad niekuo negali padėti. Perduosianti reikalą toliau.

– O kas tada? Kas bus tada?

Tada, tarė ji, būsią nuspręsta. Bet tai jau ne jos kompetencija.

Tą rytą darbe jis visai nepajėgė susikaupti. Rankos drebėjo, per pietus apetito neturėjo, nors kaip tik davė Vienos šnicelį. Nedažnai valgykloje gaudavai Vienos šnicelį, paprastai jis jo visada labai laukdavo. Bet tądien beveik nieko nevalgęs nunešė savo padėklą į vietą, susirado valgykloje nuošalų kampelį ir atsėdęs įsijungė telefoną.

Trys balso pranešimai. Dukros, kuri prašėsi parvežama iš baletu pamokos. Nustebo, nes nežinojo, kad ji lanko šokius. Kažkokio vyro, kuris prašė paskambinti. Iš pranešimo negalėjo suprasti, kam jis skirtas: jam ar tam kitam. Ir dar moters, kuri klausė, kodėl jis taip ilgai nesirodo. Jos žemo murkiančio balso dar nebuvo girdėjęs. Kai jau norėjo išjungti telefoną, šis vėl suskambo. Numeris ekrane prasidėjo pliuso ženklu ir skaičiumi dvidešimt du. Eblingas nesumojo, kokia tai šalis. Pažįstamų užsienyje jis beveik neturėjo, išskyrus pusbrolių Švedijoje ir tokią seną storą moteriškę iš Mineapolio, per kiekvienas Kalėdas atsiųsdavusią jiems savo nuotrauką, kurioje ji šypsodavosi su taure rankoje. „Mieliems Eblingams“ – būdavo užrašyta kitoje pusėje, bet nei jis, nei Elkė nežinojo, kuris iš jų dviejų su ja giminiuojasi. Atsiliepė.

– Ar pasimatysim kitą mėnesį? – šaukė kažkoks vyras. – Juk būsi Lokarno festivalyje? Be tavęs jie tikrai neišsivers, ypač tokiomis aplinkybėmis. Tai kaip, Ralfai?

– Ko gero, būsiu, – atsakė Eblingas.

– Na, bet jau tas Lomanas. Šito galima buvo laukti. Jau kalbėjaisi su Degetelio žmonėmis?

– Dar ne.

– Būtų pats laikas! Lokarnas gali mums labai padėti, kaip kad Venecija prieš trejus metus. – Vyras nusijuokė. – O kas šiaip? Klara?

– Taip, taip, – nutęsė Eblingas.

– Na ir kiaušė, – pasipiktino vyras. – Neįtikėtina.

– Ir aš taip manau, – pritarė Eblingas.

– Tu peršalęs? Balsas kažkoks keistas.

– Turiu dabar... kitų reikalų. Atskambinsiu tau.

– Gerai jau, gerai. Tu niekada nepasikeisi, tiesa?

Telefonas išsijungė. Eblingas atsirėmė į sieną ir pasitrynė kaktą. Užtruko kelias akimirkas, kol susiorientavo: jis sėdi valgykloje, aplink kolegos valgo šnicelius. Pro šalį kaip tik ėjo Rogleris su padėklų rankose.

– Labas, Eblingai, – pasisveikino Rogleris. – Viskas gerai?

– Taip, aišku. – Eblingas išjungė telefoną.

Visą popietę jam nė kiek nerūpėjo darbas. Tądien jam buvo vis tiek, kuri kompiuterio detalė sugedo ir kodėl galėjo atsirasti tie gedimai, apie kuriuos šifruotuose pranešimuose rašė prekybininkai – „klientas tvirtina spaudęs klavišą *reset* nrd. išjungti *display*, bet rodė *zero*“. Štai kas dedasi, kai nekantriai ko nors lauki.

Bet jis vilkino laiką. Telefonas buvo išjungtas, kai jis traukiniu važiavo namo, nejungė jo, kai prekybos centre pirkto agurkus, net ir tada, kai vakarieniavo su Elke ir abiem vaikais, kurie spardėsi po stalų. Telefonas ramiai gulėjo kišenėje, nors jis nė minutės nesiliovė apie jį galvojęs.

Galiausiai nusileido į rūsį. Ten trenkė pelėšiais, viename kampe riogsojo alaus dėžės, kitame – išardytos IKEA spintos dalys. Eblingas įsijungė telefoną. Du pranešimai. Jau norėjo juos perklausti, bet kaip tik telefonas ėmė vibruoti: kažkas skambino.

Dar Eblingui nespėjus pareiti į namus, suskambo jo mobilusis telefonas. Metų metus jis priešinosi šiam pirkiniiui, nes buvo technikas ir nepasitikėjo tokiais dalykais. Kodėl niekam neatėjo į galvą, kad žmogus prie ausies glaudžia agresyvios spinduliuotės šaltinį? Bet Eblingas turėjo žmoną, du vaikus, būrį kolegų darbe ir nuolat girdėjo jų priekaištus, kad esąs nepasiekiamas. Tad pagaliau nusileido, įsigijo telefoną ir dar parduotuvėje paprašė jį aktyvuoti. Netikėtai pačiam sau buvo maloniai nustebintas: tiesiog tobulas daikčiukas, gražios formos, glotnus, elegantiškas. Ir štai dabar jis kaip tik skambėjo.

Neskubėdamas atsiliepė.

Moteriškas balsas reikalavo Rafo, Ralfo ar Raufo, vardo gerai neišgirdo.

Jūs apsirikote, ištare, ne ten paskambinote. Ji atsiprašė ir padėjo ragelį.

Vakare sulaukė kito skambučio.

– Ralfai! – šaukė prikimęs vyras. – Po galais, kaip reikalai, tu velnio išpera?

– Ne ten paskambinote! – Eblingas atsisėdo lovoje.

Buvo jau po dešimtos, žmona priekaištingai nužvelgė jį. Anas vyras atsiprašė, o Eblingas išjungė aparatą.

Kitą rytą telefone buvo palikti trys balso pranešimai. Perklausė juos traukinyje važiuodamas į darbą. Moteris kikendama prašė paskambinti. Kažkoks vyras rėkė, kad jis turįs tuojau pat prisistatyti, nes ilgai jo nelauksią; fone girdėjosi taurių skimbčiojimai ir muzika. Tada vėl moteriškas balsas:

– Ralfai, kurgi tu?

Eblingas atsiduso ir paskambino į klientų aptarnavimo skyrių.

Keista, išgirdo nuobodžiaujančios moters balsą. Ne, jokių būdu taip negalėję nutikti. Niekam neskiriamas numeris, kurį jau turi kas nors kitas. Tam esama daugybės saugiklių.

– Bet taip vis dėlto nutiko!

Ne, prieštaravo moteris. Tokie dalykai tiesiog neįmanomi.

– Tai ką dabar darysite?

Atsakė nežinanti. Mat tokie dalykai tiesiog neįmanomi.

Eblingas jau žiojosi kažką sakyti, bet apsigalvojo. Žinojo, kad kitas jo vietoje būtų susinervinęs, bet tik ne jis, tai ne jo būdui. Eblingas padėjo ragelį.

Po kelių sekundžių telefonas vėl suskambo.

– Ralfai, čia tu? – klausė kažkoks vyras.

– Ne.

– Ką?

– Šitas numeris... jis netyčia... jūs apsirikote.

– Bet tai Ralfo numeris!

Eblingas padėjo ragelį ir įsikišo telefoną į striukės kišenę. Traukinys buvo sausakimšas, jam ir šiandien teko stovėti. Iš vienos pusės prie jo spaudėsi riebi moteriškė, iš kitos kaip į amžiną priešą į jį dėbsojo kažkoks ūsočius. Buvo daug dalykų, kurių Eblingas nemėgo savo gyvenime. Jį erzino, kad žmona tokia išsiblaškiusi, kad skaito tokias kvailas knygas, kad taip siaubingai blogai gamina. Erzino, kad sūnui trūksta intelekto, o su dukra visai susvetimėjo. Erzino, kad per plonas buto sienas girdisi, kaip knarkia kaimynai. Bet labiausiai jį erzino kelionės traukiniu piko valandomis. Tuomet traukiniuose visada būna ankšta, visada pilna žmonių, kvapai visada nemalonūs.

Bet savo darbą jis mėgo. Su dešimtimis kitų kolegų sėdėdavo palinkęs po ryškiais lempomis ir krapštydavosi prie neveikiančių kompiuterių, kuriuos prekybininkai jiems siųsdavo iš visos šalies. Žinojo, kokie trapūs tie maži mąstantys diskeliai, kokie jie sudėtingi ir nenuspėjami. Niekas jų iki galo neperprato; niekas negalėjo pasakyti, kodėl jie kartais neveikia, o kartais kažin ką išdarinėja. Niekas ir neieškojo tų priežasčių, tiesiog keisdavo vienas detales kitomis, kol aparatas pradėdavo veikti. Jis dažnai pagalvodavo, kiek daug visko pasaulyje nuo tų aparatų priklauso, juos jis išmanė ir žinojo, kad būna išimčių, o kad jie veikia taip, kaip reikia, yra tikras stebuklas. Va-

Ką primena rinkimų rezultatai Lenkijoje

Neseniai pasibaigę Seimo rinkimai Lenkijoje sulaukė nemažai dėmesio Lietuvoje. Dešinioji valdančiųjų partija „Teisė ir teisingumas“ gavo daugiausia balsų. Visgi galima teigti, kad rinkimus partija pralaimėjo, nes susivienijusios centro dešinėsios ir kairiosios partijos turės daugiau balsų Seime ir galės sudaryti koaliciją. Tam sutrukdyti gali „Teisės ir teisingumo“ partijai lojalus prezidentas Andrzejus Duda ir šalies teismų sistemą užpildę teisėjai. Tačiau jei jie nebandys kišti pagalių į ratus, susivienijusi opozicija išstums Jarosławo Kaczyńskio vadovaujamą partiją iš valdžios ir taip užbaigs aštuonerius metus trukusį konservatyvių dešiniųjų dominavimą Lenkijos politikoje. Ne veltui Vilniaus universiteto profesorius Vytautas Nekrošius viename interviu spaudai teigė, kad lenkai rinkosi, kur gyventi – klerikalinėje pusiau diktatūroje ar demokratijoje.

Kaip stipriai Kaczyńskio partija buvo užvaldžiusi valstybę, iliustruoja žymaus Lenkijos valstybinio transliuotojo TVP žurnalisto Marcino Wolskio ištara, kad valdant partijai „Teisė ir teisingumas“ valstybinė televizija kūrė „blogesnę propagandą [nei komunizmo laikais] septyntajame dešimtmetyje“. Jo nuomone, tai prisidėjo prie to, kad valdančioji partija per rinkimus prarado daugumą parlamente.

Po rinkimų pasirodė informacija, kad Lenkijos valdančiuosius konsultavo ideologinio bendražygio Viktoro Orbáno politiniai konsultantai iš Vengrijos. Jie „Teisės ir teisingumo“ politikams patarė remtis Vengrijoje sėkmingai išbandyta rinkimų strategija – akcentuoti migrantų klausimą, rinkimų dieną surengti manipuliatyvius referendumus bei aktyviai pulti ir demonizuoti opozicijos lyderį Donaldą Tuską. Vengrijoje valdantieji sugebėjo mobilizuoti savo rinkėjus pagrindiniu baubu paversdami vengrų kilmės verslininką ir filantropą George'ą Sorosą. Tačiau šie patarimai akivaizdžiai nepasiteisino ir sąjungininkų netekusi neliberali pusiau autoritarinė Vengrija Europos Sąjungoje liks dar labiau izoliuota.

Lietuvos informacinėje erdvėje šie istoriniai rinkimai kaimyninėje šalyje buvo nušviečiami įvairiais rakursais. Tačiau vienas įdomesnių – „ką lenkų rinkimai žada mums Lietuvoje“.

Tarp mūsų žurnalistų, rodos, jau įsigalėjo taisyklė apie Lenkijos vidaus politiką teirautis Lietuvos lenkų kilmės politologų iš Vytauto Didžiojo ir Vilniaus universitetų. Geras šių politologų Lenkijos informacinės erdvės ir politinės virtuvės išmanymas leido žurnalistams pateikti rimtesnių įžvalgų apie rinkimus ir jų baigtį. Lietuvoje klausta, kaip klostysis dvišaliai Lietuvos ir Lenkijos santykiai. Jie Lenkijos premjeru anksčiau buvus Donaldui Tuskui, o šalies užsienio reikalus kuravus ministrui Radosławui Sikorskiui nebuvo tokie geri. Sikorskis netgi yra minėjęs, kad kol nebus išspręstos tam tikros Lietuvos lenkų problemos, jis nekelsis kojos į Lietuvą. Tad paradoksalu, kad dvišaliai Lietuvos ir Lenkijos santykiai atšilo valdant nacionalistinei „Teisės ir teisingumo“ partijai, pasižymėjusiai griežtesne pozicija Waldemaro Tomaszewskio vadovaujamos Lietuvos lenkų politinės partijos atžvilgiu. Visgi, anot minėtų apžvalgininkų, dvišaliai santykiai turėtų išlikti geri ir prie Lenkijos vairo stojus naujai opozicinių jėgų sudarytai vyriausybei.

Taip pat buvo aptarinėjamos tolesnės ekonominių santykių perspektyvos, pasikeitus valdžiai kaimyninėje šalyje. Politikus apžvalgininkai ir ekonomistai pažymėjo, kad ir čia pokyčių neturėtų būti. Nepamiršta liko ir paprastam žmogui svarbiausia apsipirkimų Suvalkų „Biedronkoje“ tema. Ekonomistai nuramino, kad po rinkimų pabrangęs zlotas sūduvių ir džukų ketinimams pigiai apsipirkti lenkuose neigiamos įtakos neturės.

Tačiau prieš mąstant apie tai, kaip keisis dvišaliai santykiai ir ką gero pokyčiai Lenkijos valdžioje duos mums, Lietuvai būtų pravartu paskirti savo ambasadorių Varšuvoje. Tai, kad mes jau kuris laikas to nesugebame padaryti, veikiausiai liudija prastą Užsienio reikalų ministerijos darbą.

Tačiau gal yra dar kas nors, ko galime pasimokyti iš rinkimų Lenkijoje?

Neseniai Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondas (*Eurofound*) paskelbė ataskaitą, kurioje teigiama, kad Europos kaimiškų vietovių gyventojai jaučiasi ignoruojami savo institucijų ir vyriausybų, nes pastaraisiais metais padidėjo aprūpinimo ir gyvenimo sąlygų skirtumai kaimo ir miesto vietovėse. 2022 m. „Eurostato“ duomenys rodo, kad kaimo vietovėse skurdo ar socialinės atskirties rizika ES yra didesnė nei miestuose ir priemiesčiuose. Ataskaitos rengėjai pažymi, jog mažiau pasiturinčių regionų gyventojai gali būti linkę manyti, kad jų ekonominiams, socialiniams ir kultūriniam identitetui gresia pavojus. Įvairių rūšių nelygybė gali pakirsti pasitikėjimą vyriausybėmis ir pačia ES, o tai savo ruožtu gali vesti prie socialinių neramumų. „Tai gali paskatinti populizmo augimą ir paskatinti rinkėjus rinktis autoritarinius lyderius“, – pažymima ataskaitoje.

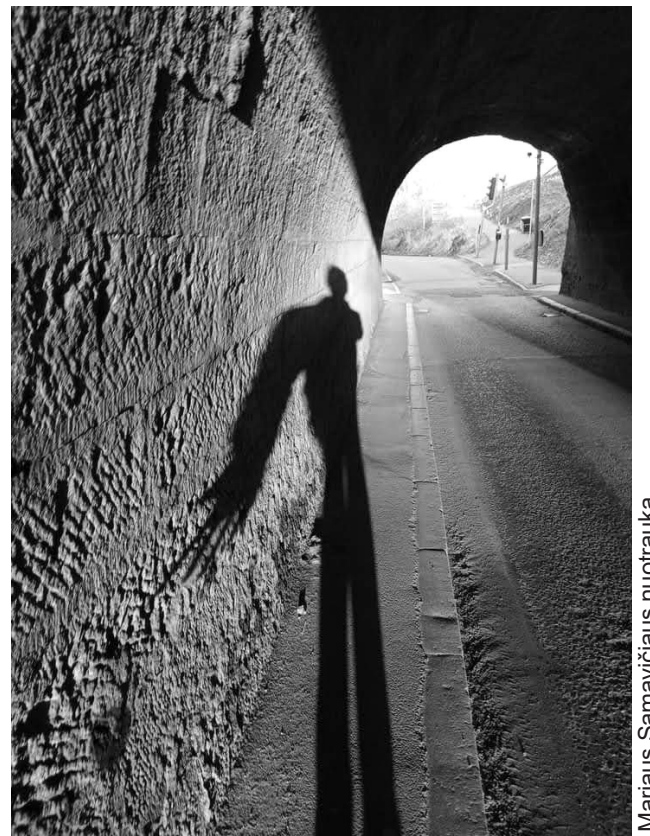
Kodėl tai svarbu tiek Lenkijos rinkimų kontekste, tiek kalbant apie Lietuvą? Įvairių politikos apžvalgininkų teigimu, „Teisės ir teisingumo“ elektoratą daugiausia sudaro vargingiau gyvenantys, religingi, vyresnio amžiaus kaimo vietovių ir mažų miestelių gyventojai. Opoziciją daugiausia palaiko jauni ir vidutinio amžiaus didžiųjų miestų gyventojai. Šiuose rinkimuose opozicijai padėjo didelis jaunų rinkėjų aktyvumas. Tačiau nusivylę ir pikti Lenkijos kaimo vietovių gyventojai niekur nedingo. Jie liko ir opozicijai: jei ši norės sutaikyti poliarizuotą šalį, reikės atkreipti dėmesį į šios visuomenės dalies problemas.

Lietuvoje, kaip teigia Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas, remdamasis Valsybės duomenų agentūros eksperimentinės statistikos duomenimis, kas penktas gyvena arti skurdo ribos. Tokia padėtis šalyje stabiliai bloga išlieka jau dvidešimt metų. Savo „Teisė ir teisingumą“ jau buvome išsirinkę. Ramūnas Karbauskis netgi bandė valdyti Kaczyńskio stiliu, t. y. pats neužimdams jokie reikšmingo posto diriguoti visiems nuo galinės sėdynės. Kol socialinė ir ekonominė atskirtis, turinti aiškia geografine kaimo ir miesto (Vilniaus) dimensija, netaps pagrindiniu valdžios skausmu, tol nuolatos gyvensime Kaczyńskio ar Orbáno tipo grėsmės akivaizdoje.

Atskirčiai mažinti reikia didesnio šalies biudžeto ir gyvulių ūkio šalies mokesstinėje sistemoje sutvarkymo. Nauji mokesčiai yra neišvengiami. Tačiau jie turi būti socialiai teisingi. Jei sugebėjome apmokestinti (laikinu mokesčiu) bankus ir gautus mokesčius nukreipti gynybos finansavimui, kodėl negalime panašiai lėšų rasti kitoms sritims finansuoti, plėsti, o ne optimizuoti viešąjį sektorių. Jokia demokratijos sėkmė svetimoje šalyje mūsų nesušildys, jei patys nesiimsime sau padėti.

Vilties dėl demokratijos išlikimo teikia ne tik esami Lenkijos rinkimų rezultatai. Įkvepiančiai nuteikia mokytojų streikas ir visuomenės palaikymas jam. Šį rugsėjį Lietuvos profesinių sąjungų konfederacijos užsakymu atlikta „Baltijos tyrimų“ apklausa parodė, kad kas antras suaugęs Lietuvos gyventojas pasitiki profesinėmis sąjungomis. Demokratija yra sunkiai įmanoma be darbo ar darbininkų judėjimo. Neatsitiktinai „Teisės ir teisingumo“ partijos šaknys siekia „Solidarumo“ judėjimą, kurio narys buvo Kaczyńskis. Jis ir jo partija – pavyzdys, kas nutinka, kai darbo žmonės yra ilgą laiką ir sistemingai nuviliami. Šis pavyzdys tad įsidėmėtinas ne tik Lietuvos dešiniams, bet ir kairiesiems.

– KAROLIS DAMBRAUSKAS –

Mariaus Samavičiaus nuotrauka

LAURYNAS KATKUS

Angelologija žaliems

Tebus pasveikintas vakarėlis, į kurį nepakvietė aną pavasarį, dieną trukęs barmeno darbas ir neatrašantis bičiulis!

Stoviu prie namo, kuriame gyvenau prieš n+1 metus. Renovacijos cunamis atnešė kitą fasado spalvą ir pavardes prie skambučių.

Daugiabučiai, galiniai sodeliai, amžių sandūros durys... Pelenų trečiadienis mieste, kuriame dar įskaitau, kas virš durų, veiduose, tarp eilučių.

Centrinėj gatvėj jaunimas vis dar kaulija parašų už gyvūnų laisvę, praeiviai tebepurto galvas. Geltoni vagonai pro Augustą, lyg pro pirštus karoliukai.

Kiek čia plavinėjau, naktinėju, siurbiau menus ir dariau pusdievių atšvietus, trokšdamas visko iš eilės ir iš karto.

Kas liko, koks grūdas, koks pamatas, išskyrus nuodegas, nuojautas, tirštą kartėlį.

Ką apie tai pasakytumėt jūs, pastelinės pensininkės, pas Tomą besiklausančios nemokamų fugų, ir jūs, girtuoklėliai po vakarykščio, kviečiantys pasriaubt iš kakliuko?

Drauge, neatsakantis į ištrintus emailus?

Viena koja olimpuose, kita daugiabučio kieme gyvenau nesusieinančius gyvenimus, neatpažįstamas iš skirtingų pusių.

Ir dabar nenutuokiu, kur nepasukta, kur sukt ir kiek liko – ta prasme, iki traukinio.

O gal ne veltui buvo užsisiuvimas tada, linksmos užstalės akivaizdoj, vakariniai savigrauzos seansai ir t. t. pagal sąrašą?

Gal nematomieji šitaip sergėjo nuo didesnio, peteliškės efekto, nuo Karin vaikelio likimo?

Kada nors sužinosim, kaip ten iš tikrųjų, jei išturėsime lig galo.

O kol kas tegu vyrai erdvioj galerijoj prekės ženklų plėtrą svarsto nuodugnai tartum teologinę problemą.

Tegu Petras, atstatytas vietoj studentiškos kavinės, ir stotis – po senovei, už parko ir perėjų serijos.

Prie paskutinės laukiu žalios ir lyg trenktas poteriauju po nosim:

Lik sveikas, vasari, Leipcege, šiandien ir šičia. Būk sveikas, dangun žvelgiantis dvimetrini. Tebūnie tavo pilvas, iš paveiklo plaukus nėsčioji.

Aktorius turi būti laisvas

Aktorė Vesta Grabšaitė kalbasi su teatro lankytoju, mediku, profesoriumi, habilituotu daktaru ALFONSU VAINORU

– Vaidyba – kas tai yra ir kaip galėtumėte apibūdinti šį reiškinį?

– Vaidyba, aš manau, yra kokios nors aktualios situacijos perteikimas sociumo daliai. Kad atkreiptų dėmesį į vieną ar kitą visuomenei svarbų klausimą, problemą. Tai subtilus reiškinys, bet jis visą laiką egzistuoja vienokiomis ar kitokiomis formomis. Bendraudami mes visada užsidedame kokią nors kaukę. Arba išryškiname problemą, kurią norime atskleisti savo artimam žmogui arba artimai aplinkai. Čia ir yra plačiąja prasme tam tikra vaidybos rūšis. Kai vaidyba perkeliama į meno lygį, kas irgi buvo nuo senų laikų, aišku, tada griežtesni reikalavimai. Reikia, kad išryškinta problema ar situacija būtų reikšminga visam sociumui, kuriam rodomas menas. Ir kiti reikalavimai vaidybos atlikėjams, personalijoms iškyla. Kaip suprasti visuomenės struktūrą, interesus, problemų aktualumą sociume.

– Tad bendrąja prasme vaidyba yra žmogaus poreikis?

– Tai yra viena iš bendravimo formų. Ji kuria socialinius ryšius, formuoja naujus iššūkius ir brandina idėjas; na, aš įsivaizduoju, kad be vaidybos plačiąja prasme nebūtų galima įsivaizduoti sąmoningos bendruomenės, netgi jos evoliucijos.

– Vadinasi, tai yra susiję ir su sąmoningumu?

– Tikrai taip. Su paties vaidinančiojo sąmoningumu, susivokimu erdvėje su artima aplinka – ar tai būtų teatro trupė, šeimos nariai, giminių ratas ar visuomenės lygis. Tai šitų sąsajų, bendrų poreikių, idėjų poreikio formavimo suvokimas – be sąmoningumo čia niekaip neišsiversi. Sąmoningumo lygiai reikalingi ne tik vaidinančiajam; tarkime, jis susivoks visose problemose, bet visuomenė arba artima aplinka bus nepasiruošusi tas problemas suvokti, priimti. Turėsime gana didelę atskirtį. Ir perteikimas tada pasidarys, na, kartais šiek tiek komiškas.

– Ko siekiame vaidindami?

– Bet kurioje situacijoje vaidyba yra tam tikras iššūkis. Kartais pačiam sau. Kartais artimai bendruomenei, kurioje bendraujame, komunikuojame, kartais visam sociumui, kuriam atstovaujame. Kodėl formuojamas toks iššūkis? Kad geriau pažintume problemas, kurios egzistuoja šitose aplinkose. Pradedant nuo asmeninio savęs išreiškimo, savęs suvokimas. Kad būtum suprastas artimiausios aplinkos, integruotas į artimųjų ratą. Nebūtum išskirtas arba būtum pastebimas. Ir apskritai vaidybos tikslas yra transformuoti visuomenę. Turime artimus kaimynus (Baltarusija, Ukraina, Izraelis – red. past.), kur sociumas buvo suformavęs tokį iššūkį, kad visas pasaulis atkreipė dėmesį. Vaidybos tikslai skirtinguose lygmenyse turi šiek tiek skirtingus taikinius.

– Ką nors pakeisti? Transformuoti?

– Ką nors pakeisti, bet gali būti siekiama ir savo asmeninės transformacijos. Jeigu matau, kad nebetelpu į rėmus, man reikia sugebėti išmokyti išreikšti save ir priimti tokį, koks esu. Tada formuoju veiksmų planą, tam tikrą vaidybos struktūrą. Režisuoja savo transformacijos spektaklį ir jį įsigyveni. Kuo labiau įsijauti į visa tai, tuo sėkmingesnė yra tavo asmeninė transformacija. Tai santykių perderinimo siekinys: buvau vaikas ir staiga tapau paaugliu – keturiolikos, penkiolikos metų; prašau truputį skaitytis su manimi, peržiūrėkite santykius, aš jau ne tas, kuris buvau, man reikalinga tam tikra socialinė padėtis – kad su manimi skaitytųsi, kad, taip sakant, turėčiau savo poziciją bendruomenėje. Tai yra šitų santykių transformacija, pasikeitimas. Vienas iš pagrindinių sociumo siekinių yra evoliucija. Kad turėtume perspektyvą savo judėjimui į priekį. Susivokimui esamoje situacijoje ir tam tikram progresui bendruomenėje.

– Ar aktoriumi gali būti bet kas?

– Gali, bet geru aktoriumi gali būti tik tas asmuo, kuris susivokia šituose santykiuose. Susivokia savo asmenyje – kas jis toks, ko nori, kur eina. Būna tokių iššūkių, kai tylėti jau nebegalima, būtinai reikia kalbėti, o galbūt ir šaukti. Toks sąmoningumo lygis ir problemos perteikimas, įsivaizduoju, prieinamas ne visiems. Jie tiesiog ne tos srities atstovai. Bet geras aktorius sugeba tą padaryti.

– Kaip suprantame, kad gerai vaidinama?

– Tarkime, ar paskaitą skaitau, ar tiesiog sėdžiu spektaklyje ir jį žiūriu, įsivaizduoju, kad tam tikrą problemą, perteikiamą ar paskaitoje, ar spektaklyje, pagrindu turime labai artimą ir atlikėjų, ir žiūrovo emocijų reakciją. Kai yra darma tarp atlikėjo ir bendruomenės, kuri visa tai stebi, tada turime suvokimą, kad gerai vaidinama. Ir skaitydamas paskaitą tą patį jaučiu. Jeigu matau, kad publika rezonuoja mano klausimą, išsižioja, o paskui eina kitas klausimas, supranta, kad tai, ką norėjau aktualizuoti, ją pasiekė. Jos suinteresuotumas patvirtina – turbūt spektaklis, t. y. paskaita, vyksta gerai. Jeigu skaitau paskaitą ir studentas žaidžia mobiliu telefonu, supranta, kad kažkurioje vietoje mes išsiskyrėme, kažko pritrūko. Ir tada „geras vaidinimas“ jau, galima sakyti, neįmanomas.

– Žiūrintis irgi turi sutikti dalyvauti tame vaidinime?

– Kai studentas ateina į paskaitą, jis, taip sakant, yra priešinga supriešinamas: dėstytojas ir studentas. Studentas turi lankyti ir klausyti. Bet žiūrovas į spektaklį ateina savo noru.

Jis perka bilietą, dar už tą malonumą moka, tad yra suinteresuotas ką nors pamatyti – jeigu neskaiciuosime tų, kurie eina į teatrą labiau savęs parodyti negu spektaklio pasižiūrėti. Na, turime ir tokios publikos. Bet jeigu pilietis atėjo iš intereso, jis nori įsigilinti, pajauti, temą jam aktuali ir naujų problemų išskėlimas jam padeda geriau susivokti aplinkoje.

– Kaip suprantate, kad dabar bloga vaidyba?

– Kiek įsivaizduoju, yra galimos kelios situacijos. Viena – aktoriai nesugebėjo aktualizuoti problemos, kuri iškelta. Antra: turbūt nėra darnos tarp atlikėjų formuojant vieną ar kitą vaidinį spektaklyje arba kad ir paskaitos metu. Trečia: didelė skirtis tarp scenoje pateikiamos problemos aktualumo ir žiūrovų sąmoningumo suvokiant šią problemą. Kai turime tokią didelę atskirtį tarp šitų dviejų grupių, manau, kad susikalbėjimas yra sudėtingas. Tad blogas vaidinimas nebūtinai sąlygojamas blogo atlikėjų pasireiškimo.

– Jis nepasiekia tikslo?

– Taip. Bet yra teatras, kuriame vaidinama kompleksinių sistemų teorijos pagrindu. Steigiama galimybė vaidybos metu įtraukti determinuoto chaoso elementus, nenusakomas situacijas. Kai aktoriai puikiai iškelia problemą, bet publika visiškai joje nesuvokia, egzistuoja atskirtis – mažas poveikis. Nors nežinome, kas iš to išaugs. Determinuotas chaosas įdomus tuo, kad mažas poveikis duoda didelį rezultatą. Mažas problemos atskleidimas, netgi kartais jos nesuvokiant, po dešimtmečio gali virsti tokia revoliucija, kuri gali nuversti visas valdžias. Tad negaliu pasakyti, kad būtų beprasmiška, bet žiūrint trumpalaikėje perspektyvoje – lyg ir neduoda naudų. Tačiau ilgalaikėje perspektyvoje jis formuoja iššūkius visuomenei ir kviečia ją transformuoti. Arba susivokti, kas yra aplinkui, kodėl yra taip, o ne kitaip; ir tai jau išsilieja galingu varpo gaudesiu.

– Vadinasi, gali būti, kad „bloga vaidyba“ visai nėra bloga vaidyba?

– Taip.

– Tai irgi yra „žinia“.

– Taip, ji ne visų suvokiama pirminiame etape, bet palieka platų vaidinį ateičiai.

– Kokių reikia įgūdžių, ką reikia treniruoti ar lavinti, kad gerai vaidintum?

– Pasakyčiau tą patį – reikia susivokimo savyje, aplinkoje. Nemanau, kad be susivokimo gali būti geras artistas, geras atlikėjas. Jeigu tik atkartoji personažą – atkartoji svetimas mintis, svetimą gyvenimą. Kai tame svetimame gyvenime sugebi suvokti aktualijas ir „įdėti“ save į tą personažą dabartinių problemų erdvėje, tada pradedi bent pretenduoti į gerą aktorį. Be susivokimo niekaip negali patobulinti arba rasti geresnės darnos tarp atlikėjų ar tarp atlikėjų ir žiūrovų. Susivokti – tai būti problemų rate, kontekste. Būti ne tik fiziškai, bet ir moraliskai, dvasiškai – susivokti visos aplinkos problematikoje. Suvokti visą kompleksiskumo erdvę. Rūta Staliliūnaitė, pavyzdžiui, į paprastą vaidmenį sugebėdavo įdėti tiek, kad būdavo sunku apimti visą subtilybę, personažo kompleksiskumą.

– Ką nurodytumėte kaip pagrindinį teatro elementą? Kas teatre yra svarbiausia?

– Kadangi teatras yra kompleksinė struktūra, išskirti kokią nors elementą tokioje struktūroje beveik neįmanoma. Veikia visuma. Net jeigu vienas aktorius vaidina – yra tam tikras vaidinys, emocija, garsas. Tai jau kelių komponentų darinys. Negali išskirti kokio vieno, kas verčia domėtis aktoriumi ir norėti pažinti jį. Teatre atskiro elemento negalėčiau išskirti. Tai yra socialinis reiškinys, personalinė vaidyba, pasiekusi meno lygį arba pakelta į meno lygį. Atlikėjai, scenos darbininkai, režisierius, vadovas ir kiti turi įtakos paties teatro funkcionavimui. Jeigu šitoje struktūroje suformuojama darma, gali tikėtis, kad bus geri spektakliai, bus prielaidų jų sėkmei. Tiksliai neįvardinčiau. Netgi, sakyčiau, pats klausimas truputėlį prieštarauja teatro kaip kompleksinės sistemos sąvokai. Kaip žmogui – kas svarbiausia? Širdis, instai, kepenys? Skrandis, žarnos? Be bet kurio iš jų tu negali egzistuoti.

– Kokie mąstymo procesai vyksta vaidinant? Kas vyksta galvoje?

– Na, jeigu kalbėtume apie tai, kas vyksta galvoje fiziologiniu požiūriu, tai bus vieni reiškiniai – aktyvacijos vienu ar kitu smegenų zonų, kairiojo ir dešiniojo pusrutulio, priklausomai nuo to, ar labiau loginis elementas dirba. Dešiniarankiams bus aktyvacija kairiojo pusrutulio, jeigu tai daugiau emocinis komponentas – dešiniojo pusrutulio. Kairiarankiams atvirkščiai. Čia žinomos tiesos, nagrinėjamos mokslinėje literatūroje, kokios zonos mūsų smegenų pusrutuliuose įsijungia. Bet kai esame spektaklyje ir žiūri-me į atlikėją, fiziologinė dalis nedomina. Tai, kas dedasi aktoriaus galvoje, vėlgi yra susivokimas. Pastangos susivokti personažą, kurį atlieki, savo asmenybėje, kuri egzistuoja, ir ryšio organizavime tarp tavęs, artimos aplinkos ir tolimesnės aplinkos. Tad jeigu tavo galvoje yra apimami tie trys komponentai, tos trys dedamosios, tai ir sudaro prielaidą geram vaidinimui. Gero atlikėjo galva geba tais kompo-

nentais disponuoti ir juos kūrybiškai aktyvuoti, naudoti ir parodyti.

– Aktoriai sako, kad tas galvojimas būna kaip negalvojimas, bet visada žino, kad yra publika.

– Tie trys komponentai: publika, aktoriaus asmenybė ir personažas, kurį jis atlieka. Įsijaučia ir atlieka jį, tada asmenybės ten nelabai lieka. Lieka personažas. Na, ir publikos veiksniys – ji reaguoja į jo pasireiškimą ar nereaguoja. Per repeticijas dirbama prie personažo, ypač, manau, geriems aktoriams būdingas savasis komponentas: kaip aš galiu perteikti personažą, aktualizuodamas problemas, kurios yra dabar, ne tik tas, kurios buvo personažo laikais. Įsivaizduoju, kad jeigu paimtume tą patį spektaklį, pastatytą prieš šimtą, prieš penkiasdešimt metų ir dabar, turėtume visiškai skirtingas interpretacijas. Scenarijus nesąlygoja jo atkartojamumo. Atlikėjų personalijos sąlygoja personažų aktualizaciją.

– Kokie jausmai dominuoja vaidinimo metu, kas padeda, kas trukdo?

– Vėlgi negalėčiau išskirti. Priklauso turbūt nuo problematikos, kuri atskleidžiama vaidybos metu. Emocijomis mes atkreipiame dėmesį arba aktorius siūlo, taip sakant, atkreipti dėmesį į situaciją, kurią jis nori pabrėžti, vienaip ar kitaip aktualizuoti. Emocijos yra tam tikros spalvos, kuriomis tapomas spektaklis, bent man taip atrodo. Nes jeigu emocijos bus chaotiškos, pradėsi tai sieti su tam tikra patologija. Ir įdomumas truputėlį išblės. Emocijų neturėtų būti per daug, jos turėtų būti formuojamos tais momentais, kuriuos norima pabrėžti.

– Yra tokia nuomonė, kad aktorius su publika bendrauja tik per emocijas.

– Per emocijas formuojame tam tikrą akcentą, tam tikrą „šauktuką“: „Ei, šioje vietoje kažkas pasikeitė, ir toliau žiūrėk, kas bus.“ Būtų sunku pasakyti, kad bendraujame vien tik emocijomis, yra ir loginis bendravimo komponentas, bet pirminis bendravimo etapas iš tikrųjų labai dažnai sąlygojamas būtent emocijų. Šiuo klausimu labai įdomiai dirbuojasi Kalifornijos širdies matematikos institutas, kuris tiria širdies funkcijos pokyčius įvairių emocijų situacijomis. Šio instituto mokslininkai nustatė, kad širdis, tarsi turėtų smegenis, kiekvieno tvinksnio metu aplink save formuoja tam tikrą elektromagnetinį lauką, elektromagnetinį burbulą – jame slypi emocijos pasireiškimas. Sulig kiekvienu širdies tvinksnium mes gauname informaciją, kokia emocija jį sugeneravo. Mes jaučiame šią širdies skleidžiamą elektromagnetinį lauką. Kai kurie mokslininkai tvirtina, kad tas laukas pasireiškia ne tik keliasdešimt ar kelių šimtų metrų atstumu – net tūkstančio kilometrų atstumu galima pajusti artimų asmenų emocijų būseną. Mokslinėje literatūroje aprašytas toks eksperimentas: vyras ir žmona buvo skirtinguose pasaulio kraštuose ir jų tam tikru momentu buvo paprašyta suformuoti savyje meilės jausmą vieno kitam – kai jie tą atlikdavo, jų širdžių funkcijos susiderindavo. Atsirasdavo darma tarp tų dviejų širdžių – tą parodydavo širdies ritmo variabilumas. Kadangi tokia emocijos perteikimo ir suvokimo situacija ir moksliskai yra įprasminta, galima sakyti, kad mes iš pradžių bendraujame būtent įspūdziais, pirminiu iššūkiu, o jis gali būti emocinis.

– Dar būna, kad mes vos įjėję į patalpą jaučiame, ar kas yra nusiminęs, ar geros nuotaikos.

– Tikrai taip.

– Įdomus dalykas, kad smegenims yra tas pats – ar tai tikra, ar sukurta emocija.

– Aš tikrai manau, kad taip gali būti dėl to, jog tas emocijas aktyvuoja pirmiausia būtent širdies smegenys. Ir jeigu jūs įsivaizduojate emociją, simuliuojate smegenų funkciją, dešinio pusrutulio aktyvaciją, tai ir formuoja atitinkamą emociją.

– Vadinasi, aktorių kuriama emocija yra tikra?

– Taip.

– Tik tokiu būdu jie tada ir gali paveikti?

– Taip. Ta emocija, kuri suformuojama aktoriaus, kaip švyturio šviesa plinta per visą salę, per visą publiką. Jeigu tik yra suvokimas ir emocijos priėmimas, jis yra pasiruošęs ją paleisti. Kiek žiūrovų, esant gerai vaidybai, salėje apšaroja? Tai yra tos emocijos.

– Tokia nesąmoninga žmogaus laboratorija.

– Taip, bet šitą „nesąmonę“ mes vadiname determinuotu chaosu. Visur – ir mūsų sąmonėje, ir mūsų bendruomenės santykiuose – turime tą determinuoto chaoso komponentą. Mes turime, atrodo, chaosą, bet jis tam tikrose fazinėse plokštumose formuoja gražias pasikartojančias trajektorijas. Tame chaose yra tam tikras dėsningumas, kuris susiformuoja toliau plėtojantis šitam chaosui. Todėl, tarkime, mes iš viso to chaoso pradėdame suvokti, kas yra gerai. Bent jau kas yra blogai. Kas gali turėti įtaką tam „gerai“ ar „blogai“. Bet toliau visa tai rutuliosis į efektyvesnius perteikimus, efektyvesnius bendravimo būdus. Gal duos Dievas, visa tai pribręš iki to, kad žmogus žmogui pasidarys jau nebe priešas, ir geriausias draugas žmogui bus jau nebe šuo,

Nejauka ir interpretacija

Mano atskaitos taškas domintis refleksyvia nejauka – Sigmundo Freudo 1919 metų straipsnis „Das Unheimliche“, kurį versdamas Antanas Gailius pasirinko terminą „nejauka“¹. Vertimas – tai sprendimas: lietuviškas terminas galėjo būti ir, pavyzdžiui, „nejaukumas“², bet dabartinėje lietuvių kalboje yra tokia tendencija mokslo sąvokas išreikšti trumpais daiktavardiniais žodžiais, kaip „vara“, „sauga“, „daugis“, „skirtis“. Dėl to „nejauka“ skamba abstrakčiau nei „nejaukumas“. Kad ir kaip būtų, drįstu teigti, kad lietuvių kultūroje ir kalboje nėra tokio nusistovėjusio ryšio tarp sąvokos ir termino, kokį išreiškia vokiškas *Das Unheimliche*. Ši estetinė nejauka yra lietuvių kalbai nauja turinio vertė: tai ne tas nejaukumas, kai plikas betonas atrodo nesmagus lyginant su mediena, kai atsidūrę tarp ne savo socialinės grupės narių jaučiamės neuztikrintai ar kai likę vieni miške sutrinkame ir imame baimintis. Nejauka yra savita europinės modernybės sąvoka.

Straipsnio įžangoje Freudas rašo, kad pats „seniai nėra patyręs ar pažinęs nieko, kas jam būtų padarę nejaukų įspūdį, todėl turi pirma dar susižadinti šį jausmą“³. Man tai svarbu kaip priminimas, kad nejauka turėtų būti išgyvenama. Kita vertus, nejauka lyg nėra eilinė emocija tarp daugelio kitų. Štai Markas Windsoras siūlo apibrėžti nejauką kaip „nerimastingą neuztikrintumą realumu, kurį sukelia kažkas, kas atrodo neįmanoma“⁴, taigi visų pirma kaip conceptualinės srities dalyką. O štai Janas Niklasas Howė siūlo traktuoti nejauką kaip *estetinę* emociją⁵ – šiuo atžvilgiu ji gal būtų panaši į, pavyzdžiui, estetines baimės ir gailės emocijas, kurias, Aristotelio požiūriu, sukelia vykusi tragedija (pats Aristotelis estetinės emocijos termino nevertėjo).

Kad ir kaip būtų, man atrodo svarbu, kad nejauka suprantama ir kaip tiesiog išgyvenamas dalykas, ir kaip nuo betarpiškos sąveikos su pasauliu atitraukta estetinė patirtis, ir netgi kaip conceptualinio pobūdžio kognicijos įvykis. Mano supratimu, tai rodo, kad sąvoka tiršta ir įsi-pynusi įvairiuose kontekstuose, o tai galėtų likti nuošalyje traktuojant nejauką kaip grynai froidinę sąvoką. Taip pat svarbu, kad pats Freudas formulavo nejaukos sąvoką atskaitos tašku imdamas literatūrinę patirtį, visų pirma Ernsto Theodoro Amadeaus Hoffmanno kūrybą. Mano supratimu, dėl šios priežasties įdomiau traktuoti nejauką bent kiek istoriškai hermeneutiškai, kaip sykiu praktikuojamą, kultivuojamą ir reflektuojamą dalyką, kuris radosi tam tikru metu tam tikroje kultūrinėje situacijoje, o geriausias būdas ją dabar įsisavinti – tiksliniu akiračiu laikyti galimybę kultivuoti nejauką savo kultūrinėje situacijoje. Šiuo požiūriu Freudas straipsnio ir paties termino vertimas yra reikšmingas žingsnis, bet po jo turi eiti platesnio užmojo „vertimo“ pastanga, kuri sudarytų sąlygas išgyventi nejauką lietuvių kultūroje.

Taip žiūrint pravartu mėginti suprasti nejauką jos radimosi pirminiame ar bent atskaitiniame kontekste. Freudas, kaip minėjau, susidomi *Das Unheimliche* per Hoffmanną. Pasak Paolos Mayer, apskritai vokiečių romantizmas sukūrė tam tikrą grožinę ir filosofinę *baimės estetiką*, kuriai būdinga susieti baimę su konstruktyvia kognityvine funkcija ir siekti bet kokio teleologinio optimizmo (tikėjimo tikslinga žmonijos raida link teigiamo tikslo, daugmaž panglosizmo) subversijos⁶. Šis estetinis kryptingumas, nejaukos sužadinas nestabilumas jau tada buvo suprantamas, reflektuojamas ir kritikuojamas, t. y. refleksija neprasidėjo nuo Freudas (ar Ernsto Jentscho, kuris apie nejauką rašė prieš Freudą). Toje romantinėje baimės estetikoje veikia įvairios sąvokos, ne vien „nejauka“; *Das Unheimliche* joje figūruoja, bet nėra kokios nors vienos dominuojančios sąvokos ar teorijos⁷. Galbūt galėtume traktuoti Freudą ir daugelio kitų suteiktą svarbą būtent nejaukos sąvokai ir išgyvenimui kaip atranką, mėginant naujomis epistemėnėmis ir kultūrinėmis sąlygomis kultivuoti ir reflektuoti šią romantizmo baimės estetiką jau kaip tradiciją.

Visa tai sakau galvodamas ypač apie tai, koks nejaukos išgyvenimas tirštas ir klaidus. Kartais iš komentarų ir aiškinimų galima susidaryti įspūdį, kad nejauka iš principo savaime suprantama ir aiški, tiesiog emocija, kurią paskanka įvardyti, kaip kasdienėse ar nekasdienėse situacijose įvardijame baimę, pyktį ar džiaugsmą. Regis, taip galvojo Freudas: bent jau jis tikrai nepasivargino pamėginti apibūdinti, kokia gi to nejaukos jausmo kokybė. Man neatrodo, kad nejaukos jausmą paprasčiausiai nustatyti ir tereikia įvardyti; kaip tik manau, kad emocinis neuztikrintumas yra nejaukos jausmo ypatybė; dėl to norint išgyventi nejauką ar kurti nejaukos efektus dažnai svarbūs tokie neartikuliuoti momentai kaip nuotaika, atmosfera, pojūtis, nuojauta. Čia norisi prisiminti puikiąją kraupiąją Edgardo Allano Poe „Ašerių namų žlugimo“ pradžia:

Visą šią rūškaną, tamsią ir tykią rudens dieną aš jokiai vienui vienias neregėtai nykia vietoje, virš kurios kabojo žemi, sunkūs debesys, ir, vakaro prieblandai atslenkant, pagaliau išvydau melancholišką Ašerių Namą. Nežinau kodėl, bet vos tik žvilgtelėjus į jį, nenumaldomas liūdesys suspaudė man širdį. Aš sakau nenumaldomas, nes šio jausmo ne-

švelnino nė tasai poetiškas ir todėl gana malonus įspūdis, kurį daro žmogui netgi patys rūščiausi ir šurpiauši gūdzios gamtos vaizdai. [...] Kodėl, – stabtelėjau susimąstęs, – kodėl jaučiuosi kaip nesavas žiūrėdamas į Ašerių Namą? Tai buvo paslaptis, kurios negalėjau atskleisti; veltui bandžiau įveikti ir miglotus vaizdinius, apnikusius mano protą. Gavau pasitenkinti mažai ką tepaaiškinančia išvada: nors, be abejo, tam tikri visai paprastų daiktų deriniai gamtoje gali veikti mus kaip tik šitaip, tačiau iširti šią galią mūsų protas neįstengia. Galimas daiktas, – mažiau sau, – kad užtektų tik kažką perstatyti, sumainyti paveikslų detales, ir pasikeistų arba visai išnyktų jo gebėjimas kelti liūdesį. Tos minties skatinamas, aš pasukau į statų krantą virš juodo, niūraus tvenkinio, kuris lygus it veidrodis tvyrojo prie pat namų, ir pažvelgiau žemyn – bet tik dar labiau nukrėtė drebulys – į pilkas nendres, kraupius medžių kamienus, langus, tarsi užgesusias akis, atbulai suvirtusius į vandenį.⁸

Kalbant apie nejauką, čia reikšmingas tiesiogiai įvardytas paslaptingas „nesavumo“ išgyvenimas, pabrėžiant būtent jo paslaptingumą ir neprieinamumą protui „iširti“, kas rodo emocijos refleksyvumą ir kognityviai destabilizuojantį poveikį. Pastraipos pabaigoje veidrodinis atspindys tvenkinio paviršiuje dar patvirtina išgyvenamą „nesavumą“: veidrodiniu atspindžiu „nesavumo“ išgyvenimas išsisuka nuo mėginimo jį sučiuopti tiesiog išjaučiant – „nesavumas“ čia yra ne tiesiogiai prieinamas svetimumo pasauliui jausmas, o paties keistumas sau.

Man atrodo, susiduriant su tokiu dinamišku neapibrėžtumu, bent kiek aiškesnį kontūrą nejaukai gali suteikti istoriška nuostata, kad tai kultūrinis užmojis ir moderni tradicija, kurioje dalyvaujame (jei dalyvaujame). Šiuo atžvilgiu įdomu ir svarbu, kad istoriškos prieigos tyrėja Mayer traktuoja nejauką kaip europinės modernybės reiškinį, kaip Apšvietos išdavą. Samprotaujama daugmaž taip: Apšvieta iškėlė siekį nustatyti racionalaus žmogiškojo supratimo ribas ir jomis vadovautis, taip pat socialiniu ir ideologiniu atžvilgiais iškėlė kaip pavyzdį fizinį ir matematinį mokslą ir jo pažangą. Romantinė literatūrinė-filosofinė nejauka yra lyg reakcija į tokį racionalizuoto individo ir racionalizuotos tvarkos ideologinį dominavimą. Reaguojama demonstruojant, kad negalima nustatyti aiškių ribų, kas skirta ir visiškai prieinama racionaliam žmogui, o kas jam kitoniška; kad, bandant nustatyti tokias ribas, iš tikrųjų vyksta susvetimėjimas su realybe. Tokį pasipriešinimą pasaulio racionalizavimui ir pažangos optimizmui Mayer sieja su romantizmu, bet pabrėžia, kad tarp Apšvietos ir romantizmo esama tęstinumo, kad nejauka yra ne tik romantinio polėkio pasipriešinimas pozityvizmo biurokratijai, bet ir romantinio praeities ilgesio susidūrimas su moderniomis („apšviestomis“) to ilgesio sąlygomis.

Kad būtų bent kiek aiškiau, kaip toks susidūrimas gali būti inscenizuojamas fikcijoje, paimkime pavyzdžiu Hoffmanno apysaką „Smėlio žmogus“ arba „Smėlinis“⁹. Kaip minėjau, šią apysaką analizuoja Freudas savo straipsnyje apie nejauką. Smėlinis yra europinės mitologijos veikėjas, kuris vienaip ar kitaip susijęs su miegu, sapnais ir smėliu akyse (tarkime, traiškanomis). Žinia, romantikams rūpėjo įvesti į literatūrinę apyvartą mitus, pasakas, legendas, o šie racionalistiniams žmogaus projektui būtų priimtini tiek, kiek juos galima apdoroti, suvaldyti, įveikti, integruoti į racionalizuoto pasaulio vaizdinį. Taip būna, pavyzdžiui, tose istorijose, kuriose kokios nors mistinės ar pasakiškos keistenybės galiausiai paaškinamos sąmonės būklėmis, apgaulėmis, technologijomis ir panašiai.

Hoffmanno apysakoje yra štai kaip: protagonistas studentas Natanaelis supranta, kad Smėlinis yra pramanas, bet, kartą palytėtas vaizdinio, vis tiek negali atsižadėti tikėjimo tuo vaizdiniu, o tikėjimas čia nesiskiria nuo baimės:

Jau buvau gerokai paūgėjęs, kai supratau, jog su tuo smėlio žmogumi ir jo vaikais lizde, šviečiant pūsmėnuliui, ne viskas gryna teisybė, kaip buvo sakiusi auklė; tačiau vis tiek smėlio žmogus liko man šurpulingas vaiduoklis, ir klaikus siaubas persmelkdavo mane, kai išgirdavau jį ne tik laiptais lipant, bet ir ryžtingai atplėšiant tėvo kambario duris ir įžengiant į vidų.¹⁰

Natanaelis sužino apie Smėlinį ir iš tarnaitės papasakoto mito, ir iš realių gyvenimo aplinkybių: jį motina vis pavoro miegoti, kai pas tėvą ešą ateina Smėlinis. Paskui Natanaelis išsiaiškina, kad Smėlinio pavidalu pas tėvą vakarais ateina advokatas Kopelijus, kuris šiaip lankosi ir kitu laiku. Natanaelis sutapatina Smėlinį su tėvo bičiuliu Kopelijumi, o mes suprantame, kad tai jau nebe racionalu, kad baimė tapo pagrindu Natanaeliui suprasti pasaulį. Matome baimę veikiant ne kaip iracionalią būseną, o kaip neatsiejamą dalį kognicijos proceso, kuriuo šiuo atveju suprantama, kas yra kas pasaulyje:

Kai dabar išvydau šitą Kopelijų, mano siela pasibaisėjo, bet aš neabejojau, kad niekas kitas, o tik jis galįs būti smė-

lio žmogus: nebe ta baidyklė iš auklės pasakos, pabaisa, gabenanti, pūsmėnuliui šviečiant, į lizdą pelėdžiukams lesinti vaikų akis, – ne! Tai baisus vaiduoklis, kuris visur, vos įkėlęs koją, atneša vargus, nelaimes, laikiną arba amžiną pražūtį.¹¹

Kai Smėlinis ir tėvo bičiulis Kopelijus nebesiskiria, realybė ir fantazija maišosi, mitas įsiveržia į realųjį pasaulį:

Mane čiupo už sprando Kopelijus. „Na, mažoji bestija! Mažoji bestija!“ – sumekeno jis, grieždamas dantimis, pakėlė mane nuo žemės ir sviedė į židinį, ir liepsna pradėjo svilinti plaukus: „Dabar turėsimė akių... akių... porą puikių vaikiškų akių.“ Tuos žodžius kuždėdamas, Kopelijus rankomis išgriebė iš liepsnos raudonai įkaitusių grūdų saują ir jau norėjo berti man į akis. Tada tėvas maldaudamas pakėlė rankas ir sušuko: „Meistre! Meistre! Palik mano sūnui Natanaeliui akis, palik!“ Kopelijus šaižiai nusikvatojo ir atsakė: „Tiek to, tegu berniukas turi tas savo akis ir išlieja jam skirtą dalį ašarų pasaulyje, bet dabar vis tiek ištirsime rankų ir kojų mechanizmą.“ Ir sulig tais žodžiais čiupo mane taip stipriai, kad visi sąnariai subraškėjo, nusuko man rankas bei kojas, paskui pridėjo vienur, pridėjo kitur... „Hm, niekur netinka! Geriausia, kaip buvo! Senis išmanė savo darbą!“ Šitaip putojo ir švebeldžiavo Kopelijus; bet man viskas aplinkui aptemo ir pajuodo, staigus traukulys persmelkė visą kūną – aš nieko nebejaučiau.¹²

Regis, galėtume manyti, kad Natanaelis pamišo ir matė haliucinacijas. Bet neišeina, nes paskui apysakoje pasakojama trečiuoju asmeniu ir ne kartą nuduodama esant visokių sutapimų, veikėjų poelgių, atsitikimų, kurie negali kilti vien iš Natanaelio psichikos, bet kurie patvirtina jo vaikystėje išgyventą pražūtingo mito įsiveržimą realybėn. Pavyzdžiui, apysakos pabaigoje Natanaelis galutinai išprotėja ir pražūva iš rotušės bokšto pažiūrėjęs per numanomai fantastinę galią turintį kišeninį teleskopą, pirktą iš numanomo Kopelijaus antrininko Kopolos, ir numanomai pamatęs per jį Kopelijų, kuris dar ir pasakotojo patvirtinamas kaip paskutinis taškas Natanaelio gyvenimo istorijoje: „Kai Natanaelis gulėjo suknežinta galva ant grindinio, Kopelijus minios kamšatyje dingo.“

Cituotoje ištraukoje Natanaelio psichika atsijungia tuo momentu, kai nebeišeina atskirti racionalaus suvokimo nuo fantazijos, fizinio pasaulio nuo antgamtinių reiškinių ar mito. Man atrodo, tai gera iliustracija, kaip romantinis prielankumas mitui susiduria su modernia racionalizuota subjektyvybe: mitą galima sugražinti realybėn, bet nėra kaip tiesiog imti jį už gryną pinigą, nes atrodys kaip pabrėžtinai sufantazuotas fantastinis (arba gotikinis) pasakojimas; nėra ir kaip visai neimti jo už gryną pinigą, nes atrodys kaip protagonisto klaidės. Tad protagonistas pastatomas į neįmanomą situaciją, kai turi išgyventi mitą kaip realų dalyką pasaulyje, kuriame psichiką prižiūri racionalumas. Psichika išsijungia – vadinasi, esama dalykų, kurių žmogiškas racionalumas nenušviečia, nesuvaldo ir neaprėpia. Bet susidūrimas neišvengiamas. Būtent susidūrimas racionalizuoto subjekto šerdyje atveria psichikos ir vaizduotės gelmę, kuri apysakoje pati yra reikšmingiausių, nors nenusakomų, įvykių vieta.

Nukelta į p. 15 ►

¹ Sigmund Freud, „Nejauka“, vertė Antanas Gailius, *XX amžiaus literatūros teorijos*, I dalis, parengė Aušra Jurgutienė, Vilnius: LLTI, 2011, p. 347–372.

² Taip verčia Tomas Sodeika straipsnyje „Psichoanalizė ir filosofijos pabaiga“, *Problemos*, 2007, Nr. 71.

³ Sigmund Freud, „Nejauka“, p. 348.

⁴ „[A]n anxious uncertainty about what is real caused by an apparent impossibility.“ Mark Windsor, „What is the Uncanny“, *British Journal of Aesthetics*, 2019, Vol. 59, No. 1, p. 60.

⁵ Jan Niklas Howe, „Familiarity and no Pleasure. The Uncanny as an Aesthetic Emotion“, *Image & Narrative*, 2010, Vol. 11, No. 3, p. 42–63.

⁶ Paola Mayer, *The Aesthetics of Fear in German Romanticism*, McGill-Queen's University Press, 2019, p. xiii.

⁷ Ten pat.

⁸ Edgar Allan Poe, „Ašerių namų žlugimas“, vertė Antanas Paragys, *Raudonosios mirties kaukė*, sudarė Kęstutis Šidiškis, Vilnius: Alma littera, 2006, p. 98–99.

⁹ „Der Sandmann“ – Alfonsas Tekorius išvertė „Smėlio žmogus“, o Antanas Gailius Freudas straipsnyje – „Smėlinis“. Kiek žinau, visą apysaką vertė tik Tekorius, jo vertimą ir cituoju.

¹⁰ Ernst Theodor Amadeus Hoffmann, „Smėlio žmogus“, *Smėlio žmogus: vokiečių romantikų pasakos*, vertė Alfonsas Tekorius, sudarė Irena Varnaitė, Vilnius: Alma littera, 1999, p. 337–338.

¹¹ Ten pat, p. 340.

¹² Ten pat, p. 341.

Ode skaitymui

Kone visi mano mylimiausi rašytojai teigia, kad literatūra yra būdas patirti pasaulį. Negana to: ko gero, ne vienas jų sutiktų, kad skaitymas – ne šiaip sau hobis ar laisvalaikio užsiėmimas, o būdas gyventi. Argentinietis rašytojas Jorgė Luisas Borgesas sakosi daugiau patyręs knygose nei „realybėje“, o Julio Cortázaras ir jo veikėjai romane „Žaidžiame klases“ bėga nuo „normalaus“, t. y. rutiniško, gyvenimo į literatūrą ir džiazą, ieškodami kitokio, autentiškesnio, būties potyrio. Žymusis Čilės rašytojas Roberto Bolaño, pernelyg įdėmiai įsižiūrėjęs, regis, pats išskystų į raides ir sakinius, iš kurių yra sudarytas, – toks literatūriškas visas jo gyvenimo pajautimas. Suprantu, kad taip kalbėdama rizikuoju pasirodyti veikia beviltinga romantikė nei rimta akademikė, tačiau knygos man – ne vien daiktai, gražūs, skaniai kvėpiantys objektai, kuriuos galima estetiškai rikiuoti lentynose. Tai realybės fragmentai, kurie kartais atrodo tikresni nei „tikrasis“ gyvenimas. Kaip sako Lotynų Amerikos literatūros kritikas Dantė Liano, literatūra yra toks pats nutikimas, toks pats gyvas potyris kaip bet kas kita, ką galime išgyventi. Taigi, skaitymas svarbus egzistenciškai, mat skaitytojai išplečia savo buvimo ribas. O kodėl reikia kalbėtis apie knygas, kurti skaitančiųjų bendruomenes? Kodėl nepakanka išbūti teksto su savimi, o perskaičius ką nors, kas tikrai „kabina“, pirmiausia maga parodyti kitam? Juk turbūt būtent iš to noro dalytis pasaulio patyrimu per knygas ir gimsta skaitytojų klubai. Paskaitose su studentėmis ir studentais analizuodama literatūros kūrinius dažnai veduosi juos per kertinius teksto aptarimo aspektus – laiką, vietą, veikėjų portretus bei tipologijas ir galiausiai, žinoma, teksto prasmę. Šiais aspektais remdamasi pamėginčiau apmąstyti ir skaitytojų klubų specifiką – juk jeigu gyvenimas išties toks panašus į literatūrą, atskirus jo fragmentus taip pat turėtų būti įmanoma analizuoti kaip tekstus.

Skaitytojų klubai itin gerai atveria patyriminę teksto prigimtį – nors fizinio judrumo atžvilgiu skaitymas tikrai yra gana pasyvus veiksmas, pagrindinė jo savybė, man regis, yra performatyvumas, kitaip tariant, atlikimas, įgalinimas būti. Patogiai išsitiesęs ant lovos, įsispraudęs į nepatogią oro uosto laukiamąją kėdę ar įsitempęs gydytojo laukiamajame skaitytojas ne tik būna su savimi ir savyje – jis *atlieka* literatūros kūrinių, tik tas atlikimas vyksta skaitančiojo mintyse ir vaizduotėje, todėl, priešingai nei grojimas smuiku antrą valandą ryto kur nors daugiabutyje plonomis sienomis, aplinkiniams yra ne toks pastebimas. Vis dėlto tai nereiškia, kad teksto prikėlimo būčiai veiksmas yra mažiau tikras nei bet kokio kito meno kūrinio. Atsidūrę prie skaitančio žmogaus, susiduriame ne su pasyviu vyksmo stebėtoju, o su kūriniu atlikėju – matyt, todėl dažnas mūsų ištrauktas iš panirimo į knygą net pykteli, panašiai kaip pyktelėtų pianistas, jei vidury jo Telemanno atlikimo įsiveržtumėte į sceną klausdami: „O tai ką šiandien vakarienei?“ Taigi, galime teigti, kad skaitytojas yra būtina sąlyga literatūros kūriniui atsirasti ir būti, tai jis ar ji suteikia romanui, apsakymui ar eilėraščiui galimybę įvykti konkrečiame laike ir konkrečią akimirką. Čia prisimenu Umberto Eco, rašiusį apie atvirą literatūros teksto prigimtį ir tai, kaip svarbu, kad skaitytojas prikeltų tekstą ir pripildytų jį reikšmės – mat reikšmė glūdi ne tik pačiame tekste, ji atsiranda skaitytojo santykiuose su juo. Drauge manau, kad jei skaitytojas iš tiesų atlieka literatūros kūrinių, vadinasi, tikrai jį ir patiria visomis jausmėmis: girdi veikėjų balsus, užuodžia aprašomus aromatus, junta temperatūrą ar lytėjimą, regi vaizdus. Taigi, užsispyrėlis bibliotekininkas Borgesas iš tiesų galėjo per knygas patirti daugiau nei gyvenime.

Žinoma, skaitytojo amatas gali būti labai vienišas – kelionė per tekstą visuomet vyksta vienumoje – ar skaitytum važiuodamas sausakimšu autobusu, ar tylomis skendėdamas vienumoje susirangęs sofos kamputyje. Iškeliaavęs į teksto pasaulį eini per jį vienas – taip, tave lydi kūrinio veikėjai, tačiau nuo jų esi atskirtas, nes jūsų būties rangas – ne tas pats. Paėmęs į rankas knygą skaitytojas prikelia jos pasaulį, tačiau vidiniame šio vyksme dalyvauja iš šalies, tarsi koks dievukas, stebintis savo kūrinių likimą. Kad ir koks svarbus ar reikšmingas skaitytojas būtų teksto prasmės kūrimo procese, Romeo ir Džuljetos nei jūs, nei aš neišgelbėsime, tačiau be skaitytojo jiems netektų nei įsimylėti, nei patirti kančių. Skaitytojas – būtina literatūros kūrinio įgalinimo sąlyga. Tačiau ne mažiau svarbus ir teksto aptarimo veiksmas – akimirka, kai išžengę iš savo dieviškosios vienatvės sunėšame kelias teksto interpretacijas ir bandome iš jų supildyti bendrą dėlionę.

Skaitytojų klubai ištraukia skaitytoją iš jo vienatvės ir suteikia galimybę literatūros pasaulyje susitikti su kitu, taip pat atlikusiu teksto sužadino apeiigas. Kalbėdamiesi skaitytojai tarsi praplečia knygos vyksmo vietą ir laiką, suteikia jam naują sluoksnį. Kalbėdamiesi apie knygas skaitytojų klubų nariai patiria unikalų būvį, kai vieną akimirką egzistuoja ne tik „čia“ – bibliotekoje, kaviniėje, kažkieno namų svetainėje, – bet ir kitur – perskaityto romano erdvėje ar savo prisiminimuose, kuriuos jis sukėlė (o gal drauge ir vienur, ir kitur). Be to, kalbėdamiesi apie knygas galime savotiškai paturistauti po kito vaizduotę – nupasakodamas man, kaip įsivaizduoji kambarį, kuriame įvyko žmogžudystė, tu man

atveri kitokią erdvę, nei buvau susikūrusi aš. O dar sakoma, kad kitam į galvą neįlįsi... Lygiai tas pats vyksta ir su laiku – kalbėdami apie knygą esame tiek teksto vyksmo akimirkoje, jo aprašomoje laiko erdvėje, tiek tame konkrečiame laike, kur dalijamės įspūdžiais, tiek tose akimirkose, kurias kažkada patyrėme ir kurias tekstas privertė mus išgyventi dar ir dar sykį. O ką jau kalbėti apie knygas, kurias įvardijame kaip pakeitusias mūsų gyvenimą, – tas, iki kurių atsiradimo mūsų asmeninėje bibliotekoje buvome vienaip ir vienokie, o po susitikimo su jomis buvome perkeisti. Tai dar vienas egzistavimo lygmuo. Kitaip tariant, kalbėdami apie knygas tarsi pasidalijame į daugybę paralelinių egzistencijų – štai jums ir literatūrinė kvantinė fizika. Pasauliai dauginasi iki begalybės, o knyga vis atgimsta iš pelenų tarsi feniksas. Būtų galima sakyti, kad skaitytojų klubuose atsiveria dar vienas erdvėlaikis – teksto atgimimo, kai jis interpretacijos akimirka sužimba autentišku atspalviu, kurį suteikia skaitytojų interpretacijos ir išsakytos mintys. Taigi, skaitytojų klubai yra tarsi kokia magiška vieta, kur vienu metu iš pelenų atgimsta daugybė feniksų, galiausiai susijungiančių į vieną naują, neregėtą, efemeriską mitinę būtybę.

Žinoma, galima pasakyti ir paprasčiau: dalyvaujant skaitytojų klubuose, juos organizuojant kuriama skaitančių žmonių bendruomenė ir populiarinama literatūra – žmonės išmoka dalytis mintimis, atpažinti tekstų skirtumus, sieti veikėjų išgyvenimus su savaisiais. Taigi, įgalinama vietos bendruomenė, mažinama socialinė atskirtis, vyksta įtrauktis per skaitymo veiklą – visi šie stebuklingi žodeliai labai patinka projektų paraiškų vertintojams, bet skaitymo proceso autentiškumą, man regis, pernelyg supaprastina. Man susitikimas, įvykstantis aptariant knygą, atrodo svarbus ne tik kaip paprastas socializacijos aktas, mano akimis, tai kitokia, gal net sublimuota, autentiška bendravimo forma. Ispanė rašytoja, mokslų daktarė Irenė Vallejo savo monografijoje „Knygos gimimas“ teigia, kad nėra nieko intymiau nei rekomenduoti kitam savo mylimą knygą – tokiu būdu tarsi atveri kitam žmogui dalį savasties, aproda jam ar jai intymiausius savojo „aš“ kampelius. Jei kitam tavo pasiūlyta knyga patiks, jis ją supras ir išgirs, ką ji kalba, gali pajusti neapsakomai malonų tylosios bendrystės pojūtį. Tačiau kai rekomenduota itin mylima knyga lieka nesuvokta, jausmas panašus į tą, kurį patirium, jei pats būtum atstumtas. Skaitytojų klubuose kalbėdamiesi apie knygas patiriame ne tik autentišką knygos buvimą, bet ir kitokią atsivėrimo kitam žmogui pojūtį – juk pasakodami, kaip supratome vieną ar kitą teksto mintį ar įvaizdį, atveriam kitiems savo mąstymo būdą, prizmę, per kurią žiūrime į pasaulį, vertybes, patirtis. Terapinio pobūdžio, emocine reakcija grįstas literatūros kūrinių skaitymas gali pareikalauti parodyti kitiems savo skaudulius ir išklausti nepatogias kitų patirtis. Taip atsivėrę tampame itin pažeidžiami, bet drauge gauname ir didelę dovaną – išgirsti kitą taip, kaip kitomis aplinkybėmis nebūtume to žmogaus atvėrę per milijonus metų. Todėl, man regis, nuoširdus pokalbis apie perskaitytą knygą yra viena jautriausių apsinuoginimo formų, o drauge ir vienas didžiausių malonumų.

Dialogas apie gerą knygą gali trukti ištisas valandas, mat tas tikrasis pasikalbėjimas apie tekstą nėra vienakryptis – jis nuveda prie tam tikrų apmąstymų, ką nors primena, kitaip tariant, priverčia išklusti iš kelio. Taip, žiūrėk, kalbėdamiesi apie konkrečią konkretaus autoriaus knygą netyčia aptariame aktualijas, prisimename praeitį, pasidalijame abstraktesnėmis įžvalgomis ir, žinoma, pasikalbame apie kitas knygas ir rašytojus. Čia, beje, švysteli dar viena skaitytojų klubų ar bet kokio knygų aptarimo nauda – jie gali tapti švyturiu norintiems susiorientuoti knygų įvairovėje arba trokštantiesiems išeiti iš savo skaitytojiškos komforto zonos. Žvalgydamasi, ką skaito kiti, atradau ne vieną rašytoją, kurio kūrybą dabar laikau savo savasties dalimi. Taigi, skaitytojų klubai kuria ir savitą literatūros apytakos ratą, kuris būtinas, kad rašymas ir kalbėjimas apie tekstus neužpelkėtų. Vingrų pokalbį apie perskaitytą knygą dažnai lydi tarsi kokia kibirkštis, kurstoma vienas kito atpažinimo, dalijimosi bendra aistra pojūčio. Ko gero, ne veltui žmonės nuo pat knygos atsiradimo vieni su kitais ja dalijasi. Draudžiamos knygos buvo paslapčia perduodamos iš rankų į rankas per visas cenzūros epochas, pasikalbėti apie tekstus žmonės burdavosi į pagrindinius judėjimus, dėl knygų tikrąja šio žodžio prasme rizikuodami gyvybe. Taigi, knygos nėra vien dažai ir popierius ar, šiais laikais, pikseliai ekranuose. Lygiai taip pat, kaip jaučiame nenumaldomą poreikį pasakoti nuo pat tada, kai atradome ženklų kalbą, juntame ir troškimą kalbėtis – dalytis tuo, ką sužinojome. Būti per knygas ir su jomis daugeliui mūsų yra kone gyvybiškai svarbu. Vadinasi, skaitymo procesas tikrai turi savitos magijos.

Tiesa, teksto skaitymą, interpretavimą dažnai lydi ir savita baimė ar bent jau jaudulys – ar gerai supratau, ar rašytojas tikrai norėjo pasakyti tai, ką tekste įžvelgiu aš? Įdomu, kad retai kada savęs to klausiami apie kiną ar muziką – pažiūrėję filmą, serialą ar išklausę „Eurovizijos“ dainų pasisakome drąsiai ir intuityviai, nereikalauti iš savęs kino kritiko ar muzikologo kompetencijos. Po kokio nors madingesnio

filmo socialiniai tinklai tiesiog patvinsta interpretacijomis, teorijomis, komentarais, o klausydamasis muzikos retas krūpčioja, ar tikrai teisingai suprato bosinės gitaros partiją. Tačiau dalydamiesi įžvalgomis apie knygas (dažnai – grožinę literatūrą) vis bijome „nusišnekėti“ ir žvalgomės per petį, ar už nugaros pikta nešnopuoja koks susiraukęs literatūros kritikas, neva išmanantis tris T: Tikrąją Teksto Tiesą. Neseniai manęs klausė, kaip „paprastam žmogui“ suprasti poeziją, – lyg kokia nors literatūros rūšis būtų sukurta skaityti tik ekspertams su baltomis pirštinėmis, o „paprasti žmonės“ pasižymėtų prigimtinu negebėjimu sujungti tai, ką perskaitė, su savo pačių mintimis. Bėda ta, kad kai kuriuos iš mūsų mokydami interpretuoti meną nejučia išmoko ir jo bijoti. Laimei, knygos, pasikartosiu, labai panašios į gyvenimą – jos gali būti chaotiškos, neaiškios, jų prasmė – miglota, o akimirkos, kai reikšmė aiškiai sužimba, trumpos ir, cituojant vieną ispaną poetą, „sunkiai pagaunamos, tarsi voverės“. Tekstas nebūtinai turės pastovią arba bent jau akivaizdžią prasmę – iki jos reikės prisikasti, ir būtent čia ir slypi literatūros grožis. Juk vertinga ne tai, kas paprasta ir primityvu, ką galima suvartoti ir numesti. Turbūt dėl tos baimės susidurti su chameleoniška, o kartais, pripažinkime, ir kone mefistofeliška teksto prigimtimi kai kas bijo skaityti poeziją ar sudėtingesnę prozą – o kas, jeigu už visų metaforų taip ir liks nežvelgta ta tikroji, ta vienintelė esmių esmė? O kas, jei mano skaitymas liks neįgyvendintas, nereikšmintas, jei nepateksiu į „teisingai supratusiųjų“ olimpą? Praleidusi visą sąmoningą gyvenimą skaitydama, kuo toliau, tuo labiau abejoju, ar prasminga kalbėti apie vieną teksto prasmę, ir vis dažniau noriu girdėti apie teksto pajautimą. Todėl skaitytojų klubai man atrodo svarbūs ir tuo, kad skatina nebijoti interpretuoti, leidžia pamatyti daugybę to paties teksto atlikimų ir variantų – vienas tą patį romaną ar apsakymą sugros tūba, o kitas – arfa. Tačiau abiem atvejais tekstas bus atgaivintas, bus sukurtas santykis ir su juo, ir su kitu atlikėju. Geras rašytojas atiduoda kūrinių skaitytojui pasitikėdamas jų dialogu, į kurį kištis jam visai nebėra pagrindo.

Taigi, pagrindinė skaitytojų klubų prasmė man – santykio kūrimas. O tai, kad ir kaip banalu atrodytų, yra ištisas menas. Gyvename ir kalbamės įdomiais laikais – viena vertus, esame skatinami būti tolerantiški, jausti kito ribas ir jų neperžengti. Kita vertus, aplinkui nuolatos skraidžioja paskirų asmenų ar angažuotų grupių tiesų burbulai, o gebėjimas kalbėtis, pažinti kito mintį ir, žinoma, klausytis pamažu menka – jį pakeičia noras išsirekti, pasipuikuoti ta vienintele, ta teisinga nuomone, kuri leistų visus manančius kitaip sumalti į miltus. Kitaip tariant, akivaizdu, kad nuolatos vyksta įnirtingos varžybos dėl vietos diskurso centre. Mano jau minėtas skaitytojų klubų intymumas atveria galimybę ar, veikia, būtinumą mokytis išklausti, suvokti, priimti arba atmesti, argumentuoti, atremti nuomonę, papildyti, klausiti. Kalbėtis tam, kad suprastum, o ne tam, kad pasirodytum. Drauge skaitytojų klubai yra puiki vieta suprasti, kaip skirtingai galime suvokti pasaulį – toje pačioje knygoje su tomis pačiomis raidėmis, parašytą to paties žmogaus, skaitydami toje pačioje šalyje, toje pačioje epochoje kartais įžvelgiame kardinaliai skirtingus dalykus. Skaitytojų klubuose susitinka skirtingi žmonės, tai labai geras būdas įsitikinti, kad už jūsų socialinio burbulio egzistuoja ištisi pasauliai. Ką ten pasauliai, visatos. Vieni skaitytojai pražiūri emocijas ieškodami istorinės tiesos, kiti taip įsijausmina, kad pameta siužeto liniją. Kai kas galbūt niekada neprišimins, kas romane tiksliai nutiko, bet galės pasakyti, ką išgyveno skaitydamas knygą, arba detalčiai nusakyti vaizdinį, kurį jam sukėlė vienas ar kitas epizodas, o kitas gali atpasakoti prieš dvidešimt metų skaitytų knygų siužetus su antraeilėjų veikėjų vardais. Mėgstamiausia jūsų knyga gali būti tekstas, nuo kurio mane kone fiziškai nupurto. Žvelgdama į kai kuriuos Nobelio premijos laureatus nesiliauju stebėtis, o namuose turiu knygų, kurių autorių beveik niekas nežino, bet jų genialumu esu įsitikinusi labiau nei savo pačios tikrumu. Visą šią įvairovę skaitytojų klubams tenka aprėpti, sutelkti į vieną ir sutaikyti – ko ne sakralus aktas? Ir čia nepaminėta liko skaitytojų įvairovė – nes mitas, kad prie kiekvienos knygos priename kaip *tabula rasa*, kad visi esame tas idealus tuščiaviduris skaitytojas, į kurį rašytojas gali suversti savo naratyvą. Veikia atvirkščiai. Visi turime savo vidinį užpildą – patirtis, išgyvenimus, politines pažiūras, nuotaiką, auklėjimą, nusiteikimą tam tikru gyvenimo periodu, traumas, literatūrinį skonį. Visi, kad ir kur eitume, tąsomės savo individualiąją biblioteką – knygas, kurias skaitėme, kol nudrisko viršeliai, tas, kurias ketiname perskaityti, tas, kurias mums kas nors nupasakojo taip, kad jaučiamės skaitę, ir tas, kurias vaidiname perskaitę, nes visi, kuriuos laikome autoritetais, jas skaitė (arba taip pat puikiai apsimeta). Kiekviena perskaityta knyga formuoja tai, kaip skaitysime kitas. Gali būti, kad perskaitę tam tikrą skaičių knygų jau niekada ir nieko nebeskaitai pirmą kartą. Drįščiau teigti, kad bent jau pusė skaitymo atlikimo vyksta iš savęs į išorę – iš mano turinio į knygos turinį. Nes kitaip negalio paaikškinti, kodėl mėgstame skirtingas knygas.

Iš bloknoto (40)

Nors atėjo ruduo, rugsėjis – vasara nesitraukia. Teko vykti į Palangą, į savo knygos pristatymą. Pro autobuso langą matai švarius, nurinktus laukus, dosniai žalius miškus, dar besiganančias įvairių mosčių karves, tik nei avelių, nei arklio Žemaičių plente nepamatysi, ir atrodo, lyg Lietuvoje jų visai nebebūtų. Palangoje nieko naujo nuo birželio nepastebėjau. Gal tik žmonių kur kas daugiau ir mieste, ir pajūry. Jau pradeda byrėti kaštonai (vienai puošniai užsienietei „Vėtroje“ po medžiais kaštonas įkrito į sriubą!), bet žaluma gaubia miestą ir parką. Daugiausia matyti pensininkų ir tėvų su mažais vaikais, ir, aišku, šunų, kuriems jau nebedraudžiama siautėti pliažė. Taip pat įvairias sporto šakas išpažįstančių sportininkų, lakstančių grupėmis įvairiaspalviais marškinėliais pasipuošusių. Juk *in corpore sano – mens sana*. Nemažai ir neįgalių žmonių. Tai va būtent jais miesto valdžia, žiūrinti švaros, grožio ir savo reikalų, visiškai nepasirūpina: ilgiausiose gatvėse (S. Daukanto, Birutės alėjoje ir daugelyje kitų) nerasi nė vieno suolelio pavargėliui. O ir tie esantys priklauso keistuoliško dizaino rūšiai: jų aukštis žemiau kelių, o sėdimoji dalis – bangos formos. Tinka vaikams ir paukščiams nutūpti.

Kiekvieną dieną pasirenku kitą kryptį. Šiaip taip nuėjau iki tilto, kurio nebuvau mačiusi jau kelerius metus; išsiilgstu tų švariai audrų nuplautų baltų lentų po kojomis, to žydro saulės įkaitinto turėklo. Pusės žavesio tiltas neteko, kai buvo uždrausta nuo jo žvejoti – dabar gyvo palangiškio žvejo nebepamatysi, nebepasišnekėsi su juo apie orus ar laimikį; nebepamatysi ir baltaplaukių paaugliukų, nuo turėklo šokinėjančių ir vandeni ir patraukiančių gausios saulės palydėti atėjusių publikos dėmesį. Irgi uždrausta, nes pavojinga. Nueiti iki tilto galo nepajėgiau, tai pasukau prieš tiltą įkurdinto, žmonių mėgstamo amfiteatro link. Nors jūra rami, blanki ir, regis, niekuo tądien nepatraukli, visi sėdi ir įdėmiai, lyg kokie pagony, į ją žiūri, lyg laukų kokio atsakymo į svarbius egzistencinius klausimus, kurių mūsų laikais kyla vis daugiau.

Dar jaukesnis, nes mažesnis, amfiteatras yra ant kopos kitame Meilės alėjos gale. Prie raudono namo. Ten taip pat ilgesingai žiūrima į jūrą, taip pat ir deginamasi saulėje, ir skaitoma, ir renkama saulės palydėti. Viena mėgstamiausių mano vietų netoli „Dailės“ viešbučio, kuriame paprastai apsistoju, – aikštelė parke prie baltų liaunų rotundos kolonų. Jokių čia orkestrų, jokios muzikos rudenį nebeišgirsi, bet niekas netrukdo pasirinkti suolelį pagal skonį – saulėje, pusiau apšviestą ar pavėsyje – ir skaityti voverėms krebždant, lukštenant pribrendusius kankorėžius. Bet man prieš akis vis iškyla vaizdai, kaip šaunus dūdų orkestras pavakary rikiuodavosi prie tilto ir trunkiai grodamas žengdavo J. Basanavičiaus, o paskui S. Daukanto gatve į Birutės parką, lydimas minios laimingų poilsiautojų, ritmiškai žingsniuojančių iš paskos su vaikais ir šuniukais, kaip, pakeliui vis prisijungiant lydėtojams, įžengdavo į parką, o čia, suspaudę nedidukėje rotundos aikštelėje, baltom uniformom apsirengę, žavūs orkestrantai pradėdavo rimtą koncertą. Ši

tradicija išsilaiškė nuo Palangos kurorto įkūrėjų grafų Tiškevičių laikų.

Gal atrodys nekuklu kalbėti apie savo pačios knygos pristatymą Palangoje, bet man parūpo paminėti kelis įdomius dalykus. Po Jono Šliūpo muziejaus skėčiu (jis dabar iš pamatų remontuojamas), bet „Ramybės“ vilos galerijos itin jaukioje patalpoje, nuteikiančioje laisvamaniškai raiškai, susirinko netikėtai daug klausytojų. Besąlygiškai dominavo moterys, ir tarp jų buvo kokie trys vyrai. Vienas iš jų – vakaro moderatorius, žinomas literatūrologas, Klaipėdos universiteto docentas Marijus Šidlauskas, su kuriuo susipažinom prieš pat vakarą prie galerijos durų. Sutarėm, kad paskaitų čia tai jau tikrai neskaitysim, kalbėsime laisvai ir prie vienos tos knygos – prie tų „Kovido meto užrašų“ neprisirišim, nes yra ir kitos mano knygos, o už mūsų visų nugarų kažkokiose miglose besikapstantis naujosios kartos teatras, taip pat ir ankstesnių laikų Lietuvos teatras, apie kurį visuomet įdomu kalbėti stebint, kaip reaguoja klausytojai, kas jiems įdomiausia, ir skatinant juos įsitraukti į pokalbį – klausti, nesutikti, ginčytis.

Mums pavyko: moderatorius kėlė įdomius klausimus, vis gręžėsi į teatro lauką, kol pagaliau paklausė, kaip pagal svarbą surikiuotiau Lietuvos režisierius (rašytojai susitikę bando rikiuoti romanistus), ir šis klausimas man suteikė progą peržvelgti visą mūsų teatro istoriją galvojant apie tai, ką reikšmingo kuris režisierius įnešė į Lietuvos scenos meno lobyną. Taip ir šokinėjau nuo kupsto ant kupsto, suaktyvėjus ir ne kartą įsiterpus klausytojams. Bet didžiausią įspūdį man padarė tai, kad galerijoje, pasirodo, buvo klausytojų iš įvairiausių Lietuvos kraštų – iš Biržų ir Šilutės, iš Pakruojo ir Druskininkų, iš Klaipėdos, Kauno, Vilniaus ir Palangos. O juk ne kiekvieno teiravausi. Vadinasi, žmonės domisi, seka kultūros įvykius, skaito, mato spektaklius ne rečiau nei koks aptingęs centro gyventojas. Turi savo nuomonę. Mūsų pokalbiai truko dvi su puse valandos. Visos knygos buvo išpirtos. Vynas išgertas. Dar pridursiu, kad tuo metu galerijoje buvo eksponuojami tikrai įspūdingi savitos technikos, ypatingos nuotaikos klaipėdiškės dailininkės Dalios Kirkutienės darbai.

O štai spalvis, kaip paprastai, pasitiko „Sirenų“ festivaliu, kuris jau kelinti metai po truputį blėsta, nebekelia džiaugsmo nei pernelyg didelio susidomėjimo. Į programą įtraukta daug nelygiaverčių lietuviškų, penki užsienio šalių spektakliai, o dar ir visokių renginių, eksperimentinių, šokio ir net audiovizualinis spektakliai, kino filmai ir net MO muziejuje surengta paroda-spektaklis. Turiu galvoje Oskaro Koršunovo ir puikių bendradarbių įdomų sumanymą, kartais padedant aktoriams, perteikti Ričardo Gavelio „Vilniaus pokerio“ nuotaikas ir apmąstymus drauge su iškeltais iš saugyklų ano meto žymiausių dailininkų tapybos, grafikos, skulptūros darbais – apie šią parodą nemažai kalbėta dailėtyrininkų. O aš grįžtu prie festivalio. Jis, kaip matote, plečiasi į visas puses ir yra pavojus, kad gali prarasti būtent *teatro festivalio* kontūrus.

Gera, kad išleista gan solidi festivalio programa, leidžianti ne viską žiūrėjusiam žmogui susiorientuoti gan chaotiškame tos šventės vyksme. Sužinome, kad žiūri nariai iš penkių užsienio šalių (Čekija, Suomija, Lenkija, Libanas, Vokietija) stebės spektaklius Vilniuje, Klaipėdoje ir Šiauliuose, paskui ir vertins, ir įteiks prizus lietuvių spektakliams. Ir įteikė po įdomų muzikos instrumentą tereminą trims kolektyvams, išsirinkę laureatus man visiškai nesu-prantamu principu. Kodėl būtent tik lietuvių spektakliams? Gal tai tokia dėkingumo už pakvietimą į festivalį forma? Tie apdovanotieji (ne visi mano matyti), regis, niekuo ypatingu neišsiskiria. Aišku tik tiek, kad mūsų teatre atsirado daugybė naujų režisierių pavardžių; jie jauni, aktyvūs, jie be kompleksų braunasi į viešumą, o savo spektakliams telkiasi visus menus; mėgsta performansus. Jų kūryboje, ko gero, blankiausias yra tekstas, žodis ir pati scenos kalba. Kodėl taip yra, kodėl autorius iš svarbaus tampa kažkuo neįvardijamu, nesvarbiu. Taip. Kai pjesės parašyti negali – kuri tekstą. Tekstą dabar kuria režisieriai, aktoriai, vaidintojų kolektyvai. Nelygu kas ir nelygu – kaip. O svarbiausia ir yra – kaip.

Programoje išvardytos susitikimų su festivalio svečiais, pokalbių temos: „Kaip žodžiais atlikti veiksmus?“, „Tekstas apie tekstą, t. y. tylą“, „Tekstas reiškia bet ką, tekstas nereiškia nieko“, „Teatras yra tiesos vieta“ ir pagaliau tarp-tautinė diskusija tema „Kas yra teksto autorius?“. Temos rodo, kad kai kam nuo teksto norisi bėgti, bet nelengvai pavyksta. Rodo, kad bandoma atrasti kažkokius naujus teatro meno dėsningumus. Beje, keli dalykai festivalio programoje man kliuvo: vietomis nevykusi vertimų kalba, nerūpestingas svetimų pavardžių rašymas, kartais (*pardon*) kvaili klausimai, kaip va šis: „Koks kūrinys papildytų, atlieptų jūsų spektaklį?“, arba štai tokia nesąmonė kaip „scenografijos tapytojas“.

Man pasisekė, kad teko pamatyti du įdomiausių spektaklius – Milo Rau „Pakartojimą“ (Vokietija, Šveicarija) ir Annos Karasiškos „Lengvus dalykus“ (Olištyno Stefano Jaraczo teatras), kuriuose subtiliai vaidino aktoriai, ko šiais laikais vis labiau pasigendi. Bet tai – atskira tema. Gailiuosi nemačiusi kai kurių dalykų: Milo Rau filmų, Manto Jančiausko ir Rimanto Ribčiausko spektaklio „Vedami“ Pravieniškių pataisos namuose, Dmitrijaus Krymovo „Fragmento“ ir audiovizualinio spektaklio „Rietavo sodininkas“.

Ir pabaigoje – idėja „Sirenų“ rengėjams: atvežkit kada nors vieną puikų, kad ir brangų, spektaklį (vietoj keleto blankių), kuriame atsispindėtų šiuolaikinio teatro siekiamybės, padarykite *vieno spektaklio festivalį*, kaip kad teko lankyti vieno paveiklo – da Vinci „Monos Lizos“ Maskvoje ir Jano Matejkos „Žalgirio mūšio“ Vilniuje – parodose. Sėkmės.

– AUDRONĖ GIRDZIJAUSKAITĖ –

Aktorius turi būti laisvas

► Atkelta iš p. 3

o žmogus. Išaugo kokia graži determinuoto chaoso trajektorija, vadinama atraktoriumi. Turbūt taip. Taigi, nereikia nusiminti dėl to chaoso. Leiskime jam dirbti.

Aktoriai turi formuoti tam tikrą suvokimo lygį. Jo neįmanoma formuoti ant senos platformos. Sena platforma įreminta tam tikruose modeliuose ir neleidžia iš tų rėmų ištrūkti, tada ką tu darai? Formuoji determinuotą chaosą, kad, žiūrėkit, už to rėmo įdomu, ir tada senasis modelis susprogdinamas, pradėdama ieškoti naujos erdvės. Tai yra ne-tradicinė situacija. Ir ji išmeta jus iš to jūsų elgsenos rėmo; staiga reikia pajauti, pasižiūrėti, kas yra šalia, kokios yra kitos vertybės ir kodėl jos labai tinka; jos tapo gyvenimo akstinu ir pagrindiniu tikslu. Atsiranda fluktuacijos, kurios padeda peršokti į kitą energinį lygmenį.

– Lyg ir aišku...

– Ne, negaliu pasakyti, kad aišku. Aš net stebiuosi, jau keletą dešimtmečių šitas supratimas pasaulyje tvyro, bet švietimo sistemos „nemato“ šitų dalykų. Beveik visi tie dalykai turi būti pradėdami formuoti nuo mokyklos. Ne atskirus modeliukus reikia rodyti, ne atskirus supratimo fragmentus, o visumą, kad jaunų žmonių pažiūrų laukas būtų platus. Kad jie būtų kūrybingi, o ne įsprausti į vieną ar kitą specializaciją. Pirmieji šitą kompleksinių ir dinaminų sistemų teoriją priėmė karo mokslai. Kai kurie institutai, kurie dirba šitoje srityje, 95 % finansuojami karinių institucijų. Bet Lietuvoje net šito nėra.

– Kuo ir kaip svarbus kūnas vaidinantis?

– Vaidybos fenomeną sudaro trys dedamosios: 1) idėja, mintis, kurią mes norime perteikti; 2) emocijos, kurias pasitelkę stengiamės tą idėją perteikti; 3) struktūra, kuri padeda tas idėjas perteikti. Turbūt galima kalbėti ir apie trupes, grupines struktūras ir taip toliau. Kalbant apie personalijas, vaidinantysis turi visa tai suderinti: atskleisti ir idėją, ir emociją. Vaizdinys yra galinga išraiškos priemonė. Kartais galime nesakyti, nerodyti jokios emocijos, bet kūnu ją išreikšti. Ir ta priemonė gali išreikšti turinį vien savo judesiu. Įsivaizduoju, kad skirtingose teatro mokyklos turbūt įvairiai interpretuoja judesį. Akcentuojamas vienas, kitas elementas, trečias... Priklauso ir nuo nacionalinių tradicijų – japonų teatras, lietuvių teatras... Pavyzdžiui, Suzuki mokykla yra dinamiškesnė, daugiau perteikimo judesiu, lietuviškoje daugiau statikos, spektaklio turinys perteikiamas daugiau emocijomis ir logika, idėjomis. Kūnas yra svarbi dedamoji, nuo paties atlikėjo priklauso, kiek jis yra įvaldęs savo kūną ir fiziologines galimybes jį disponuoti.

– Suzuki sakydavo: kaip mes suprantame, kad šaukštas yra šaukštas, o šakutė yra šakutė? Iš formos. Kaip suteikti formą pykčiui? Kaip suteikti formą liūdesiui? Kaip suteikti formą emocijai? Juk tą daro kūnas.

– Fizinė išraiška sustiprina emociją. Sustiprina pačią mintį, todėl galima ieškoti formų, kaip optimaliai judesiu išreikšti emociją.

– O, čia jau meninės formos dalykai...

– Tai režisieriaus kompetencija. Aišku, yra ir atlikėjų galimybių erdvė. Kūnas yra labai individuali asmens pasireiškimo visoje mūsų fizinėje aplinkoje forma. Ypatybė. Vargu ar rasime du žmones, kurie turėtų panašią eiseną.

Vienas Vokietijos mokslininkas darė tyrimus, nagrinėjo žmogaus žingsnius. Kaip žmogus vaikščioja, kaip pėda prispaudžiama prie pagrindo, kokia seka, kokia tvarka. Ir jis labai gražiai moksliniu darbu parodė, kad dviejų žmonių, turinčių tokią pačią eiseną, nėra. Su vienu sporto klubu turėjo sutartį, kūrė platformą žmogaus žingsniams fiksuoti. Žmogus ateina į tą platformą ir užsidega lentelė: „Sveikas, Džonai, jūs šiandien blogos nuotaikos?“ Vadinasi, emocija atsiskleidžia mūsų judesyje. Iš tikrųjų vidurinėse pusrutuliu dalyse turime motorines zonas ir jų funkcija labai priklauso nuo aplinkinių zonų. Kai mokomės vaikščioti, suformuojame tam tikras raumenų jungimo grandines, kurios fiksuojamos smegenyse. Ir jeigu turime nors menkiausią emocijos poslinkį, ta grandinė truputėlį paveikiama ir mūsų eisena pasikeičia. Ir visa laikysena. Elementariausias dalykas: pagal eiseną iš karto atskiriame išgėrusį nuo neišgėrusio. Kodėl? Dėl to, kad sutriko šitų grandinių aktyvacija. Nes kai einame, nuo galvos iki kojų pirštų tam tikra seka jungiame raumenų grandines. Kiekviena emocija keičia iš karto ir motorinę sritį.

– Kuo aktorius skiriasi nuo ne aktoriaus?

– Na, kuo geros šeimos vyras skiriasi nuo santechniko, kai reikia pataisyti kriauklę?.. Savo neprofesionalumu. Kiekvienas norėtume geriausiai ką nors atlikti, bet aktorius, kuris teoriškai, praktiškai, emociškai gali perteikti personažą... tai yra profesionalo veikla. Bet kas gali užsiimti vaidyba, kaip kalbėjome, bet tai greičiau bus maivymasis negu vaidyba. Gerą vaidybą nuo gyvenimo turbūt sunku atskirti. Ir šita vaidyba yra profesija. Neturint įgūdžių, neturint pakankamų žinių, įskaitant ir fizikos mokslų, ir socialinius mokslus, ir mediciną, neįmanoma būti geru aktoriumi. ►

Balsai

► Atkelta iš p. 1

– Klausau?
– Ralfai!
– Klausau?
– Ką tai reiškia? – nusijuokė moteris. – Žaidi su manimi?
– Niekada to nedaryčiau.
– O gaila.
Jo ranka drebėjo.
– Tu teisi. Tiesą sakant, aš... mielai su tavim...
– Ką?
– Pažaisčiau.
– Kada?
Eblingas apsidairė. Šitą rūsį pažinojo kaip savo penkis pirštus. Visi daiktai čia buvo sukrauti jo paties rankomis.
– Rytoj. Pasakyk, kada ir kur. Ateisiu.
– Rimtai?
– Atspėk.
Išgirdo jos tylų atodūšį.
– „Pantagriuelyje“. Devintą. Rezervuoti tu.
– Bus padaryta.
– Ar supranti, kad tai neprotinga?
– Kam tai rūpi? – paklausė Eblingas.
Ji nusijuokė ir padėjo ragelį.

Tą naktį pirmą kartą po ilgo laiko jis vėl apkabino žmoną. Iš pradžių ji kiek nustebo, paskui paklausė, kas jam yra, gal išgėręs, tada atsidavė jam. Truko neilgai, vis dar laikė ją po savimi, kai staiga pasijuto taip, tarsi darytų ką nederama. Ji bakstelėjo kumščiu jam į petį: jai trūksta oro. Jis atsiprašė, bet dar kiek užtruko, kol ją paleido ir nuslino į šoną. Elkė uždegė šviesą, priekaištingai pasižiūrėjo į jį, paskui užsitarė vonios kambaryje.

Į „Pantagriuely“ jis, žinoma, nenuėjo. Visą dieną nejungė telefono, o devintą vakare sėdo su sūnumi prie televizoriaus žiūrėti kažkokių antrosios lygos futbolo rungtynių. Visą kūną dilgčiojo, atrodė, tarsi štai jo antrininkas, jo paties vietininkas kitoje realybėje ateina į prabangų restoraną, susitinka su aukšta, gražia moterimi, ji įdėmiai klausosi, ką jis šneka, juokiasi iš jo sąmojo, jos ranka retkarčiais, lyg netyčia, liečia jo ranką.

Po pirmojo kėlinio nusileido į rūsį ir įsijungė telefoną. Jokio pranešimo. Palaukė. Niekas neskambino. Po pusvalandžio vėl išjungė telefoną ir nuėjo miegoti – nebevaliojo apsimetinėti, kad jį domina tos futbolo rungtynės.

Miegas neėmė, tad kiek po vidurnakčio atsikėlė ir vienais apatiniais nutipeno į rūsį. Įsijungė telefoną, keturi pranešimai. Nespėjus jų perklausti pasigirdo skambutis.

– Ralfai, – tarė vyras. – Atleisk, kad taip vėlai... Bet tai svarbu! Malcacheris reikalauja, kad poryt su juo susitiktum. Projektas stringa! Morgenhaimas irgi ten bus. Juk žinai, kas pastatyta ant kortos!

– Man nerūpi! – atsakė Eblingas.
– Ar išprotėjai?
– Dar pažiūrėsim.

////////////////////////////////////

► – Ar liko kas nors nepasakyta? Ar norėtumėte ką nors pridurti?

– Nežinau, man atrodo, teatras yra, buvo ir visada bus tam tikra neišbaigta giesmė. Tai socialinis reiškinys, kuris neturi baigtinumo. Keičiasi pasaulis, keičiasi gyvenimas ir teatras visą laiką formuoja naujus pasaulėvaizdžius, naujus supratimus, naujus iššūkius; ką nors baigtinio apie teatrą pasakyti neišcina. Mes kalbėjome apie teatrą iš šiandienos suvokimo pozicijų, bet tai nereiškia, kad rytoj, poryt jis nebus papildytos ir neatsiras naujų aspektų.

– Dar truputį apie baimę: ar padeda vaidinti, ar trukdo?

– Baimė niekada nepadeda. Baimė yra visada didžiulis stabdis. Emocinis, kuris iš karto „įrėmina“ žmogų.

– Aktorius nuolat jaučia įtampą dėl įvertinimo – tiek kolegų, tiek žiūrovų, tiek kritikų. Baimė patikti, baimė nepatikti, baimė išlikti profesijos lauke – tai svarbus veiksnys.

– Kai žmonės pradeda suprasti, kad pasaulis yra kur kas įdomesnis negu jų modelių rinkinukai, jie pradeda mąstyti ir būti atviri. Jeigu šitą galėtume pradėti formuoti pačioje pradžioje, pirmuose kursuose, aktoriai būtų labiau pasiruošę priimti naują informaciją ir ją interpretuoti. Kuo intensyviau naudojamos klasikinės pozicijos, tuo labiau kenkia, labiau įrėmina. Aktorius turi būti laisvas. Sugebėti viską priimti ir pateikti be baimių. Tik tada kūryba ir atsiranda, kai baimės nėra.

– Tu tikrai beprotis!
– Morgenhaimas blefuoja, – pridūrė Eblingas.
– Na, žinai, drąsiai pasakyta.
– Gali būti, – pritarė Eblingas. – Toks jau esu.
Kai jau ruošėsi perklausti pranešimus, vėl pasigirdo skambutis.
– Neturėjai taip pasielgti, – jos balsas buvo kimus ir įsitempęs.
– Kad žinotum, – ištarė Eblingas, – kokia siaubinga buvo diena.
– Nemeluok.
– Kodėl turėčiau meluoti?
– Tai dėl jos! Juk dabar... jūs... vėl kartu?
Eblingas tylėjo.
– Bent jau prisipažink!
– Nekvailiok!

Jis svarstė, kurią iš moterų, kurių balsus pažinojo, ji turi galvoje. Taip norėjo daugiau sužinoti apie Ralfo gyvenimą, juk kažkuria dalimi dabar tai buvo ir jo gyvenimas. Kuo tas Ralfas užsiėmė, iš ko gyveno? Kodėl vieniems atitenka viskas, o kitiems taip mažai? Vieni pasiekia tiek daug, kiti nieko, ir tai visai nepriklauso nuo pajamų.

– Atleisk, – tyliai ištarė ji. – Su tavim kartais... taip sunku.
– Žinau.
– Bet tu... tu esi kitoks negu visi kiti.
– Mielai būčiau kaip visi kiti, – prisipažino Eblingas. – Bet niekada nežinojau, kaip tai padaryti.

– Gal rytoj?
– Rytoj.
– Jeigu vėl neateisi, viskas bus baigta.

Patyliukais lipdamas į viršų jis svarstė, ar tokio Ralfo apskritai esama. Staiga jam pasirodė neįtikėtina, kad tas Ralfas kažkur egzistuoja, tvarko savo reikalus ir nieko apie jį nežino. Galimas daiktas, kad Ralfo gyvenimas buvo skirtas jam ir tik per nelemtą atsitiktinumą judviejų likimai buvo sukeisti.

Vėl suskambo. Jis atsiliopė, iš klausė kelis sakinius ir suriko:

– Atšaukti!
– Atsiprašau? – pasigirdo išsigandęs moteriškas balsas. – Jis specialiai atvyko, mes taip ilgai derinome šį susitikimą, nes...
– Man jo nereikia.

Koks čia galėjo būti reikalas? Bet ką būtų atidavęs, kad sužinotų.

– Deja, reikia.
– Dar pažiūrėsime.
Jį apėmė euforija, kokios dar niekada nebuvo patyręs.
– Jei taip manai.
– Būtent taip.

Eblingas sunkiai atsispyrė pagundai paklausti, koks ten reikalas. Suprato, kad gali šnekėti bet ką, tik negali kelti klausimų, nes pradėjus klausinėti žmonėms iškart kiltų įtarimas. Vakar ta moteris, kurios kimus balsas jam taip patiko, tiesiai šviesiai išrėžė, kad jis ne Ralfas – ir tik todėl, kad jis pasiteiravo, kurioje Andalūzijos vietoje jiedu lankėsi tą vasarą prieš trejus metus. Taip elgdamasis jis apie tą vyrą tikrai nieko daugiau nesužinos. Kartą buvo sustojęs priešais naujojo filmo su Ralfu Taneriu plakata ir keletą svaiginančių akimirų įsivaizdavo, kad gal jam atiteko to žymaus aktoriaus telefono numeris, kad jau visą savaitę kalba su jo draugais, bendradarbiais ir mylimosiomis. Tokia tikimybė tikrai buvo: Tanerio ir jo balsai panašūs. Bet paskui jis tik papurtė galvą ir šypsodamasis nuėjo savo keliu. Vis tiek tai negalėjo ilgai tęstis. Jis neturėjo jokių iliuzijų, anksčiau ar vėliau klaida bus ištaisyta ir telefonas nutils.

– Ak, čia vėl tu. Negalėjau ateiti į „Pantagriuely“. Ji sugrįžo.

– Katia? Nori pasakyti... tu vėl su Katia?
Eblingas linktelėjo ir užsirašė vardą ant lapelio. Spėjo, kad moteris, su kuria kalba, yra Karla, bet kreiptis į ją šiuo vardu, kol neturėjo pakankamai įrodymų, dar nedrįso. Gaila, kad niekas paskambinęs nebeprisistato vardu: numeriai rodomi ekrane ir dar prieš atsiliepdami visi žino, kas skambina.

– To tau niekada neatleisiu.
– Man labai gaila.
– Nesąmonė. Tau nė kiek negaila.
– Ką gi. – Eblingas šypsodamasis atsirėmė į šoninę IKEA spintos sienelę. – Gal ir negaila. Katia nuostabi.

Keletą minučių ji rėkė ant jo. Barėsi, grasino, paskui dar ir pravirko. Bet juk visą tą painiavą sukėlė Ralfas, todėl Eblingas nejautė jokios sąžinės graužaties. Klausėsi jos balso plakančia širdimi. Dar niekad jam neteko iš taip artai pajusti jaudinančios moters sielos.

– Tvardykis! – tarė jis griežtai. – Iš to nieko negalėjo išeiti, pati puikiai žinai.

Kai ji padėjo ragelį, jis dar kurį laiką stovėjo apimtas lengvo svaigulio, įsiklausydamas į tylą, tarsi kažkur dar būtų girdėti Karlos kūkčiojimas.

Virtuvėje susidūręs su Elke net stabtelėjo nustebeš. Vieną akimirką jam pasidingojo, kad ji esanti iš kito pasau-

lio arba iš kokio sapno, neturinčio nieko bendra su realiu gyvenimu. Ir tąnakt prisitraukė ją arčiau, ji padelsusi jam atsidavė, o jis vaizdavosi, kad tai aistros apimta bejėgė Karla.

Kitą dieną jis buvo vienas namuose ir pirmą kartą paskambino vienu iš tų numerių.

– Čia aš. Tik norėjau pasiteirauti, ar viskas gerai.
– Kas kalba? – pasigirdo vyriškas balsas.
– Ralfas!
– Koks Ralfas?

Eblingas skubiai nuspaudė mygtuką, paskui pamėgino kitą numerį.

– Ralfai, o Dieve! Aš mėginau tau vakar... aš... aš.
– Neskubėk! – Eblingas buvo nusivylęs, kad tai ne moteris. – Kas yra?

– Daugiau nebegaliu.
– Tai baik.
– Nematau jokios išeities.

– Išeitis visada yra. – Eblingas nusižiovavo.
– Ralfai, ar nori pasakyti, kad aš... turiu pagaliau susiminti? Ir eiti iki galo?

Eblingas perjunginėjo televizijos kanalus, bet nieko gero nerado. Vienur ištiesai grojo liaudies muziką, kitur rodė prie medžio plokščių triūsiančius stalius arba kartojo senus devintojo dešimtmečio serialus: nyki popietinė programa. Kodėl jis, tiesą sakant, šiuo metu žiūri televizorių, kodėl jis namie, o ne darbe? Nenučiuokė. Ar gali būti, kad tiesiog pamiršo nueiti į darbą?

– Išgersiu visą dėžutę!
– Gerai, pirmyn.

Eblingas pakėlė nuo stalo knygą. Migelio Auristos Blanko „Kelias savęs link“. Viršelyje saulės diskas. Tai buvo Elkės knyga. Pirštų galais pastūmė ją į šalį.

– Tau, Ralfai, atitenka viskas. Tu gauni viską. Negali suprasti, ką reiškia visą laiką būti antruoju. Visada vienu iš daugelio, visada užribyje. Tau tai nesuprantama!

– Tu teisis.
– Aš tą tikrai padarysiu!

Dėl visa ko Eblingas išjungė telefoną, jei tas nelaimėlis kartais sugalvotų jam perskambinti.

Tą naktį jis sapnavo kiškius. Dideli, negražūs, jie išlindo iš tankaus miško, labiau panėšėjo į purvinas apskurusias būtybes negu į mielus gyvūnelius iš animacinių filmukų ir varstė jį švytinčiomis akimis. Už nugaros kažkas sutraškėjo tankmėje, jis pasisuko, bet nuo to judesio viskas persimainė, tikrovė išsisklaidė ir jis išgirdo Elkę sakant, kad nebegalinti pakęsti jo garsaus šnopavimo, kad norinti pagaliau turėti atskirą miegamąjį.

Nuo kito ryto telefonas nė karto nebesuskambėjo. Jis laukė ir klausėsi, bet telefonas tylėjo. Ir kai šis po pusryčių pagaliau suskambo, tai buvo jo viršininkas, kuris teiravosi, kodėl Eblingas pastarąsias dvi dienas nepasirodęs darbe, kas atsitikę, gal jo nedarbingumo pažymėjimas kur nors pasimetęs. Eblingas atsiprašė, dėl visa ko šiek tiek pakosėjo, bet kai viršininkas pasakė, kad nieko baisaus, visiems pasitaiko, nereikia jaudintis, juk jis puikus darbuotojas, jie žina, ko jis vertas, jam akyse iš pykčio susitvenkė ašaros.

Kitą dieną jis sugadino tris kompiuterius, standųjų diskų nustatydamas taip, kad lygiai po trijų mėnesių išsitrintų visi jame esantys duomenys. Telefonas tylėjo.

Kelis kartus nedaug trūko, kad pats paskambintų vienu iš tų numerių. Nykščiu jau lietė pasirinkimo mygtuką, o vaizduotė piešė tą akimirką, kai išgirs kurį nors iš anų balsų. Jei būtų turėjęs drąsos, būtų nuspaukęs tą mygtuką. Arba ką nors padegęs. Arba paieškojęs Karlos.

Gerai dar, kad pietų buvo Vienos šnicelis. Dukart per aštuonias dienas – retai pasitaikanti šventė. Priešais jį sėdėjo Rogleris ir uoliai kramtė.

– Naujasis E14, – ištarė pilna burna, – tiesiog nerealus. Ten dar niekas normaliai neveikia. Tie, kurie jį nusipirks, bus patys kalti.

Eblingas linktelėjo.
– Bet nieko nepadarysi, – šuktelėjo Rogleris. – Tai naujas modelis. Ir man jo reikia. Juk nieko geresnio nėra.
– Teisybė, – pritarė Eblingas. – Nieko geresnio nėra.
– Klausyk, – tarė Rogleris. – Nustok spoksojęs į telefoną.

Eblingas krūptelėjo ir įsikio jį į kišenę.
– Neseniai tu apie jį net girdėti nenorėjai, o dabar žingsnio nežengi be telefono. Atsipalaiduok, tikrai nieko svarbaus nenuitiks. – Rogleris trumpam nutilo, nurijo kąsnį, paskui vėl įsidėjo gabalą šnicelio į burną. – Labai prašau, nesuprask manęs klaidingai, bet kas jau čia galėtų tau skambinti?

Vertė Agnė Blaževičienė

„Ruhm“ by Daniel Kehlmann
Copyright © 2009 by Rowohlt Verlag GmbH,
Reinbek bei Hamburg

LAURA DILYTĖ

•

pravažiuojant
lėtas ekspresas
karpo vakaro juostą

dvigubo stiklo
saldainiai
ištirpsta

prie žando
prilipę sapnai
tylūs prisiminimai

nepaliekantys
vienumoj
tyko

nežinia kur
žvelgiančios akys
prabyla

prašau
nekalbink manęs

aš nieko tau
nesakysiu

Parafinas

padegiau namą
atsitraukus stebėjau
kaip liepsnoja dangus

namas didelė žvakė
vaškas laša po truputį tirpsta
ant kietai užmerktų akių

dar niekad nebuvo taip lengva
užmigti

dar niekad nebuvo taip lengva
neklusyk jų...

dar niekad nebuvo taip lengva

Man taip gera

atsikelti ir užmigti
su tavimi

girdėti sunkų tavo
kvėpavimą

ir vis lėtesnius
širdies dūžius

priglaudus ausį
prie pagalvės

•

nuvytusi gelė tarp įsimylėjęlio pirštų
ji graži ji dar kvepia
praėjusio gyvenimo liūdesiu įtūžiu
pirmojo laipsnio pamišimu

ji kaip ir tu – tarp miesto plytelių
ji kaip ir tu – ne vietoje ir ne laiku
įdėk ją tarp knygos puslapių
ir pamiršk
vietą laiką lentyną ir kažkada
kai būsi nutolęs ji vėl pasirodys
sustingusi nekalbi
čia pat tau ant delno
kur pilka virsta tamsiai raudona
kur laimė tik nusėdusios dulkės
prisiminimų kurie tokie netikri

užrašyti pasimeta

Largo do Carmo

mama už rankos veda sūnų
penkerių metų berniuką
jis pamato
pritūpia

nori paimti
jį apšaukia
pritraukia arčiau savęs
jie keliauja toliau

be negyvo paukščio
namo

•

jei kartą nubudęs
nebeturėsi priešų

būsi miręs arba
netrukus pažinsi

baisiausią priešininką –
save patį

jis atims
jis įskaudins

jis ir nugalės
paskutinėje kovoje

nukaudamas riterį
drakono akivaizdoje

Triptikas

Rašytojo mirtis

jei turėčiau pakankamai
smėlio cemento ir molio
sujungčiau save dalimis

vėl matytų mano akys girdėtų
gal net klausytų ausys mylėtų
širdis ir jei nekęstų tai taip
nuolankiai ligi galo

vėl išmokčiau tikėti įtikinčiau
smegenis prisiminti atleisti
nuolankiai ligi pradžios

iš smėlio likučių nulipdyčiau
žaislinį kalaviją ir plunksną
lengvai nesunkiai mirčiai

Fotografo mirtis

nesijaudink

paimsiu tik sielą saugosiu
ir niekam nerodysiu

giliai savyje susimąstę
paiki padarai be minčių
džiaugsmo-liūdesio pakrantėje

sustabdyti ir neleisti išeiti
toks mano darbas – neleisti išeiti

džiaugsmo-liūdesio pakrantėje

Pirmyn ir atgal

benamis šuo nubidzena miesto grindiniu

nešioja raktus pirmyn ir atgal
naujiems šeiminiškams

naujiems namams
visiems neatrakintiems

vėlyvi pusryčiai vėluoja
jei jis užsižiopso į antį

paukščiai grįžta į šiaurę
šunys vizgina uodegas

namų kryptimi

GEORG TRAKL

Austrų poeto, vokiečiakalbio ekspresionizmo klasiko, „nyksmo ir mirties elegiko“, „tylos dainiaus“ Georgo Traklio (1887–1914) poetinis ciklas „Mirties septyngiesmė“ (*Siebengesang des Todes*) – iš 1915 m. išleisto rinkinio „Sapnuojantis Sebastijonas“ (*Sebastian im Traum*).

Mirties septyngiesmė

Rimtis ir tyla

Palaidojo piemenys saulę plikame miške.
Žvejys ištraukė
Ašutiniam tinkle mėnulį iš šalančio tvenkinio.

Žydram křištole
Gyvena pabalęs žmogus, priglaudęs skruostą prie savo žvaigždžių;
Arba nuleidžia jis galvą, nugrimzdęs į purpuro miegą.

Bet stebintįjį vis dar jaudina juodas paukščių skrydis,
Žydrų gėlių šventumas,
Kas užmiršta, mena tyla artima, užgesusius angelus.

Vėl naktėja kakta mėnulio uolienoj;
Kaip nušvitęs jaunuolis
Apsireiškia sesuo rudeny ir juodam puvely.

Anifas*

Prisimenu: žuvėdros, sklendžiančios per vyriško sielvarto
Aptemusį dangų.
Tyliai gyveni rudenių uosių paunksnėj,
Paniręs į kalvos nuosaikią rimtį.

Vis eini pasroviui palei žalią upę,
Atslinkus vakarui,
Suskamba meilė; taikiai pasitinka tave tamsus žvėris.

Rausvas žmogus. Apsvaigusi nuo žydro oro,
Mirštantį lapą liečia kakta
Ir prisimena rimtą motinos veidą;
O, kaip viskas panyra į tamsą,

Rūstūs kambariai ir senieji protėvių
Rykai.
Tai suvirpina svetimšalio krūtinę.
O, jūs ženklai ir žvaigždės.

Didi yra gimusiųjų kaltė. Aiman, auksiniai lietūs
Mirties,
Kai siela sapnuoja žiedus vėsesnius.

Vis klykauja naktinis paukštis plikose šakose
Virš mėnesėtojo žingsnių;
Ledinis vėjas gaudžia palei kaimo mūrus.

* Nedidelis kaimelis į pietus nuo Zalcburgo.

Gimimas

Kalnynai: juoduma, tyluma ir sniegas.
Raudona iš miškų leidžias medžioklė.
O, samaniniai žvilgsniai žvėrių.

Motinos ramybė; po juodom eglėm
Atsigniauzia miegančios rankos,
Kai išnyra sudilęs šaltas mėnulis.

O, gimimas žmogaus. Lyg naktis čiurlena
Žydras vanduo tarp uolų;
Atsidusęs savo atvaizdą išvysta puolęs angelas,

Blyškus pavidalas pabunda kurčioje troboj.
Du mėnuliai,
Akmeninės senolės akys, sušvinta.

Aiman, gimdyvės šauksmai. Juodu sparnu
Berniuko smilkinį paliečia naktis,
Sniegas, lėtai krintantis iš purpurinio debesies. ►

Žlugimas

5-oji redakcija

Karlui Borromäusui Heinrichui*

Virš balto tvenkinio
Nuskrido laukiniai paukščiai.
Vakare nuo mūsų žvaigždžių dvelkia ledinis vėjas.

Virš mūsų kapų
Palinksta suskilus nakties kakta.
Sidabrinėje valtyje sūpuojamės po ąžuolais.

Vis skamba ir skamba baltieji miesto mūrai.
Po erškėčių arkom,
O mano broli, mes, aklos rodyklės, šliaužiam vidurnakčio link.

* Karlas Borromäusas Heinrichas (1884–1938) – vokiečių rašytojas, nuo 1912 m. artimai bendravęs su G. Trakliu.

Dvasios sutemos

2-oji redakcija

Tylomis pamiškėj pasitinka
Tamsus žvėris;
Ant kalvos nurimsta vakaris vėjas,

Nuščiūva strazdo rauda,
Ir švelnios rudenio fleitos
Nutyta melduos.

Ant juodo debesio
Plauki nuo aguonų apsvaigęs
Per naktinį tvenkinį,

Žvaigždėtą dangų.
Sesers mėnesėtas balsas vis aidi
Dvasios naktyje.

Vakarų giesmė

O sielos naktinis sparnų šlamesys:
Kadaise mes, piemenys, ėjom pro temstančius miškus,
Ir mus romiai sekė raudonas žvėris, žalia gėlė ir čiurlenantis
Šaltinis. O, senut senutėlis svirplio balsas,
Kraujas, žydintis prie aukuro akmens,
Vienišo paukščio klyksmas virš tvenkinio žalios tylos.

O, jūs kryžiaus žygiai ir žerinchios kūno
Kankinystės, purpurinių vaisių kryptis
Vakaro sode, kur kadais vaikštinėjo pamaldūs mokiniai,
Nūnai kariai, nubundantys iš žaizdų ir žvaigždėtų sapnų.
O, švelnioji nakties rugiaėglių puokštė.

O, jūs tylos auksarudeniai laikai,
Kai mes, taikūs vienuoliai, spaudėm vyną iš purpuro kekių;
Ir aplinkui spindėjo kalvos ir miškai.
O, jūs medžioklės ir pilys; vakarė rimtis,
Kai žmogus kambarėly audė teisuolio mintis,
Grūmės nebylioj maldoj dėl Dievo gyvosios galvos.

O, karčioji pražūtis valanda,
Kai akmeninį veidą mes regim juodam vandeny.
Bet švytėdami atsiveria mylimųjų sidabriniai vokai:
Viena vienatinė lytis. Nuo rožinių pagalvių kyła smilkalai
Ir saldai prisikėlusiu giesmė.

Atsimainymas

Kai vakaras ateina,
Žydras veidas tave apleidžia švelniai,
Tamarinde pragysta paukštelis.

Romus vienuolis
Suneria numirusias rankas.
Baltas angelas užklumpa Mariją.

Lyg naktinis vainikas
Iš našlaičių, javų ir purpuro kekių
Žvelgiančiojo metai.

Darius Misiūnas. Kumpis. 2023

Prie tavo kojų
Atsiveria numirėlių kapai,
Kai paremi kaktą sidabriniais delnais.

Tykiai rymo
Tau prie lūpų rudeninis mėnuo,
Nuo aguonų apsvaigus tamsioji giesmė.

Žydra gėlė
Švelniai skamba tarp nugeltusių uolų.

Fenas

Aklas skundas vėjyje, mėnesėtos žiemos dienos,
Vaikystė, žingsniai tyliai nuaidi palei juodą gyvatvorę,
Pratysi vakariniai varpai.
Tyliai atšliaužia baltoji naktis,

Purpuriniais sapnais paversdama akmenuoto gyvenimo
Skausmą ir negandą,
Kad niekad erškėčio spyglys neapleistų yrančio kūno.

Giliai pro miegus atsidūsta baugščioji siela,

Giliai atsidūsta vėjas aplaužytuos medžiuos,
Sopulingas motinos pavidalas
Svyruoja po šio tylinčio liūdesio

Vienišą girią; naktys,
Sklidinos ašarų, ugnies angelų.
Sidabru sudūžta į pliką mūrą vaiko skeletas.

Keleivis

2-oji redakcija

Visad glaudžias prie kalvos balta naktis,
Kur dulsvasidabrė tuopa dunkso,
Kur žvaigždės ir akmenys.

Virš sraunaus upelio gaubiasi sapnu pėsčiųjų tiltas,
Numiręs veidas seka vaiką,
Mėnulio pjautuvas rausvoj prarajoj,

Garbinantys piemenys toluoj. Tarp senų uolų
Rupūžės žvelgia kristolinėm akim,
Pabunda žydintis vėjas, lyg paukščio riksmas apmirėlio balsas
Ir žingsniai tykiai sužaliuoja miške.

Tai primena medį ir žvėrį. Lėtos samanų pakopos;
Ir mėnuo
Spindėdamas skęsta liūdnuos vandenuos.

Anas sugrįžta atgal ir keliauja žalia pakrante,
Supasi juodoj gondolaj per suirusį miestą.

Karlas Krausas*

Baltas tiesos vyriausiasis žynys,
Krištolinis balsas, sklidinasis dievo ledinio alsavimo,
Rūstaujantis magas,
Kuriam po liepsnojančia mantija žlega kario žydrieji šarvai.

* Karlas Krausas (1874–1936) – austrų rašytojas, moralistas, visuomenės ir kultūros kritikas.

Nutilusiems

O, didmiesčio beprotybė, kai vakare
Prie juodo mūro stirkso suluošinti medžiai,
Pro sidabro kaukę žvelgia blogio dvasia:
Šviesa su magneto rykšte nuveja akmeninę naktį.
O, savy susitelkęs vakarių varpų skambesys.

Kekšė, lediniam šurpe gimdanti negyvą vaikėlį.
Dievo rūstybė įniršusi plaka apsėstojo kaktą,
Purpuro maras, badas, kurs persmelkia žalias akis.
O, tas atgrasus aukso juokas.

Bet tyliai kraujuoja tamsioj oloj nebylėjanti žmonija,
Kala iš kietų metalų išganytojo galvą.

Mirties septyngiesmė

Žydras temsta pavasaris; po siurbiančiais medžiais
Klajoja tamsus pavidalas vakare ir pražūty,
Klausydamas strazdo skundo švelnaus.
Tylomis pasirodo naktis, kraujuojantis žvėris,
Kuris lėtai sukniumba ties kalva.

Siūruoja drėgnam ore žydinti obels šaka,
Sidabru sušvitus išsileidžia pynė,
Pranykdama iš naktinių akių; krintančios žvaigždės;
Švelni vaikystės giesmė.

Vis labiau išnyrantis miegantysis leidžias nuo juodo miško,

Ir šnara žydra versmė dugne,
Kad anas vėl pakeltų blyškius vokus
Virš savo snieginio veido;

Ir išginė mėnuo raudoną žvėrį
Iš olos;
Ir mirė atodūsiuos tamsios moterų raudos.

Nušvitęs pakėlė rankas link savo žvaigždės
Baltasis prašalaitis;
Tylutėliai apleidžia mirusysis suirusį namą.

O, sudulėjęs žmogaus pavidalas: nukaltas iš šalto metalo,
Nakties ir nulinkusių miškų siaubo,
Ir svilinančios žvėries dykros;
Sielos bevėjė tyła.

Juoda valtim plaukė anas pasroviui mirguliuojančiom upėm,

Sklidinom purpurinių žvaigždžių, ir taikiai
Lenkės sužaliavusios šakos virš jo,
Aguona iš sidabrinų debesų.

Žiemos naktis

Pasnigo. Po vidurnakčio apsvaigęs nuo purpurinio vyno
apleidi tamsią žmonių bendriją, raudoną jų židinio
liepsną. O, niauruma!

Juodas šaltis. Žemė kieta, kartumu dvelkia oras. Tavo
žvaigždės susitelkia į pikta lemiančius žvaigždynus.
Suakmenėjančiais žingsniais tu žengi palei geležinkelio
pylimą, apvalainom akim, tarsi kareivis, šturmuojantis
juodą apkasą. Avanti!*

Kartus sniegas ir mėnuo!
Raudonas vilkas, kurį smaugia angelas. Tavo kojos
skimbčioja žengiant lyg žydras ledas ir šypsena, liūdesio
ir puikybės pilna, akmeniu pavertė tavo veidą, o kakta
išblykšta nuo šalčio goslumo;
arba ji lenkias tylomis virš miegančio sargo, susmukusios
savo medinėj lūšnelėj.
Šaltis ir dūmai. Balti žvaigždžių marškiniai degina tavo
atsparius pečius, o Dievo grifai maitoja tavo metalinę
širdį.

O, akmenine kalva. Užmirštas tyliai sutirpsta šaltas kūnas
sidabriniam sniege.
Juodas esti sapnas. Ausis ilgai seka žvaigždžių takus
leduose.
Bundant kaime gaudė varpai. Pro rytų vartus sidabrėdama
žengė rožinė diena.

* Pirmyn (*it.*).

Vertė Lanis Breilis

Ruduo atėjo

Simonas Bernotas. Pasakų parkas. Eilėraščiai. V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2023. 85 p.

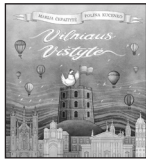
„Nebetikiu pasaka / pasauliu tikiu“ – Radauską perfrazuojantis knygos moto. Viršeliui tikriausiai neatsitiktinai pasirinktas Jono Jurciko tapybos darbas. Po *acid* „Reivo“ – vėl gan nuodingos spalvos. Mirtis, savo ir bendraamžių mirtingumo pajautimas – svarbiausia knygos tema. Originaliausi manifestiniai eilėraščiai, be lyrinio subjekto: „Užsidaro simbolistų darželiai – nebežydės piktybės gėlės“ (p. 82). Tokie yra: „Etimologija“ (p. 13), „Pasirinkite savo supergalią:“ (p. 15), „Didysis sezono išpardavimas“ (p. 82).

Justina Žvirblytė. Mikrosfera. Eilėraščiai. V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2023. 84 p.

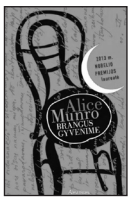
Gamtamokslių rakursas: pasaulis kaip chemijos, fizikos, biologijos ir astronomijos darinys. Išjungia visai kita vaizduotė, pvz.: „kasdien milžiniškas dujų kamuolys / kaitina orą ir todėl nusiperki šortus / ir nusibalnoji kelius į šimto / milijonų metų senumo akmenį“ (p. 76). Įdomu, kad abu su Simonu Bernotu vartoja tą patį vaizdinį. Žvirblytė: „turi vieną dantį ir akį / ne akį o lęšį iškreipiantį vaizdą / holografinę plėvę / kaip ant juodųjų skylių / ir dantį / alui atsidaryti“ (p. 27). Bernotas: „Dantimis atkimšti alaus butelį“ (p. 15).

Marija Čepaitytė, Polina Kucenko. Vilniaus Vištytė. V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2023. 34 p.

„Maršrutinė“ knyga vaikams, kuri kviečia sekti tam tikru Vilniaus senamiesčio žemėlapiu. Išryškunami retesni Vilniaus objektai, pvz., pano Totorių g., namas su senele ir seneliu Pilies g., nyktukai Vilniaus g. Ir, žinoma, tie, kuriuos bene visi žino – Užupio angelas, Katedros aikštės „Stebuklo“ plytelė, Literatų gatvė ir kt. Iš jų pinamas siužetas, atkreipiant dėmesį į architektūrines miesto detales.

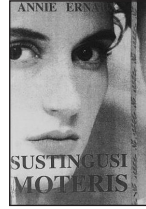
Alice Munro. Brangus gyvenime. Apsakymai. Iš anglų k. vertė Danguolė Žalytė. V.: Alma littera, 2014. 308 p.

Tik dabar perskaičiau Munro: taip rašant reikia aprėpti didelę panoramą, stebėti daug žmonių, fiksuoti detales. Nesugebėčiau. Bet įtraukiu ją į savo prozos rašytojų galeriją – greta Margareth Atwood, Patricios Duncker, Annie Ernaux, Bernardine Evariste, Hannah'os Kent, Ottesos Mosh-

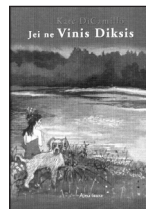
fegh, Marinos Stepnovos, Olgos Tokarczuk. Taupiai išreikšti psychologizmai ir autorę tikrai jaudinanti moters ir vyro santykių opozicija.

Annie Ernaux. Sustingusi moteris. Du romanai. Iš prancūzų k. vertė Vilhelmina Vitkauskienė. V.: Žaltvykslė, 1994. 240 p.

Patinka kaip tik tokie leidimai: beveik trisdešimtmetis ligi Nobelio. Kompiuteriai Lietuvoje ką tik atsirado, maketavimas juokingas (trumpi brūkšniai). Parašyta gerai, imanoma skaityti „apgaunant“ vertimą, t. y. perverčiant galvoje. Aišku, už ką Nobelis. Bet: aplinkinių lūkesčių neatitinkanti paauglė anų dienų Prancūzijoje jau tolokai nuo to, ką laikau mane jaudinančia literatūra.

Kate DiCamillo. Jei ne Vinis Diksis. Iš anglų k. vertė Violeta Palčinskaitė. V.: Alma littera, 2004. 128 p.

Nuostabi knyga vaikams, įtraukianti ir alkoholizmo temą. Su tėčiu pastoriumi augančios veikėjos mama ją paliko trejų, nes geria. Atsikėlusį į naują vietą, ji neturi draugų, bet greitai prisijaukina benamį šunį ir susipažįsta su ne itin tipiniais suaugusiaisiais – sena bibliotekininke, buvusiu kaliniu, gerti metusia alkoholike. Bendramžiai iš pradžių atrodo atšiaurūs, bet išaiškėja, kad ir jie turi savų širdgėlių. Santykis su gyvūnais veda ir išveda iš vienatvės, gėlos, melancholijos. Vaiko atvirumas pasauliui sklindinas šviesos, bet pasakojama be jokio dramatismo, priešingai – su švelniu humoru.

Nancy Farmer. Skorpiono rūmai. Romanas. Iš anglų k. vertė Julija Lapienytė. V.: Alma littera, 2006. 416 p.

Vėl distopija, kurios centre – vaikas klonas. Juo bjaurisi „tikrieji“ žmonės, nes klonams, kaip įprasta daugelyje šiuo metu madingų distopijų, sužalojamos smegenys ir jie paverčiami darbininkais mankurtais. Bet šis vaikas ypatingas – klonuotas iš milijardieriaus Patrono, todėl jo smegenų nelietė. Jau kelinta Newbery medalininkė, kurioje gausu ispaniškų intarpų ir Lotynų Amerikos atšvaitų JAV kultūroje. Šioje vaizduojamas ir nelegalus Meksikos sienos kirtimas norint susikurti geresnį gyvenimą JAV. Ir vėl – veikia alkoholike, jau kelintoje knygoje vaikams iš eilės! Pradedu tikėti, kad tai madinga. Naivokas religinis rakursas: nors ateities visuomenėje klesti klonų vergystė, dvasininkai neigia jų sielos galimybę. Paauglės, kad taptų „tikromis damomis“, siunčiamos į vienuolyną – labai jau retro pažiūra, kaip ir internatai berniukams. Dvasingumui

stiprinti pasitelkiamas šv. Pranciškaus rakursas, naivus meksikietiškas pamaldumas ir prietarīgumas, gyvūnų teisės. Idealūs vaizdiniai ekranizacijoms ir rinkodarai, bet net paauglystėje nemėgama fantastinių knygų – norėjosi ko nors labiau apčiuopiamo.

Vince Vawter. Laikraščiu berniukas. Autobiografinė apysaka. Iš anglų k. vertė Virgilijus Čepiejus. V.: Nieko rimto, 2016. 208 p.

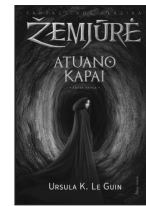
Taip pat paliesta alkoholizmo tema (išraiškingas ir nebanalus moters alkoholikos portretas), bet ji ne esminė: pagrindinis veikėjas turi kalbos sutrikimą, mikčioja. Jautriai atskleidžiamas jo stebėjimo rakursas ir kalbos suvokimas. Simpatiški ir kiti personažai – išmintingas ir dėmesingas jūreivis filosofas, temperamentinga auklė, vagišius valkata. 1959-ieji, juodųjų segregaciją JAV keičia integracija, bet juodieji vis dar važiuoja autobuso gale ir mokosi atskirose mokyklose. Duktė skaitydama negalėjo atsistebėti, kaip XX a. dar galėjo taip būti.

Scott O'Dell. Mėlynųjų delfinų sala. Apysaka. Iš anglų k. vertė Auksė Mardosaitė. V.: Lietus, 1998. 128 p.

Dukra iškart pasakė, kad ši knyga yra Gary Paulseno „Brajano kirvio“ atitikmuo. Keista, jai ji labai patiko (aš jau nebesitikiu, kad šiuolaikiniams vaikams patiktų gamtos aprašai, bet – pasirodo). XIX a. Amerikos čiabuviai baigiami kolonizuoti. Dvylikametė našlaitė lieka viena visoje saloje: įstabiai feministinis pasakojimas. Ji yra girdėjusi, kad ginklai moters rankose sulūžta, – beveik tuo tiki, bet vis vien juos gaminasi, kad išgyventų. Intuityviai prisijaukina laukinį šunį.

Ursula K. Le Guin. Atuano kapai. Romanas. Iš anglų k. vertė Anita Kapočiūtė. V.: Alma littera, 2016. 198 p.

Kiek klišių... Pradedi skaityti ir iš karto atstumia fantazija apie kai kurių žmonių išskirtinumą. Religinis sinkretizmas, surinkant tik romantiškus religijos bruožus. Išrenkama mergaitė (kaip koks Buda), kuri rengiama būti kapų šventike. Paskui kažkaip įsijauti, romantika įtikina, netgi susižavi mitologijos ir hormonų audrų jungtimi. Požemį su labirintu imi suvokti metaforiškai, kaip demonų buveinę, nuo kurios reikia simboliškai atsiskirti.

– GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ –

TEKSTAI NE TEKSTAI

VISI BUITINIAI TRILERIAI

Tiek, kiek šermukšniai

Diana Paklonskaitė. *Gėlės kaip šunys*. Eilėraščiai. V.: Asociacija „Slinktys“, 2023. 96 p.

Diana Paklonskaitė eilėraščiuose ieško būdų būti taip, kad išryškėtų tikriausia kalbančiosios būseną, bando iš naujo išgyventi prisiminimus, prikelti atmintį, apkabinti visą, kas ją supa ir laiko, išsaugoti ryšį tarp žmonių, gauti atvirlaiškį iš paties gyvenimo kaip savo pačios paliudijimą, kad gyvena taip, kaip trokšta, kad yra taip, kaip turi būti;

stebėdama suvokia, kiek praėjo ir kiek nebegrįš.

Eilėraščiuose gana ryškus gyvenimo suvokimas ir bandymas atsišvartuoti nuo naivumo. Viena eilėraštyje kalbančioji suvokia: „jau niekad neišpirksi / (ne) savo klaidų / kiauras laiko krepšys / devynšarvio žiedais / užpustyti langai / prakrapštai, kad tolumoj / pamatytum / gremėzdišką raibą / klausuką.“ Tas suvokimas išgydo, nes to, kas subiro, nepavyks suklijuoti, ji trokšta tik „bent akies kraštelio / pažiūrėti / į besišypsantį Dievą“ (p. 45). Blaivaus supratimo, jog daugelio dalykų ištaisyti ir pakeisti nebepavyks, suteikta viltis tampa ramsčiu eiti toliau.

Ne mažiau svarbus ir bandymas išaldyti prisiminimus. Viena eilėraštyje (p. 39) kalbančioji prietemoje žvelgia į žmones, kurių šypsenos sulytos net nuotraukose. Kalbančioji prisimena mylimąjį ir jo dovanotą veidrodį ir arbūzą, kurį jis parideno ant stalo, pastukseno ir šis prakalbo lietuviškai. Kalbančioji nepažvelgia į veidrodį, nė dulkių nešluosto – ji nori, kad prisiminimai liktų švarūs ir nepažeisti. Kaip ir Mariui Burokui, jai svarbus švarus buvimas iki pat sielos gelmių.

Sielos svarumas neatsiejamas ir nuo gėrio, kurio troškimą kalbančioji tarsi bando nuslėpti, nes tiesmukai jo trokšti nepatogu. Vis dėlto ji išsiduoda, jog šviesos siekis jai būtinas: „iš lėto, po truputuką / apkabinu pasaulį / nors iš tikrųjų norėčiau / tik vieną žmogų“ (p. 46). Nors ir bando apkabinti visą pasaulį, skleisti gėrį, jaučia ir daug skausmo, kad negali apkabinti vieno žmogaus, kuris pranoktų viso pasaulio apkabinimą. Visuotinis gėrio siekis dažnai kyla iš savojo gėrio neišsipildymo.

Tikrumo ir paprastumo troškimas kalbančiąją guodžia. Eilėraštyje „Kalėdinis atvirlaiškis“ ji prašo, kai snigs, paklausti, „ar girdėti / kaip atsiplėšia snagė / nuo debesio / ar girdėt / kada paliečia / smilgos kotelė“. Ji prašo pastebėti smulkiausias detales ir jai atvirlaiškiu parašyti, nes jau pati pamiršo. Ji pasitiki tu, su kuriuo kalba, nes tiki, kad jis gali tai pastebėti ir užrašyti. Savistaba ir gamtos stebėjimas tampa ir ryšiu su žmogumi, atvirlaiškio pretekstu.

Kartais nepaprastumas ryškus kasdieniškiausiuose dalykuose: „stoties perone / kai vairuotojas žvilgčioja, bet neskuba / uždaryti autobuso durų – / žino, vakarais nebūna spūsčių / į tašką B atvyks / pagal grafiką“ (p. 47). Ryški ramuma ir žinojimas, kaip viskas turi vykti, įsiklausymas į būti, kai kalbančioji bando prapti, šypsojasi, „sugniaužti saujoj keletą žmonių“ (p. 46). Tas sustojimas ir suvokimas, kad kažkas nepavyksta, bet žinojimas, kad viskas vyks „pagal grafiką“, ramina ir suteikia stiprybės.

Paprastuose dalykuose yra ir artimieji. Viena eilėraštyje kalbančioji teigia, jog „mano senelis turėjo lazduotę, griukų spalvos / riesta rankenėle / bet niekad nepaklausiau, iš kur“ (p. 41). Į paprastus dalykus žvelgiama su gilumu ir aklumu. Kažkiek jaučiamas ir gailėstis, kad ne viskas padaryta – subjektė nepaklausė senelio, iš kur lazdelė. Iš tiesų visiškai nereikšminga, kokia lazdelė, kur gaminta, kokia jos istorija, jai skaudu todėl, kad senelio kažko nepaklausė, kad nesuspėjo.

Kai kur kalbančioji „prisikala prie pastabumo“ ir eilėraščiai tampa iš tiesų vykę. Subjektės ranka prisikala prie puodelio, ji eina apsipirkti, kur „didmiesčio ragana / siūlo išsirinkti / pernykštį / prisilietimo kvapą“ (p. 49), ji už-

čiuopia kiekvieną detalę. Eilėraštis jai prikla delnų prie puodelio ir priverčia stebėti ir stebėtis. Aido Marčeno subjektas dažniau kalbasi su mirusiais nei gyvaisiais, o Diana Paklonskaitės – su gyvuliukais: „...miestelio pakrašty / su gyvuliukais / pasišneku dažniau / nei su žmonėm“ (p. 30). Sukritikuojamas žmonių nesupratingumas ir negalėjimas išklausti.

Gamta poetei – svarbus pradas, į kurį kalbančioji bando įsitverti. Ji gamtoje pajaučia vitališkumą, permąsto laiką. Vis dėlto eilėraščiai drungni. Jiems trūksta Birutės Pūkelevičiūtės aštrios prigimties, kartu jie nėra nutolę nuo vidinių kalbančiosios būsenų, kad taptų tik išorišku stebėjimu. Jie tampa kalbančiosios dalimi, bet ne iki galo. Nėra nei stipraus išgyvenimo, nei stipraus gailėsčio, tik stebėjimas ir nieko nedarymas: „gražiausias šermukšnis / mūsų industriniam parke – / kai po naktinės pamainos / pakeliu akis / užsiliepsnoja tokiom spalvom / kad net klevai prie kanalo / susigėsta savo raudonumu“ (p. 31). Kalbančioji tik stebi, įsižiūri, pamato susigėdusius klevus ir eina pro šalį, iki galo visko neišgyvendama.

Kad klevams prieš šermukšnius yra ko susigėsti, liudija ciklas „Šokantys šermukšniai“. Cikle apmąstomas laikas. „...pasenom tiek / kiek paugo šermukšnis“ (p. 73), – teigia kalbančioji, suvokdama, kad subjektai sensta, o šermukšnis auga ir stiebiasi, tarsi būtų stipresnis ir už žmogų. Šermukšnis tampa ir gyvenimo liudininku: „raudonos barmenės lūpos ir uniforma / raudonas nervas žvilgsniu skenuojant / Valentino Masalskio lietaus skverną“ (p. 73). Apmąstoma tai, kas ir yra tikrovė, ko neįmanoma suvaidinti. Į stebėjimą įtraukiama ir meilė, sutiktieji, tarsi atminimui padaroma kardiograma, kad būtų matyti, kada pulsas tvinkšėjo labiausiai. Dešimtamame ciklo eilėraštyje dokumentavimas taip pat tampa tikrove ir atminties sugyvinimu: „2021-iejį / rugpjūčio 15-osios nuotrauka: / Diana, Ričardas, Ana, Patrikas, Nojus / Šuo / ir / Šermukšnis“ (p. 81). Lyg ir paprastas, jaukus savo paprastumu išvardinimas, tik šiek tiek netikėtumo suteikia tai, kad šuo ir šermukšnis yra lygiaverčiai gyvenimo ir nuotraukos dalyviai. Ciklas knygai suteikia vientisumą, šermukšnio stebėjimas sukuria intrigą, žmogaus gyvenimo ir šermukšnio sugretinimas išryškina tai, kas svarbiausia.

Dublino spalvos tirtos ir tikros. Eilėraštyje „Dublino benamiai“ kalbančioji stengiasi padėti miesto valkatoms, juos suprasti, tačiau išgyvena vidinę kovą, saujoje spausdama monetas, bet nenorėdama jų duoti „dar vienai dozei ar buteliui“. Ji permąsto jų vaikystę: „ar žaidėt klases? / ar šnabzdėjotės apie suaugusių paslaptis / atsitūpę po virtuvinėm kėdėm?..“ (p. 22). Ji suvokia, kad žmonės tokie patys ir kad benamiais daugelis tampa ne savo noru. Kai eilėraščio pabaigoje jų žvilgsniai susitinka, jie pasisveikina, pajusdami bendrystę, tas žvilgsnis atperka visus kartus, kai ji nedavė monetų, ir vidinė kova išsprendžiama. Kitame eilėraštyje ji nusprendžia žydyti vyšnioms aplankyti Dubliną ir palikti ant suoliuko šaliką ir pirštines benamiui (p. 65). Kai Dublynas tampa veikėju (p. 10), vieną dieną jis nusiskutęs, kitą dieną išsipustęs, trečią dieną šypsoji. Žaismė miestą sugyvena, tačiau taip galima pasakyti apie bet kurį kitą miestą, kuris kažką reiškia kalbėtojui.

Nors Dublynas itin originaliai nenutapomas, poetė randa naujų vaizdinių. Eilėraštyje „Sliekų satsangas“ kalbančioji ieško satsango reikšmės, suvokia, jog sliekai purena žemę už mažą užmokestį, žmonės dažnai menki kaip ir jie. Sliekai „ataugina / prisiminimų uodegas / greitai išnarplioja / sapnų mazgelius“ (p. 12). Žaismė sugyvena eilėraštyje, jam suteikia naujų spalvų.

Vis dėlto knygai būtų pravertusi geresnė atranka. Nykokas bandymas nerti į ekologijos ir populiarių temų vandenį knygai tarsi deguto šaukštas. Viena eilėraštyje konstatuojama tarša, kritikuojamas jaunimas: „plastikiniai maišeliai, vyno buteliai / alaus skardinės / grakščiai plū-

duriuoja vandens paviršiuje“; „jaunuolis trumpam sustoja, įsikiša telefonu į striukės kišenę, užsidega cigaretę / ir nusiviedžia tuščią pakuotę / į upės tėkmę“ (p. 15). Kalbančioji baisesi reginiu, galiausiai nusprendžia, kad nesvarbu, kur matytas vaizdas, tarsi nieko pakeisti nebeįmanoma. Tema atskleidžiama banaliai, nepaieškoma nė metaforų, nepažvelgiama ironiškiau.

Kitame eilėraštyje veikėju tampa medis, kuris „negalvoja apie laiką / medis turi laiko į valias“, kuris globoja paukščius, bites, bet jį nukerta, tada spėliojama, kodėl, juk „nestovėjo su šautuvu / kitoj lauko pusėj“ (p. 19) kaip kaimynas. Galiausiai apmąstoma, kad medkirtys nesiklausė kunigo, o jis nesakė, kad kirsti medį yra nuodėmė. Eilėrašties gana tradicinis, pabaiga banali, primenanti skerdžiaus Lapino mirtį. Jei dar lyrinis subjektas pabaigoj mirtų, būtų kone perpasakojimas. Eilėrašties lyg rašytas matant medžio nukirtimą, jaučiant gailėstį, tačiau nuo veiksmo nenutolta, jis neapmąstytas šaltu protu, nepaieškota originalesnių tropų.

Poetei svarbus daiktiskumas, daiktų susakralinimas. Eilėraštyje „Geltonas puodelis“ (p. 58) kalbančiąją visi daiktai liūdina, džiugina tik puodelis, pirktas Dubline, primenantis jausmą, kai lijo, stebėjo žmones: „netobulai tobulas / geltonas puodelis / su virpančia lietaus balute / ant dugno“ (p. 59). Daiktai primena tam tikrą jausmą, patirtį, įvykį, žmones. Apie šlepetes rašoma lyg apie mylimąjį. Deminutyvų gerokai persotinta. Pabaiga ironiška: „jūs bedantėm burnelėm / kažką dar gailiai murmate / [...] o paskui su visam nuslopsta / juodoj šiukšliadėžėj“ (p. 57), tačiau per daug blanki, kad eilėrašties kuo nors išsiskirtų.

Su dauguma trumpųjų eilėraščių prašauta pro šalį: „ryte sode aptikau / ant medinės kėdutės / užgesusią žvaigždę“ (p. 34). Sužaista gal ir įdomiai, bet banaliai. Kitame eilėraštyje metafora kiek geresnė, tačiau ir ji nuspėjama: „prie devynaukščio / jau tiksi rudens žadintuvai – // jurginų žiedai“ (p. 28). Daugelis trumpųjų eilėraščių primena Alio Balbieriaus trieilius, kur taip pat nemažai klišių. Dar vienas eilėrašties įdomesnis – „tik tavo akies rainelėj / varnalėšiuok // laiko sula / gardi“ (p. 54), – tik laiko metafora nuvalkiota. Galėtų būti bent nuoroda į Jurgio Kunčino „Tūlos“ varnalėšų naktį, tada ir laiko apmąstymas atsiskleistų. Kai kurių eilėraščių į knygą dėti nevertėjo. Pavyzdžiui, „paukščiai lesa / šermukšnio uogas / nuo šaligatvio // šiandakt buvo / pirmoji šalna“ (p. 84), kone tušti faktai iš enciklopedijos.

Tad dauguma trumpųjų eilėraščių tampa banaliais trumpaisiais jungimais. Nesudega vos keli, kurie tikrai originalūs: „gėlės kaip šunys / šeiminkui išėjus / susiriečia į kamuoliuką / ir tyliai numiršta“ (p. 67). Itin taiklus palyginimas ir savybės perkėlimas susipina su dramatiškumu ir mirties apmąstymu, galima įžvelgti ir sąsajas su žmogaus likimu, susitaikymu su lemtimi. Taikliai pataikyta ir „Šokančių šermukšnių“ ciklo aštuntame eilėraštyje, tik šįsyk ne egzistencijos apmąstymų, o ironijos atžvilgiu: „laikas, kai žmogus / žmogaus nebijojo? // tikriausiai nevykusiai pajaukavai // paklausk kurio nori / šermukšnio prie kelio“ (p. 79). Čia ir sarkazmas, už kurio slypi nesaugumas, ir svarstymai, kad nebuvo laikų, kai žmonės vieni kitais pasitikėjo ir vieni kitų nebijojo, ir neidealizuojama situacija, nors metaforų, kitaip nei prieš tai aptartame eilėraštyje, daug nėra. Geri tie trumpieji eilėraščiai, už kurių kas nors slypi.

Tad poetė tarsi padaro kardiogramą: kai kur taikliai atskleidžia skaudesius, ieško tikrumo, tų vietų, kur pulsas tvinksi ryškiausiai, kai kur nusileidžia iki banalių gūdumų. Vis dėlto ji išsilaiko ir atranda savitą braižą – prabyla tie eilėraščiai, kuriuose prasmės kekės sunokusios, o pro kitus galima praeciti abejingai, lyg pro vos sulapojusį šermukšni tarp kitų medžių.

– LINAS DAUGĖLA –

Odė skaitymui

► Atkelta iš p. 5

Trumpiau ir paprasčiau tariant, skaitytojų klubai, tekstų interpretacijos pratimai yra mąstymo, mąstytojų kalvė. O mąstantis žmogus šiuolaikinėje visuomenėje yra kaip niekad reikalingas.

Lygiai taip pat kaip minties laisvės atžvilgiu, šiuolaikinis pasaulis apgaulingas ir santykių požiūriu. Supami medijų, stebdami nuolat pildomus socialinių tinklų „feedus“ apie kitus sužinome gausybę informacijos, dažnai – kvestionuotinai reikalingos. Tačiau visa tai – žaidimas blizgiais paviršiais. Mūsų dėmesio sukauptimo laikas labai trumpas, gebėjimo ramiai išbūti ir įsiklausyti – taip pat. Mus jungia gausybė ryšių ir komunikacijos priemonių, bet vienišumo indeksai statistikos lentelėse ne krinta, o kyla. Kenčiančių nuo depresijos, nerimo, panikos sutrikimų skaičiai taip pat

įspūdingi. Todėl skaitytojų susitikimai svarbūs ne tik kaip teksto, bet ir kaip žmogiškumo atlikimo erdvės – jie suteikia galimybę atrasti kitą ir suvokti jį kaip gyvą, trimatę būtybę, kuri ne statiškai vėpso iš paskyros nuotraukos, o erzinančiai muistosi ant kėdės, vis pertraukia skaitytojų klubo moderatorių ar moderatorę, per garsiai kvėpuoja, niekada neperskaito knygos iki galo, nuolatos prieštarauja jūsų nuomonei, bet kažkuo vis viena yra keistai įdomi ir netgi patraukli. Santykiai su knygomis ir santykiai su žmonėmis turi vieną pamatinį principą: ir su vienomis, ir su kitais reikia kalbėtis.

Veikiausiai jau niekas manęs neįtikins, kad knygų skaitymas – hobis, estetiškas malonumas, laisvalaikio praleidimo forma. Kad skaityti – tas pats, kas kepti pyragą, buruoti ar stebėti paukščius. Užsispyrusi kartosis, kad skaitymas – buvimo forma. Sekioti iš paskos Joyce'o Leopoldui Bliumui (arba Homero Odisejui), piktintis Bukowskio šovinizmu, uosti muminukų mamos keparamus pyragus, knaisiotis

po grybienu su Merlinu Sheldrake'u ne mažiau tikra nei gerti kavą kur nors Ispanijos vidury saulėkaitoje ištiesus kojas ir nusideginti liežuvį. Gyvendami ir skaitydami juntame ir jaučiame. Paleisdami į pasaulį savo knygą rašytojai manęs klausia, aš atsakau ir savo ruožtu klausiu jų – visas skaitymas yra dialogas, o skaitytojų klubai tam dialogui suteikia daugiabalsiškumą. Susirinkę skaitytojų klube (ar bet kurį kitą sykį kalbėdamiesi apie tekstus), klausdami nuomonės apie knygą, klausiami ne tik: „Kas tai? Kaip čia yra?“, bet ir: „Kas tu? Kaip tu?“ Tai reiškia, kad skaitytojų klubai nėra vien kvietimas valandą pasėdėti viename kambaryje. Veikiau – pažadas bent trumpam iš tiesų pabūti.

– DOVILĖ KUZMINSKAITĖ –

Pranešimas, rugsėjo 28 d. skaitytas Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Skaitymo klubų sąsąskrydyje

Prieš šimtą metų...

Šiomet buvo paminėtas Klaipėdos krašto prijungimo, kurį tiksliau būtų vadinti Klaipėdos krašto užėmimu, prie Lietuvos šimto metų jubiliejus. Įvyko keletas konferencijų ir proginiai minėjimai Klaipėdos krašte, surengtos parodos, sukurtas Edmundo Jakilaičio prodiusuotas atkuriamosios dokumentikos filmas „Pūga prie Mėmelio“ (rež. Andrius Lygnugaris) ir Rimo Bružo dokumentinis ciklas apie Klaipėdos kraštą, pasirodė Sauliaus Šaltenio grožinė knyga ir Klaipėdos universiteto istorikų parengtas dokumentų rinkinys, prie buvusios prefektūros Klaipėdoje įvyko teatralizuotas prancūzų įgulos šturmas, Klaipėdos senosiose kapinėse iškilmingai perlaidoti iš Čikagos kapinių atgabenti šio žygio vado Jono Polovinsko-Budrio ir jo žmonos palaikai. Galima konstatuoti, kad Klaipėdos krašto „atdavimo“ jubiliejus sulaukė nemenko visuomenės dėmesio. Tačiau šiais metais vertėtų paminėti ir dar porą įvykių, kurie prieš šimtą metų turėjo, drįsčiau pasakyti, lemiamą reikšmę visos Europos raidai, jubiliejų (*Jubiläumitis*, anot istoriko Marko Demantowsky, tyrinėjančio Europos jubiliejų istorijas). Bet apie viską iš eilės.

Klaipėdos krašte

1923 metų Klaipėdos krašto sukilimas (prieškario diplomatas Petras Klimas jį vadino „Coup de théâtre“), 1923 metų vasario 16 dienos Ambasadorių konferencijos nutarimas perleisti šią teritoriją Lietuvai ir 1924 metais priimta Klaipėdos krašto konvencija buvo lemiantys politiniai ir teisiniai veiksniai, kurie įtvirtino Lietuvos suverenumą Klaipėdos krašte ir po Antrojo pasaulinio karo. Lietuvių suorganizuotas žygis į Klaipėdos kraštą tapo tuo esminiu ir svarbiausiu įvykiu, be kurio Klaipėdos kraštas nebūtų atitekęs Lietuvai. Galima diskutuoti dėl žygio legalumo, tačiau, anot prieškario tarptautinės teisės specialistų, kai įprastinė teisė neveikia, galima realizuoti valingą aktą, neturintį aiškaus teisinio apibrėžimo. Kai tokia ypatinga situacija pasibaigia, galima vertinti šį įvykį iš įvairių pozicijų, tačiau lieka arba jį įsprauti į teisės normas, arba remiantis naujomis praktinėmis pasekmėmis sukurti naują teisinį modelį. Šiandieninių brutalių karų fone šios mintys skamba kaip stipriojo galios pateisinimas, tačiau tais laikais toks veikimas buvo norma. Matyt, ir dabar.

Pradžioje buvo Versalis

1919 metų birželio 28 dieną Versalio taikos konferencijos sprendimu Europos šiaurės rytuose atsirado naujas administracinis vienetas – nuo Vokietijos buvo atskirtos penkių Rytų Prūsijos apskričių dalys. Taip pirmą kartą istorijoje atsirado Klaipėdos kraštas, kurį vokiečiai vadino *Memelland*. Kai 1920 metų sausio 20 dieną po ilgų ir skausmingų debatų Reichstage buvo ratifikuota Versalio taikos sutartis, vokiečių kariai paliko Klaipėdą, o į naująjį administracinį geografinį darinį, kol bus priimtas galutinis sprendimas dėl jo priklausomybės, vasario pabaigoje įžengė 21-ojo prancūzų pėsčiųjų šaulių bataliono kariai. Kas gi laukė šio krašto? Galbūt didžios Europos valstybės, pavargusios nuo konfliktų Rytų Europoje, buvo linkusios jį perduoti kaip premiją „tiems nykštukams“ – lietuviams, kurie savo ruožtu turėjo sugyventi bendroje Lietuvos ir Lenkijos valstybėje. Versalio sutartimi buvo numatytas navigacijos režimas Nemuno upe nuo Gardino, o lietuviams, vykstant kariniams susirėmimams su lenkais, tokios idėjos nebetiko.

Pagal kitus Ambasadorių konferencijos planus Klaipėdos kraštas turėjo virsti Laisvuju kraštu, *Freistaat Memelland*, tačiau lietuviai ir su tokio planu sutikti neketino. 1922 metų pradžioje Lietuvos atstovas Klaipėdoje kunigas ir rašytojas Jonas Žilius pirmasis iškėlė mintį užimti Klaipėdą Lietuvos šaulių sąjungos pajėgomis. Iš Lietuvos Vyriausybės Jonas Žilius gavo finansinę paramą lietuviškai propagandai Klaipėdos krašte skleisti. Turėjo dar praeiti kiek laiko, kol 1922 metų rudenį slaptame Lietuvos Ministrų Tarybos posėdyje ministras pirmininkas ir užsienio reikalų ministras Ernestas Galvanauskas, jau gavęs preliminarų Berlyno pritarimą, pasiūlė Generaliniam štabui parengti sukilimo planą ir parinkti sukilimo vadą. Kaip emigracijoje rašytuose atsiminimuose prisiminė Ernestas Galvanauskas, buvo nutarta „suorganizuoti vadinamąjį Klaipėdos krašto lietuvininkų sukilimą prieš vokišką Direktoriją ir jos ramstį Petisnė, užimti Klaipėdos kraštą ir ginčo objektą paimti į Lietuvos vyriausybės rankas“. 1922 metų lapkričio 16 dieną Lietuvos šaulių sąjungos Centro valdybos pre-

zidiumo posėdyje lietuvininkas Erdmonas Simonaitis išdėstė poziciją, kuri sutapo su Ernesto Galvanausko nuomone: „Sukilimas yra būtinas, nes kitaip Klaipėdos krašto neteksime. Bet patys klaipėdiečiai nesukils. To turi imtis Šaulių sąjunga. Iš klaipėdiečių reikėtų sudaryti sukilėlių vyriausybę, o sukilimui vadovauti ir duoti kovotojus turi Didžiosios Lietuvos lietuviai.“

Karinis žygis

Nors Lietuvos kariuomenės vadas generolas Silvestras Žukauskas viename Ministrų kabineto posėdyje pareiškė, kad Klaipėdą jis užimtų per 24 valandas, toks tiesmukas kelias niekaip netiko, nes didžiosios valstybės nesunkiai galėjo jėga susigrąžinti *status quo*. Nors kai kurie kariškiai prieštaravo ir nenorėjo tapti žygio vadais, galutinis sprendimas užimti Klaipėdos kraštą lietuvių „sukilėlių“ pajėgomis buvo priimtas 1923 metų pradžioje. Tais metais nuo sausio 2 iki 6 dienos Kaune posėdžiavę Ernestas Galvanauskas, Jonas Polovinskas, Jonas Žilius ir Erdmonas Simonaitis aptarė paskutinius pasiruošimo karinei operacijai reikalus. Klaipėdos operaciją turėjo vykdyti Lietuvoje suformuota ypatingosios paskirties rinktinė, kuriai vadovauti, neatsiradus norinčiųjų iš Lietuvos karininkų tarpo, pasisiūlė pats Polovinskas, pasivadinęs Budriu. Ši mažlietuviška pavardė jam prigijo visam gyvenimui. Buvo sudarytas sukilimo štabas iš lietuvių karininkų. Jono Budrio pavaduotoju tapo Šaulių sąjungos vadas kapitonas Pranas Klimaitis, oficialiai išvykęs „tarnybos reikalais į provinciją“, štabo viršininku – Generalinio štabo karininkas Juozas Tomkus. Kadangi „sukilėlių“ pavardės, kaip ir Jono Budrio, turėjo būti panašios į vietos gyventojų, Tomkus tapo Oksu, jo padėjėjas kapitonas Šarauškas – Juozapaičiu, kapitonas Kynas – Bleiviū ir panašiai.

Dollarkurs in Mark zu verschiedenen ausgewählten Zeitpunkten 1914 und 1919–23 (jeweils Monatsdurchschnitt)

Juli 1914	4,20
Januar 1919	8,90
Juli 1919	14,00
Januar 1920	64,80
Juli 1920	39,50
Januar 1921	64,90
Juli 1921	76,70
Januar 1922	191,80
Juli 1922	493,20
Januar 1923	17972,00
Juli 1923	353412,00
August 1923	4620455,00
September 1923	98860000,00
Oktober 1923	25260208000,00
15. November 1923	420000000000,00

Vokietijos markės ir dolerio santykio dinamika. Iš: Gordon A. Craig, *Deutsche Geschichte 1866–1945: Vom Norddeutschen Bund bis zum Ende des Dritten Reiches*, München: Verlag C. H. Beck, 1989

Nors Klaipėdos krašto užėmimas buvo atliktas *manu militari* – Lietuvos kariškių, šaulių ir savanorių kovotojų iš Lietuvos pastangomis, be tam tikros politinės valios pareiškimo iš krašto lietuvininkų – Martyno Jankaus, Jono Vanagaičio, Erdmono Simonaičio ir kitų – pusės nebūtų buvusi įmanoma šio žygio legitimacija. 1923 metų sausio 7 dieną iš Kauno Klaipėdos link pajudėjo 1 079 asmenų grupė, pavadinta ypatingosios paskirties rinktine, susidedanti iš 8-ojo ir 11-ojo pėstininkų pulkų kariškių, Karo mokyklos ir Karo milicijos mokyklos kariūnų, Vilkaviškio, Kaišiadorių ir Panevėžio būrių šaulių ir apie 300 savanorių iš Didžiosios Lietuvos. Sukilimo dalyvis Jurgis Straukas vėliau prisiminė, jog „sausio 7 d. buvome surašyti į Klaipėdos krašto pirmą savanorių pulką, o vakare, temstant, susidėjome kulkosvaidžius ir šovinių dėžes į gurguolių vežimus ir slapta per Panemunės tiltą, pro Šančius nužygiavome Žaliojo kalno link, kur mūsų laukė traukinio ešelonas, paruoštas išvykimui. Visą susikrovus, nuvykome į Kaišiadoris, kur gavome civilinius rūbus, kariškus palikdami traukinyje. Toliau vykome Šaulių link...“

„Traukiniai yra pilni neginkluotų, civiliška apsirengusių stiprių jaunuolių, važiuojančių Klaipėdos kryptimi“, – Vokietijos užsienio reikalų ministeriją informavo

slapti šaltiniai iš Lietuvos. Ginklai sukilėliams buvo išdalinti Klaipėdos krašto prieigose, kariška apranga ir kiti asmeniniai daiktai, galėję byloti apie jų kilmę iš Didžiosios Lietuvos, palikti Kretingos ir Tauragės stotyse.

Klaipėdos operacijoje paprastai išskiriamos pagrindinės politinės asmenybės, tačiau, kaip dažnai atsitinka, įvykių sukuryje pamirštami mažieji istorijos herojai, paprastai kovotojai iš Lietuvos miestų, miestelių ir kaimų. Iš Didžiosios Lietuvos kautis dėl Klaipėdos savanoriais ėjo vyrai, uostę parako, ir jaunuoliai, Kauno studentai ir gimnazistai, miestelių amatininkai ir žemės gavę ūkininkai, šauliai-partizanai nuo Varėnos ir pasienio ruožo su lenkais. Aštuoniolikos, devyniolikos, dvidešimties metų... Niekas jų varu nevarė į vokišką dvasia alsuojančių uostamiestį. Savanoriu sukilime dalyvavo bohemiškas Kauno žurnalistas Alfonsas Braziulis (vėliau jis tapo Eltos žinių redaktoriumi), devyniolikmetis teisės studentas Vytautas Bulota (1934 metais Kaune jis tapo tardytoju pronacistinių Klaipėdos krašto organizacijų teismo byloje). Būsimasis Kauno universiteto profesorius Viktoras Ruokis, kariavęs fronte Rusijos imperijos kariuomenėje, eiti Klaipėdos vaduoti suorganizavo 23 moksleivius iš Dotnuvos žemės ūkio mokyklos, kurioje dėstė.

Klaipėdos žygio metu aviacijos karininkas Steponas Darius parodė išskirtinę valią palaikydamas ryšius tarp lietuvių pajėgų Šilutėje ir Klaipėdos prieigose. Atrodo, jį būtų galima vadinti tobulu XX amžiaus lietuviu – karys, patriotas, grįžęs iš Amerikos padėti jaunai šaliai, lakūnas, sportininkas, į Lietuvą atnešęs bokšą, krepšinį, beisbolą. Buvo ir Amerikos lietuvių parama sukilimui organizuoti – rinktos lėšos žygiui į Klaipėdą, karinei operacijai Amerikos bendrovė davė du automobilius.

Sukilimo metu žuvo dvylika lietuvių kovotojų – aštuoni kariškiai ir keturi šauliai, kurių jauniausiam buvo suėję vos šešiolika metų. Dar vienas sukilimo dalyvis – Andrius Martus-Martusevičius, taip pat grįžęs iš Amerikos, persišaldęs mirė šaltą sausio 19 dieną. Jis ir dar du sukilėliai buvo palaidoti Klaipėdos senosiose kapinėse. Dalis žuvusių kariškių traukiniu iš Klaipėdos slapta buvo išgabenti ir palaidoti Kėdainių kapinėse, kitų palaidojimo vietos dar lieka nežinomos.

Sausio žygiui pasibaigus, buvo suformuota Jono Polovinsko-Budrio vadovaujama Klaipėdos krašto armija, sudaryta iš vietos savanorių ir Lietuvos šaulių, pasilikusių krašte po sukilimo, o 1923 metų vasario 16 dieną Ambasadorių konferencija, remdamasi Versalio sutartimi, atsisžadėjo savo teisių į Klaipėdos kraštą ir perdavė jas Lietuvai. Po dviejų dienų 21-asis prancūzų pėsčiųjų šaulių batalionas, Ambasadorių konferencijos ypatingoji komisija ir buvęs komisaras Gabrielis Jeanas Petisnė karo laivu paliko Klaipėdą. Prancūzų laikai pasibaigė. Klaipėdos įvykių metu palei Klaipėdos krašto sieną su atskiru batalionu budėjęs karininkas Petras Tarasenas, būsimas garsus archeologas, su Lietuvos kariuomenės daliniais vasario 20 dieną įžengė į Klaipėdą ir taip aprašė šią dieną dienoraštyje: „11 valandą rinktinė pradėjo žygiuoti į Klaipėdą ant Turgaus aikštės, prie miesto teatro. 12 valandą susirikiavus kariuomenei, 2 baterijai saliuotuoju, orkestrui griežiant Tautos himną buvo pakelta ant Prefektūros valstybinė Lietuvos vėliava, tuo pat laiku iškeliamą vėliava ir ant kareivinių. [...] 20 valandą karininkai dalyvauja iškilmingoje vakarieneje, kuri surengta „Ryto“ viešbučio salėje, kur buvo susirinkę kaip sukilimo vadai, taip ir daug veikėjų Klaipėdos krašto. Ilgai tęsiasi kalbos, be perstogės skambėjo „Valio!“ šviesiai ateičiai Klaipėdos ir Lietuvai.“

Versalis ir Rūras

Bet prieš žygį į Klaipėdos kraštą dar buvo Versalio taikos sutartis, kurią dauguma vokiečių vadino niekaip kitaip kaip kapituliaciniu *Diktat* ir už kurios stovėjo Prancūzija. Pagal ją Vokietija buvo priversta atsakyti Elzaso ir Lotaringijos kraštų, kuriuos Vokietija gavo kaip karo grobį po 1870–1871 metų karo, Aukštutinės Silezijos, Poznanės ir vakarų Prūsijos dalies bei Klaipėdos krašto, Dancigas tapo laisvuju miestu, Epeno-Malmedi rajonas buvo perduotas Belgijai, dėl kai kurių kitų sričių numatyta rengti plebiscitus, į kairįjį Reino kraštą buvo įvesta okupacinė kariuomenė, Vokietijos armija sumažinta iki 100 000 kareivių, likviduotas Generalinis štabas, atimti sunkieji ginklai ir laivynas. Sutartis dar reikalavo nubausti „karo nusikaltėlius“, įskaitant ir buvusį imperatorių, kuris pasitraukė į Olandiją, bei prisiimti „atsakomybę už visus praradimus ir netektis“, kuriuos patyrė valstybės sąjungininkės. Pasak istoriko Peterio Gay'aus, „kiti ketveri metai – tai smurto šalies

viduje ir tarptautinės izoliacijos laikotarpis. Vokietijos nelaimei, šie veiksmai vienas kitą sąlygojo ir sunkino“ (Peter Gay, *Weimaro kultūra. Autsaiderių Vokietija, 1918–1933*, iš anglų kalbos vertė Valdas Papievis, Vilnius: Amžius, 1994, p. 164).

1921 metais sąjungininkai pareiškė, kad dalį reparacijų (8 milijardus aukso markių) sumokėjusi Vokietija vėluoja, ir nustatė sumokėti bendrą 132 milijardų aukso markių sumą. Vokietija, spausdindama popierines markes ir pardavinėdama jas rinkoje už užsienio valiutą, sumokėjo dar milijardą markių aukso, bet dėl aukso trūkumo, nutrūkusių mokėjimų ir kapitalo augimo kilo infliacija. 1921 metų pabaigoje už dolerį buvo galima gauti 160 markių, nors metų pradžioje ši proporcija sudarė vos 1:45. 1923 metų pavasarį toks santykis jau atrodė tarsi iš pasakų šalies.

Ir čia mes vėl sugrįžtame į katastrofiškus Europai, kaip paaiškės vėliau, 1923 metus. 1922 metų pabaigoje vokiečiai laiku nesumokėjo sutartų reparacijų, o prancūzai manė, kad vokiečiai tyčia sabotuoja priimtų išpareigojimų vykdymą. Tuo pat metu, kai perrengtos lietuvių kariškių ir šaulių dalys įžengė į Klaipėdos kraštą, uniformuotos prancūzų ir belgų pajėgos žengė į Rūro anglių baseiną. Jie užėmė šachtas ir pramonės įmones siekdami atsiimti reparacijas žaliavomis ir produkcija. Toks yra tradicinis naratyvas, bet egzistuoja ir kitas, pagal kurį Prancūzija stengėsi pašalinti Vokietiją kaip didžiąją valstybę iš Europos politinio žemėlapių sugražindama *status quo* iki Prūsijos–Prancūzijos karo ar net iki 1866 metų, kai Prūsija pradėjo triumfo žygį Europoje.

Prasidėjus Rūro okupacijai Vokietijos vyriausybė ragino gyventojus imtis pasyvios pasipriešinimo pozicijos ir mokėjo angliakasiams ir plieno lydytojams, kad šie nedirbtų. Įžengę prancūzų kareiviai plėšikavo, būta kruvinų susirėmimų ir vokiečių policijos karininkų žmonių išprievartavimo atvejų, įkaitų ėmimų stengiantis sustabdyti vokiečių pasipriešinimo judėjimą. Gamyba Vokietijoje sustojo, prekybą sumažėjo, algos krito, augo nedarbas, o infliacija 1923 metų pavasarį jau tapo nebevaldoma. „Dieve brangus! – atsidūsėja Georgas. – Kur dingo gražiosios ramiosios 1922 metų dienos? Per tuos metus doleris pabrango tikrai nuo dviejų šimtų penkiasdešimt markių iki dešimties tūkstančių. Jau nekalbant apie dvidešimt pirmuosius – kažkokie nususe trys šimtai procentų“ (Erichas Marija Remarkas, *Juodasis obeliskas*, iš vokiečių kalbos vertė Osvaldas Aleksa, Vilnius: Vaga, 1984, p. 9). Reikia pasakyti, kad Prancūzija nepasiekė savo tikslų – pajamos už anglis vos atlygino okupacinės kariuomenės išlaidas, o siekiamo politinio spaudimo efekto nebuvo.

Kaip rašė Stefanus Zweigas, norint su visomis smulkmenomis aprašyti infliaciją Vokietijoje tuo metu prireiktų ištisos knygos, o ji žmonėms atrodytų tarsi pasaka. Tuomet „tramvajaus bilietas kainavo milijonus, kroviniai vežimai gabeno popierinius pinigus iš Reichsbanko į bankus, o po dviejų savaitių nutekamajame vamzdyje mėtėsi šimto tūkstančių vertės banknotai: juos niekinamai numetė elgeta. Batraištis kainavo daugiau negu pirma batas, ne, daugiau negu prabangi krautuvė su dviem tūkstančiais porų batų, išdaužto langų įstiklinimas kainavo daugiau negu anksčiau visas namas, knyga – brangiau negu pirma spaustuvė su visomis mašinomis. Už šimtą dolerių galėjai pirkti eilėmis šešiauaukščius namus Kurfiurstendam gatvėje. Perskaičius fabrikai kainavo ne daugiau negu anksčiau karutis. Paaugliai, radę uoste paliktą dėžę muilo, visą mėnesį trunkanti automobilį ir gyveno kaip kunigaikščiai – kiekvieną dieną parduodami po gabalėlį, o jų tėvai, kadaise turtingi žmonės, slankiojo kaip elgetos“ (Stefan Zweig, *Vakarykštis pasaulis: europiečio prisiminimai*, iš vokiečių kalbos vertė Giedrė Sodeikienė, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 340).

Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris 1923 metų vasaros pabaigoje keliaudamas per Vokietiją į Prancūziją ir Šveicariją už kelionę iš Karaliaučiaus į Bazelį laivu ir traukiniu (jis suskaičiavo preciziškai – 1 953 kilometrai) sumokėjo 1 milijoną 174 tūkstančius markių arba 3 litus 35 centus pagal tuometinį dolerio kursą („Nežinau, ar pas mus už tokią sumą įmanoma ir 30 km nuvažiuoti“), o už dviejose kaimyninėse geležinkelio stotyse valgytas dvi dideles pieneškas dešreles sumokėjo skirtingai: Bėbroje – 150 tūkstančių už vieną, o Viurcburge – 80 tūkstančių už dvi. O Berlyno, kurio restoranuose šampanas kainavo tiek kiek karo invalido dviejų mėnesių pensija, gatvėmis sliūkindavo varguolių minios, prieš kuriuos „Kauno vargetos atrodo tarsi magnatai, taukuose besivartančios spurgos“; „Tarp jų yra daug karo

invalidų, aklių, atslūkinančių kartu su šunimis kaulyti maisto – šunys yra jų vedliai. Kariai vilki senomis karinėmis uniformomis. Neutrūksta ir moterų, kurios, rodos, tuoj tuoj nualps, nes iš paskutiniųjų laikosi ant kojų. Yra ir senų žmonių, kurių veido bruožai išduoda, kad jie inteligentai, tačiau jau negali dirbti. Neįstengia išsilaikyti iš santaupų, todėl gatvėse pardavinėja degtukus, o iš tiesų prisidengę tokia prekyba elgetauja arba tiesiog abejingai laukia, kol kas nors jų pasigailės. Kadaise, dar mano vaikystės laikais, badas kamavo Indiją. Iliustruotuose leidiniuose buvo spausdinamos alkanų indų nuotraukos. Šiandien tas pačias nuotraukas būtų galima perspausdinti apie badaujančią Berlyną. Vokietijos varguolių vaizdas yra nė kiek ne mažiau baisus nei minėtųjų XIX amžiaus indų“ (Mykolas Römeris, *Dienoraštis. 1923 m. balandžio 11-oji – 1924 m. kovo 21-oji*, iš lenkų kalbos vertė Vaiva Grigaitienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019, p. 229–230).

Vokiečių šeimininkė užkuria krosnį šimto tūkstančių markių vertės banknotais. Iš *Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz*

Alaus pučas

1923 metų spalį Vokietijos vyriausybė, spaudžiama šalies pramonininkų, nustojo leisti bevertes markes, įvedė griežtą ekonominę tvarką bei naują markę, padengtą visu Vokietijos turtu, – *Rentenmark*. Ekonominė padėtis stabilizavosi, bet politinė įtampa stiprėjo: Reichstage vyko įnirtingi ginčai tarp partijų, gatvėse – susirėmimai tarp nacionalsocialistų ir komunistų. 1923 metų rudenį Adolfo Hitlerio partija turėjo 55 000 narių ir buvo geriausiai organizuota jėga gatvėse. Lapkričio 8 dienos pavakarę Adolfas Hitleris patraukė į Miuncheno *Bürgerbräukeller* aludę, joje iš pistoleto iššovęs į lubas paskelbė apie nacionalsocialistinės revoliucijos pradžią, Vokietijos ir Bavarijos vyriausybės nušalinimą, o save įvardino laikinosios vyriausybės vadovu. Kitą dieną su keletu tūkstančių bendražygių, tarp kurių buvo Ernstas Röhmas, Rudolfas Hessas, Hermannas Göringas ir Pirmojo pasaulinio karo didvyris Erichas Ludendorffas, jis patraukė link Miuncheno centro. Minia šūviais buvo išsklaidyta Bavarijos policijos – šešiolika pučistų nužudyti, žuvo keturi policininkai. Hitleris ir kiti „kovos draugai“ pasigirdus šūviams krito ant žemės ir tik vienintelis Ludendorffas ėjo pirmyn ir buvo areštuotas. Hitleris skubiai paliko bendražygius ir pasislėpė savo bičiulio Ernsto Hanfstaenglio šeimos namuose. Vėliau jis paskleis gandą, kad stengėsi išgelbėti bejėgį vaiką iš pavojingos ugnies linijos.

Miuncheno pučas, labiau žinomas Alaus pučo pavadinimu, žlugo. Hitleris buvo nuteistas ir pasodintas į Landsbergo prie Lecho kalėjimą. Netekusi savo vado ir organizatoriaus, nacionalsocialistų partija suskilo į menkas grupes. Atrodė, kad judėjimas užgeso, nebeliko smogikų būrių ir niekas nebegalvojo apie Hitlerį kaip apie politiką, turintį realią jėgą ir įtaką. 1923 metų

pabaigoje ekonominė padėtis Vokietijoje stabilizavosi. Prancūzija pasitraukė iš Rūro ir sutiko, kad amerikiečių bankininkas Charlesas G. Dawesas taptų arbitru sprendžiant reparacijų sumažinimo klausimus, ir Veimaro respublikoje prasidėjo vadinamasis „auksinis Veimaro respublikos dešimtmetis“.

Išdavos

Po aštuonių mėnesių, praleistų kalėjime, 1924 metų gruodžio 20 dieną būsimasis fiureris išėjo iš kalėjimo, kuriame parašė knygą „Mein Kampf“ ir joje suformulavo būsimos veikimo idėjas, ir apsigyveno Miunchene, Thomo Manno kaimynystėje. Vėliau jis pats pripažins, kad lapkričio pralaimėjimas galbūt buvo didžiausia jo gyvenimo sėkmė. Teismo procesas suteikė jam Vokietijos kankinio šlovę ir pritraukė vokiečių simpatijas. 1925 metų vasario 27 dieną kalbėdamas savo rėmėjams toje pačioje Miuncheno *Bürgerbräukeller* aludės salėje jis akcentavo: „Kovok su ta šėtoniška jėga, kuri įstūmė Vokietiją į skurdo pragarą, kovok su marksizmu, bet visų pirma kovok su dvasiniais šio pasaulinio maro nešėjais žydais. Šioje kovoje gali būti tik dvi išeitys: arba priešai žengs per mūsų lavonus, arba mes žengsime per juos.“

1935 metais Miunchene buvusio parko vietoje buvo įkurta *Ehrentempel* (Garbės šventykla) – memorialas kritusiesiems Alaus pučo metu. Netoli nacistų partijos būstinės ir *Führerbau* (fiurerio namo) aikštėje buvo dešimtys tūkstančių granito plokščių, plėvėsavo maždaug keturiasdešimties metrų vėliavos su svastikomis, Garbės šventykla buvo paremta geltono kalkakmenio kolonomis, o kiekvienoje šventyklos pusėje buvo po aštuonis bronzinius sarkofagus, kuriuose buvo palaidotos pučo aukos.

1923 metų vasarą Mykolas Römeris Vokietiją apibūdino kaip pragarišką vietą, kurioje prie visų ekonominių nepriteklių ir bado prisideda dar ir „tautinė savimyla, neapykanta viskam, kas svetima, meilė sau ne dėl kokių pasauli. O vokiečiai bus tokios būsenos, kol Europa su Prancūzija sąmoningai stums Vokietiją į pražūtį, tol nebus ramybės Europoje ir tol vokiškoji votis grės gangrenuoti. Vokietijoje gali gimi įvairios revoliucijos, visokie pavojingi, visa naikinantys pasaulio nuodai. Pavojinga ir baisu, kas vyksta Vokietijoje. Visur tvyro blogos nuotikos, o geroms nėra vietos.“ Ir dar pridėjo – „jeigu kada nors ir įvyks vokiečių kerštas, ko gero, jis bus labai baus“ (Mykolas Römeris, *Dienoraštis*, p. 175–176, 230).

Iš hiperinfliacijos ir 1923 metų krizės Vokietijoje Thomas Mannas vėliau padarė tiksliai išvadas: „Nuo vokiečių infliacijos beprotybės tiesus kelias veda į Trečiosios imperijos beprotybę. Vokiečiai regėjo, kaip jų piniginis vienetas pučiasi iki milijono, bilijono ir trilijono, o galiausi subliūkšta. Lygiai taip pat jie vėliau regėjo savo valstybę pučiantis iki visų vokiečių imperijos, iki gyvybinės erdvės, iki Europos tvarkos, iki pasaulinio viešpatavimo – ir išvys ją dar subliūkstant. Turgaus moteriškė, už vieną kiaušinių lediniu balsu reikalavusi „šimto bilijonų“, anuomet prado gebėjimą stebėtis; ir niekas nuo to laiko nebebuvo taip puiku ar žiauru, kad ji dar būtų įstengusi stebėtis. Tai per infliaciją vokiečiai prado gebėjimą kliautis savimi pačiais, kaip individais, ir išmoko visko laukti iš „politikos“, iš „valstybės“, iš „likimo“. Jie įpratę gyvenimą laikyti patrakėlišku nuotykiu, kurio baigtis priklauso ne nuo savo darbo, o nuo nežinomų piktų galybių. Milijonai apgautų darbininkų ir taupytojų anuomet iš esmės virto į „masę“, kuria paskui jau užsiėmė dr. Goebbelsas“ (Hermann Kurze, *Thomas Mannas: gyvenimas kaip meno kūrinys*, iš vokiečių kalbos vertė Antanas Gailius, Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 426).

1938 metų lapkričio 9–10 dienomis per visą Vokietiją nusirito žydų pogromai ir turto naikinimas (*Kristallnacht*), sutapę su Alaus pučo data. Nuo lapkričio 1 dienos, spaudžiant Vokietijai, Lietuvos valdžia atšaukė karo padėtį Lietuvoje, kuri iš esmės buvo paskelbta dėl pronacistinių partijų aktyvumo Klaipėdos krašte. Tą dieną krašto, kuris jau slydo į Vokietijos glėbį, miestuose ir miesteliuose vyko didžiulės vokiečių organizacijų džiaugsmo manifestacijos, kuriose dar ne atvirai iš tribūnos, bet minioje jau skambėjo pavieniai šūki: „Heil Hitler!“ „Ein Reich, ein Volk, ein Führer!“

1939 metų kovo pabaigoje Vokietija po ultimatumo „susigrąžino“ Klaipėdos kraštą. 1923 metų Klaipėdos krašto sukilimo rezultatai buvo likviduoti.

JAMES TATE

Šie žymiojo amerikiečių poeto Jameso Tate'o (1943–2015) eilėraščiai proza – iš jo paskutinės, pomirtinės, knygos „Vyriausybinių ežeras“ (*The Government Lake: Last Poems*, 2019). Parašytos, žinoma, ne anapus, nors toks nutikimas ar įvykių posūkis nebūtų netikėtumas Tate'o poetiniame pasaulyje, kuriame veši senas geras „teitiškas“ groteskas, labai dažnai maitinamas populiariosios kultūros teminėmis ir sužetinėmis klisėmis.

Dviguba bėda

Prisėdau kavinėje miesto centre. Suvalgiau mėsinį, išgėriau pieno kokteilį. Netrukus reikėjo grįžti į darbą, bet laiko pakalbinti padavėją turėjau užtektinai. Ji buvo vardu Irena, iš to paties miestelio netoliese, kaip ir aš. Tiesą sakant, mudu lankėme tą pačią vidurinę ir mokėmės pas tą pačią anglų kalbos mokytoją. Irena man patiko. „Ar dažnai grįžti namo?“ – paklausė ji. „O taip, maždaug kartą per mėnesį, – atsakiau. – O tu?“ – „Aš tebegyvenu tenai. Kaip sakoma, trunkaus į darbą pirmyn atgal.“ – „Ar sutinki Bobį?“ – „O taip, kurį laiką su juo susitikinėju.“ – „Aš rimtai. Bobis buvo geriausias mano draugas.“ – „Tikrai?! Mes žiauriai susipykom, bet man jis labai patiko.“ – „Dėl ko susikivirčijot, jei galiu paklaust?“ – „Ak, jis susitikinėjo su kita mergina. Vardu Mariana.“ – „Su Mariana aš pats susitikinėju.“ – „Mažas tas pasaulis“, – pasakė ji. „Taip, tikrai mažas“, – atsakiau ir išskubėjau į darbą. Savaitę nesirodžiau kavinėje, bet kai vėl užsukau, Irena turėjo man svarbių naujienų. Mano išsiskyrusi motina susitikinėjo su jos našliu tėvu. Sunkiai galėjome tuo patikėti. Dėl šito mudu pasidarėme kaip ir brolis ir sesuo, nors ne visai. Panorė būtume galėję susitikinėti. Pažvelgėme kits kitam į akis ir nusisukome. Po šito kurį laiką vėl negalėjau užteiti į kavinę. To buvo per daug. Šiaip ar taip, aš susitikinėju su tokia vietine mergina. Bet galiausiai mes išsiskyrėme, iš tikrųjų tai be priežasties, niekada to nesupratau. Ji pasakė, kad nori daugiau laisvės, ir aš ją paleidau. Kai vėl užsukau į kavinę, Irenos neberadau. Ji buvo išėjusi iš darbo praeitą savaitę ir niekas nenuėmė kodėl. Klausinėju apie ją mieste, bet niekas nieko nežinojo. Galiausiai paskambinau savo motinai ir paprašiau paklausti jos tėvo, ar nepadėtų man jos surasti. Kitą dieną motina paskambinusi pasakė, kad tėvas nežinąs, kur ji yra, ir jeigu aš ką sužinosiu, prašęs jam pranešti. Aš pamečiau galvą dėl Irenos ir jos buvimo vietos. Mečiau darbą ir nuo ryto iki vakaro užsiėmiau jos paieškomis. Turėjau santaupų, tai galėjau sau leisti. Gavau žinių, kad ji gali būti Šv. Tomo saloje. Taigi nusipirkau bilietą ir nusiglavau tenai. Kruopščiai apieškojęs salą pasidaviau ir parsikridau atgal. Tada ir aptikau ją gyvenančią mano palėpėje. Ji atspirašė ir pasakė norėjusi būti tiesiog arčiau manęs, bet nežinojusi, kaip man tai pasakyti. Paprašiau jos lipti į apačią ir gyventi su manimi. Ji atsakė negalinti, nes mūsų tėvai dabar jau susituokę. Tai būtų labai panašu į kraujomaišą. „Nežinojau, kad mūsų tėvai susituokė.“ – „Jie nenorėjo, kad kas sužinotų.“ – „Kodėl?“ – „Jei taip nutiktų, kad mudu susituoktume.“ – „Kodėl?“ – „Tai būtų labai panašu į kraujomaišą“, – paaiškino ji. „A“, – atsakiau nesuprasdamas, ką ji turi omeny.

Ištekėjusi už netinkamo vyro

Pasakiau, kad labai atsiprašau dėl visų bėdų, kurias jai sukėliau. Anokios čia bėdos, atsakė ji. Pasiūliau jai išgerti. Išgerti ji mielai sutiko. Susėdome ant sofos. Dar kartą paklausiau jos vardo. „Matilda, – ištarė ji. – Kaip toje dainoje.“ – „Nepažįstu nė vienos Matildos, – pasakiau aš. – Tai puikus vardas.“ – „Mano mama visada norėjo nuvykti į Australiją, bet iki jos pasistūmėjo tik tiek, kad pavadino mane Matilda“, – paaiškino ji. „Kodėl mane ten išgelbėjai?“ – paklausiau. „Tu atrodai geras žmogus.“ – „Ačiū. Mane ką tik apkirpo.“ – „Manau, patiktum man ir neapkirptas“, – nusijuokė. „Tai labai kilnu iš tavo pusės“, – pasakiau. „Aš tik sakau tiesą.“ – „Visada?“ – „Ne, tik tada, kai noris.“ – „A, tada reiks būti budriam.“ – „Nebūtina.“ – „Kodėl?“ – „Juk sakiau, tu man patinki.“ – „Ar galiu tave pabučiuoti?“ – paklausiau. „Jei nori“, – atsakė. Taigi pabučiavau ją. Tada dar pabučiavau. Bučiavau ją tol, kol abiem apsvaigo galva. „Tai buvo nuostabu“, – pasakiau. „Nesustok“, – atsakė ji. Tada nusivedžiau ją į lovą. Prasimylėjom beveik visą naktį, smagamėlis. Kai ryte nubudom, griaudėjo perkūnija. „Turiu eiti“, – tarė. „Kodėl? Palauk, kol baigsis audra.“ – „Negaliu. Aš ištekėjusi.“ – „A. Tada kas kita.“ – „Atleisk, – tarė ji, – aš turėjau tau pasakyti.“ – „Tada, manau, šito nebūtų nutikę.“ – „Tikriausiai ne.“ Ji išsitraukė iš rankinuko revolverį. „O dabar turiu tave nužudyti. Atleisk.“ – „Aš niekam nepasakosiu, kas nutiko. Pažadu.“ – „Ne dėl to. Esmė, kad jei tu liksi, aš vėl užsimanysiu su tavim miegoti. Tu man labai patinki, todėl negaliu rizikuoti“, – paaiškino. „Kodėl nepalieki savo vyro?“ – „Negaliu. Mes susituokę visam gyvenimui, be to, jis nemirtingas.“ – „Koks koks?“ – „Nemirtingas. Žinau, nes tris kartus mėginau nunuodyti ir du kartus peršoviau

širdį. Jam nė motais, – paaiškino ji. – Be to, jis baisiai pavydus ir ūmaus būdo.“ – „Apmaudu, tikrai apmaudu, bet tau nebūtina mane žudyti. Galime jam pasakyti, kad mudu tik draugai“, – pasiūliau. „Bet jis supranta, kada aš jam meluoju“, – atsiliepė ji. „Gerai, nušauk mane“, – pasakiau. Ji nusitaikė revolveriu man į galvą, bet tada tarė: „Negaliu.“ – „Kodėl negali?“ – „Nes neturiu kulku.“

Velnias

Rausdamasis po savo popierius rašomojo stalo stalčiuje aptikau keraminę figūrėlę, kuri atrodė gana sena. Tai buvo kažin koks velnias, gal actekų. Neprisimenu, iš kur ją gavau. Gal kas padovanojo. Kad ir kaip ten būtų, ištraukiau ją ir pastačiau svetainėje ant lentynos. Toje vietoje ji man patiko. Kai po kelių dienų apsilankė mano širdies draugė Cecilija, ji iškart pastebėjo tą figūrėlę. „Ji mano“, – pareiškė. „Hm, ir kodėl gi ji pas mane?“ – „Tu ją pavogei.“ – „Kodėl turėčiau ją vogti?“ – „Ji tau patiko, todėl norėjai turėti savo.“ – „Aš radau ją giliai savo rašomojo stalo stalčiuje.“ – „Tu ją nuo manęs slėpei.“ – „Sakiau tau, kad nežinau, kaip ji ten atsirado.“ – „Ką gi, aš noriu ją susigrąžinti“, – pareiškė ji. „Puiku, pasiimk, ji tavo.“ – „Paimsiu, ačiū.“ Taigi ji parsinešė tą figūrėlę, pasistatė ant savo židinio atbrailos ir kurį laiką mudu apie ją nešnekėjome. Vieną dieną atėjusi pas mane ji paklausė: „Ką gi tu darai su mano velniu?“ – „Kokiu velniu?“ – nesupratau. „Va su šituo“, – ji parodė į figūrėlę ant mano rašomojo stalo. „Prisiekiu, nežinau. Aš jo neėmiau.“ – „Ėmei. Prisipažink.“ – „Nemačiau jo nuo tada, kai buvau pas tave.“ – „Tu – melagis“, – pareiškė ji. „Ne, tai tiesa“, – atkirtau. Gražinau jai tą velnią ir pasakiau, kad daugiau nenoriu jo matyti. Kitą kartą lankydamasis pas ją tykiausiai apsidairiau. Velnio niekur nepastebėjau. „Kur padėjai tą velnią?“ – neiškentęs paklausiau. „Ak, aš jį išmečiau.“ – „Ką tu?“ – „Išmečiau. Jis kėlė per daug problemų, turiu omenyje, tarp mudviejų“, – paaiškino ji. Aš nuliūdau, man trūko tos figūrėlės. Buvau ją labai pamėgęs. Bet nieko nepasakiau. Tą vakarą grįžęs namo apsižvalgiau. Ji tikrai kažin kur turėjo būti. Galop nuėjau miegoti. Vidury nakties mane kažkas pažadino. Tai buvo tas velnias, tiktai angelas, ir jis tarė: „Atsikratyk tos moters. Ji įskaudins tave. Ji puolusi.“ Ištiesiau ranką norėdamas jį paliesti, bet jis išnyko.

Per vėlu

Ne kažin ką galėjau nuveikti. Sėdėjau ir žiūrėjau pro langą. Voverė kapstė, kaip vylėsi, riešutą. Po kiemą straksėjo aukšiniai geniai. Pažvelgiau į laikrodį. 11:23. Šią valandą visi ne kažin ką veikė. Nežinau, kodėl taip pasakiau, tik dėl to, kad pats nieko neveikiau. Kiti gamino bombas, siuntė meilės laiškus. Arba tiesiog dirbo savo darbus, nesvarbu, kokius. Laukiau kokio ženklų, kad galėčiau tęsti savo... savo... savo... tai, ką turėjau daryti. Gatve praėjo įtartinais atrodantis vyras. Stebėjau jį, kol pradingo. Kas jis toks? Gal tai ir buvo tas ženklas, kurio laukiau? Nežinau. Aplink purpėjo žvirbliai. Kelią perbėgo burundukas. O aš vis dar laukiu, lyg kokio Dievo ženklų. Kieme palei namą skleidžiasi narcizai. Pasijutau tarsi įkalintas. Negalėjau išeiti, kai ant kortos tiek pastatyta. Į duris tyliai pabeldė. Nuėjau atidaryti. Už jų stovėjo graži moteris. „Klausau?“ – „Turiu jums žinią. Galiu užteiti?“ – „Žinoma“, – atsakiau. Nusivedžiau ją į svetainę. „Prisėskite“, – pakviečiau. „Ar žinote, kodėl aš čia?“ – paklausė ji. „Neturiu supratimo, t. y. gal ir turiu, bet nesu tikras“, – atsakiau. „Ką gi, išmušė jūsų valanda. Ar žinote, ką tai reiškia?“ – „Nelabai.“ – „Jūs – numeris vienas.“ – „Ką gi tai reiškia?“ – „Tai reiškia, kad šią akimirką galite daryti ką panorėjęs.“ – „Ak, kaip palengvėjo. Maniau, tai reiškia, kad mirsiu.“ – „Tai ką norite daryti?“ – paklausė ji. „Leiskite pagalvoti“, – atsakiau. Kiek pasėdėjome tyloje. Tada aš pasakiau: „Manau, man tiesiog malonu čia sėdėti.“ – „Na va. Jūs nieko nenorite. Šaunu. Ką gi, iki“, – tarė ji ir atsistojusi patraukė prie durų. „Na, gal bučinukas būtų ne pro šalį“, – išlemau. „Per vėlu“, – atsakė ji ir užtrenkė duris.

Vagis

Su žmona ramiai leidome vakarą namuose. Ant sofos ji skaitė žurnalą, aš krėslė – savo romaną. „Brančioji, gal tau sutaisyti karšto šokolado?“ – paklausiau. „Tai būtų nuostabu“, – atsakė ji. Taigi atsistojau, nuėjau į virtuvę ir užkaičiau pieno. Po kelių minučių padaviau jai puodelį. „Mmm, kvėpia nuostabiai. Ačiū, brangusis“, – padėkojo. Atsisėdau ir skaičiau toliau. „Ar žinojai, kad tigras turi tiek pat kaulų, kiek ir beždžionė?“ – paklausė ji. „Negali būti“, – atsakiau. „O banginis turi tiek pat kaulų, kiek ir pelė.“ – „Eik tu sau.“ – „Tai mažai žinomi faktai, kuriuos atrado toksai Džonas D. Baksteris.“ – „Turbūt koks pamišėlis.“ Paskui kurį laiką tylėjome. Žvilgtelėjau į žmoną, ji miegojo. Toliau skaičiau savo romaną. Paskui padėjau jį, atsistojau ir nutipenu į mūsų miegamąjį, prie komodos.

Atvožiau Mici papuošalų dėžutę ir įnikau žarstyti branga-kmenius. Ten buvo fantastiškų dalykėlių – deimantų, rubinų, smaragdų. Dingtelėjo ši tą nugvelbti, tačiau pabūgau. Subėriau juos atgal į dėžutę ir pirštų galais parstypinau į kambarį. Užkliuvęs už kavos staliuko, plojausi ant žemės. Mici krūptelėjusi pašoko. „Miegok, miegok“, – pasakiau. „Kas čia buvo?“ – paklausė ji. „Suklupau, ir tiek.“ Ji jau kilo. „Kur susiroošėi?“ – „Noriu užmest akį į savo papuošalų dėžutę.“ – „Kodėl?“ – „Sapnavau, kad kažkas mėgino iš jos kažką nugvelbti.“ Ji nuėjo į miegamąjį, apžiūrėjo dėžutę ir grįžo. „Viskas gerai“, – pranešė. „Ką gi, džiaugiuosi.“ Ji vėl prisėdo ant sofos ir pasiėmė žurnalą. „Ar žinojai, kad medūzų smegenys didesnės už žmogaus?“ – paklausė ji. „Negali būti“, – atsakiau. „Na, taip jau yra. Štai čia parašyta“, – parodė ji.

Tiesa

Mici užmigo iškart, kai tik parsigavom namo, o aš ne. Vakarą mane prislėgė. Kodėl Džekas vis klausinėjo manęs, ar anksčiau nebuvau vedęs? Ir kodėl jo netenkino mano atsakymas? Turbūt tik nevykusiai pokštavo. Kartais Džeko humoras niekam tikęs. Bet jis nėra blogas vyrukas. Ką gi, paskui nuėjau miegoti. Kai ryte pabudom, Mici tarė: „Džekas apie tave sakė tiesą, ar ne?“ – „Ką turi omeny?“ – suklausau. „Kad tave išmetė iš kariuomenės.“ – „Aš niekada netarnavau kariuomenėje, kaip galėjo išmesti?“ – atsakiau. „Neatrodė, kad aš jam patinku.“ – „O man atrodo, kad Džekui tu labai patinki. Jis tiesiog nori, kad tu būtum įdomesnis.“ – „Ir dėl to, kad neva slapta išsiskyrė ir slapta buvau išmestas iš kariuomenės, aš iškart pasidarau įdomesnis, taip?“ – „Pasak Džeko, įdomesnis.“ – „Man atrodo, verčiau papusryčiaukim“, – pasiūliau. „Gera mintis“, – pritarė ji. Per pusryčius paklausiau: „Ar aš tau neįdomus?“ – „Tai aišku, įdomus, brangusis“, – atsakė Mici. „Tiek jau to. Juk Džekas senas draugas. Gal buvo įkaušęs, ir tiek“, – pasakiau. „Taip ir bus“, – atsakė ji. „Ką šiandien veiksi?“ – „Galvoju nusipirkti naują suknelę vestuvėms.“ – „Kokioms vestuvėms?“ – „Taigi Karolinos ir Bobo vestuvės, kitą šeštadienį.“ – „O Dieve, visai iš galvos išgaravo.“ – „Kaip galėjai pamiršt? Bobas – geriausias tavo draugas.“ – „Žinau, tiesiog galvoju apie kitus reikalus, bet dabar susitelksiu į jų vestuves, pažadu.“ Neilgai trukus Mici išėjo iš namų. Suploviau pusryčių indus, tada prisėdau ant sofos. Kodėl Džekas išdavė tas dvi paslaptis, kurias jam patikėjau prieš daugelį metų? Buvau prisaikdinęs tylėti, o dabar žino visi. Sakiau jam, užmušiu, jei kam nors pasitars. Neketinau jo žudyti, bet rimtai susimąsčiau apie dingimą, tiesiog visišką išnykimą. Kur aš traukčiau? Ką veikčiau? Ir aš tikrai myliu Mici. Galėčiau jai pasakyti tiesą. Tam turėjau aštuoniolika metų, bet ligi šiolei nė cypt.

Debė ir medkirtys

Atsiprašau, kad taip ir neatsisveikinau. Atsiprašau, kad pamiršau tavo gimtadienį. Atsiprašau, kad kada nors tave sutikau. Atsiprašau, kad pastačiau tau gėrimą ir suvimdžiau. Atsiprašau, kad neradau kelio į liginę. Atsiprašau, kad neprisiminiau, kokios rožės tau patinka. Atsiprašau, kad susiriejom dėl tokio niekniekio. Atsiprašau, kad prileidau liūtą per arti tavęs. Atsiprašau, kad klaidingai mokiau tave anglų kalbos. Atsiprašau, kad per audrą skridom atbulomis. Atsiprašau, kad tau taip ir neteko valgyti su mano draugais. Atsiprašau, kad nukritai nuo to dramblio. Atsiprašau, kad taip ir neišmokai skraidyti. Ir dar dėl daugybės dalykų, kurių neprisimenu arba nusprendžiau neprisiminti. Man tiesiog sunkoka su smulkmenom. Ar tai tu bande mane priploti kaip musę, kai vieną penktadienio vakarą pamėginau prisiliesti? Ar tai tu įsiropštei pro mano langą ir parpei šalia manęs netarusi nė žodžio? Ar tai tu sugriovei namą vien savo šnopavimu? Vieną dieną mudu išėjom ir niekada nebe-grįžom. Pradingom miške ir daugiau niekas mūsų nematė. Kažkas mus ištraukė iš pelkės. Apšvarino ir buvome vėl kaip nauji. Žengėm gatve, lyg būtume visą laiką čia gyvenę. Lankėmės vakarėlius ir nieks nieko nenuėmė. Vieną rytą pabudom ir atgavom savo gyvenimą. Susiradau darbą ir ėjosi tarsi iš pypkės. Elgeisi taip, tarsi visada taip būtų buvę. Tada į mudviejų gyvenimą įžengė dinosauros. Penėjome ir rūpinomės juo. Bet jis suniokojo namą, nebeturėjome kur gyventi. Kurį laiką jį tampėmės su savim. Jis tiek daug ėdė, kad turėjom išsikelti į mišką. Neturėjom draugų, aš netekau darbo. Rezgėm mintį pamėginti nudaigot tą baisūną. Vieną dieną jis nuklydo kažkur. Apkaltinau Debę nepakankama priežiūra. Ji kaltino mane tuo pačiu. Blaškėmės nesumodami ką daryti. Mudu aptiko medžiotojas ir sugrąžino į civilizaciją. 14-ojoje gatvėje atsidarau krautuvėlę. Tačiau Debė ten nebuvo laiminga. Ji pabėgo su medkirtiu ir nuo to laiko apie ją negirdėti. Aš tik viliuosi, kad tas dinosauros lenkia juos bent per žingsnį. Arba ne.

Senovės Egiptas ir popkultūra

Kas bendro tarp Beyoncé ir Nefertitės? To paties klausia ir Egipto valdžia, pasipiktinusi šiemet Leideno nacionaliniame archeologijos muziejuje surengta paroda pavadinimu „Kemet (juodoji žemė): Egiptas hipopo, džiaz, soulo ir fanko muzikos ritmais“ ir uždraudusi olandų archeologams tęsti kasinėjimus, atliekamus nuo 1975 m. Sacharos dykumoje. Minėtos parodos tikslas – atskleisti senovės Egipto kultūros įtaką afrikietiškos kilmės muzikantams, todėl daugiau nei tris tūkstančius metų skaičiuojantys objektai eksponuojami kartu su reperio Nas albumo viršeliu, kuriame dainininkas pavaizduotas su faraono Tutanchamono laidojimo kostiumu. O šalia Egipto karalienės Nefertitės biusto galima pamatyti šiandieninės popmuzikos karalienės Beyoncé nuotrauką, kurioje dainininkė persirengusi Nefertitės kostiumu. Parodoje galima taip pat peržiūrėti klipus ar paklausti muzikos, pavyzdžiui, kompozitoriaus ir pianisto Sun Ra, kurio vardas yra aiški nuoroda į senovės Egipto saulės dievą Ra.

Įdomūs sprendimai bandant atskleisti tūkstantmečius skaičiuojančios kultūros įtaką XX a. muzikos pasauliui, tačiau šiandieninio Egipto valdžia parodą traktavo kaip įžeidimą, teigdama, kad paroda yra „kultūrinis pasisavinimas“ ir kad joje falsifikuojama istorija. Šalies valdžia pabrėžia, kad faraonai buvo baltos odos, todėl paroda neatitinka istorinės realybės. Šių diskusijų kontekste reikėtų minėti ir šių metų pavasarį pasirodžiusių dokumentinių serijų „Karalienė Kleopatra“ (rež. Tina Gharavi), kuriame Egipto karalienės vaidmenį atliko mulatė aktorė Adele James. Nors kai kurie istorikai neatmeta galimybės, kad Kleopatra galėjo būti tamsesnės odos negu visi kiti iš Makedonijos kilusios Ptolemajų dinastijos nariai, Egipto turizmo ir paveldo ministerijos nuomone, diskusijoms vietos nėra: Kleopatra buvo baltos odos. Istorikams šiandien ži-

noma, kad dvidešimt penktoji faraonų dinastija buvo kilusi iš Nubijos, todėl jų odos spalva buvo tamsi, bet ar odos spalva turėtų tapti nesutarimų šaltiniu?

Leideno nacionalinio archeologijos muziejaus kuratoriai nieko neišrado: jie tiesiog šalia Beyoncé, kuri 2018 m. Koučelos festivalyje pasirodė persirengusi Nefertite, nuotraukos pastatė originalų Egipto karalienės biustą. Pati dainininkė noriai renkasi istorinę potekstę turintį įvaizdį, o įdomiausia tai, kad tokie sprendimai popmuzikos industrijoje nėra nauji: senovės Egiptas vaizduojamas Michaelo Jacksono dainos „Remember the Time“ klipe, kuriame karalienę Nefertitę įkūnijo afrikietiškos kilmės modelis Iman, o faraoną – aktorius Eddie Murphy. Pastaraisiais metais karalienė Kleopatra tapo afrocentrizmo ikona, išreiškiančia juodaodžių artiščių norą save identifikuoti su didinga Egipto praeitimi, taip parodant Afrikos kultūros svarbą pasaulio istorijoje. Tokios populiarios atlikėjos kaip Rihanna ar Nicki Minaj naudoja senovės Egipto dekorą, pačios pasirodydamos Egipto karalienės įvaizdžiu. Tačiau ne tik juodaodės dainininkės renkasi Kleopatros įvaizdį pasirodymams ar vaizdo klipams, baltaodės nėra išimtis: galime paminti Katy Perry vaizdo klipe „Dark Horse“, kuriame Kleopatra tampa galios ir nepaklusnumo simboliu.

Senovės Egiptas ne vienintelė senovės civilizacija, naudojama bandant sugriauti tam tikrus odos spalvos stereotipus: 2013 m. išleisto albumo viršelyje dainininkė Rihanna įkūnijo senovės graikų mitinę būtybę gorgonę su gyvačių plaukais. Medūza, viena iš trijų gorgonių, kurios žvilgsnis galėjo paversti akmeniu, yra tapusi dailininkų įkvėpimo šaltiniu nuo Renesanso laikų, tačiau minėta dainininkės nuotrauka sukėlė nemažai diskusijų, kurios tik patvirtina, kad baltos senovės Graikijos mitas vis dar gyvuoja (žr. Vilma Losytė, „Mitas apie baltą senovės Graikiją“, *Šiaurės Atėnai*, 2020.V.8).

Nusistovėjusius stereotipus Vakarų pasaulio mene bando laužyti menininkas Awolas Erizku, kuris klasikinius meno kūrinius interpretuoja šiandieninės visuomenės kontekste. Gerai žinomas pavyzdys – XVII a. Nyderlandų dailininko Jano Vermeerio paveikslas interpretacija: A. Erizku modeliu pasirinko juodaodę merginą ir kūriniui suteikė pavadinimą „Mergaitė su bambuko auskaru“. Tiesa, istorikai taip pat kartais bando griauti stereotipus, pateikdami istorinius faktus, kuriuos ne visi nori girdėti. Britų istorikė Mary Beard socialiniuose tinkluose pasisakė prieš kritiką, nukreiptą prieš 2017 m. pasirodžiusį animacinį filmą, kuriame aukšto rango romėnų laikų Britanijos provincijos valdytojas buvo pavaizduotas juodos odos spalvos. Istorikė priminė didelę to laikotarpio etninę įvairovę, minėdama iš dabartinio Alžyro teritorijos atvykusį Britanijos provincijos valdytoją, tačiau tokie faktai sukėlė tik dar didesnę pasipiktinimą socialiniuose tinkluose. Kritikai teigė, kad istorikė neva nori perrašyti istoriją, o tokie animaciniai filmai yra kairiosios politinės krypties atstovų noras parodyti, kad jau romėnų laikotarpiu į Didžiąją Britaniją masiškai vyko imigrantai.

Diskusijos dėl odos spalvos antikinėse civilizacijose nėra naujos: dar praėjusio amžiaus devintojo dešimtmečio pabaigoje Cornellio universiteto profesorius Martinas Bernalis išleido knygą „Juoda Atėnė“, kurioje bandė įrodyti senovės Egipto įtaką graikų kalbai ir kultūrai. Nors knyga sulaukė nemažai kritikos, autorius nepabūgo ir išleido dar tris tomos ta pačia tema, bandydamas įrodyti savo teoriją. To meto JAV spaudoje buvo klausama, ar Kleopatra buvo juodaodė, – keista, kad po trisdešimties metų ir vėl užduodame tuos pačius klausimus.

– VILMA LOSYTĖ –

Nejauka ir interpretacija

► Atkelta iš p. 4

Freudas interpretavo Hoffmanno apysaką mėgindamas paaiškinti nejaukos išgyvenimo priežastis. Jis rašo, kad Natanaelio baimė netekti akių atitinka oidipinį kastracijos nerimą, kurį pagal jo psichikos raidos teoriją patiria vyriškos lyties vaikai. Esu linkęs pritari Mayer pastabai, kad Freudo straiptas yra ne vien bandymas tyrinėti baimę, bet ir bandymas ją įveikti, nušviečiant ar suvaldant racionaliu protu. Mano supratimu, tai gerai matosi atsižvelgus, kaip Freudas aptaria psichikos reprezentavimą Hoffmanno apysakoje – jis to tiesiog neaptaria, t. y. visai neatsižvelgia, kad Natanaelis yra fikcinės istorijos charakteris, kuriuo kažkas vaizduojama, o ne tiesiog psichinis individas. Pati Freudų teorija vertinga tuo, kad sudaro sąlygas psichiką suprasti dinamiškai, bet analizuodamas apysaką Freudas visa, kas joje psichologiška, išskeldina išorėn, anapus fikcijos, tarsi fikcinio teksto psichologinė reikšmė galėtų rasti tik iš panašumo į realios psichikos raidą (kaip ją suprato Freudas). Tačiau Hoffmanno apysakoje psichika neatsiejama nuo fabulos, kurią sudaro ne vien psichiniai, bet ir fantastiniai įvykiai.

Man atrodo įdomu iškelti prielaidą, kad Hoffmanno apysakoje nejauki būtent fikcinė psichika ir vaizduotė, fabulai įsibėgėjus prasiveržianti už racionalaus supratimo ribų. Tai lyg ir labiau atitiktų Mayer rekonstruotą istoriškai adekvatų supratimą, pagal kurį nejauka yra dalis baimės estetikos ir pasipriešinimo racionalistiniam optimizmui. Kitaip sakant, griežtai užsimojus apibrėžti, kas žmogui prieinama pažinti racionalios subjektyvybės pagrindu, visokie neracionalumai ima lįsti laukan pačiame žmoguje. Iš principo tai ideologinė nejaukos apibrėžtis, suprantant ideologiją plačiai, kaip įsitikinimus, kurie artikuliuojami argumentais, pasakojimais, bet ir išgyvenami, jaučiami, juntami.

Pabaigoje noriu pamėginti panašia dvasia tarti žodį apie lietuvišką nejauką. Nežinau, ar tai kur nors jau daryta, bet jeigu daryta, tai turbūt nedaug, todėl atrodo verta bent pabandyti. Šiandien konkrečiai noriu pakalbėti apie vieną vaizdinį Vido Morkūno prozoje. Tas vaizdinys – tai žvilgsnis į mirtį pro skylutę kūne. Jis pateikiamas įžanginiame miniatiūriniame Morkūno knygos „Reportažas iš kiaušinio“ apsakyme:

Ar jau esu kada rašęs apie senelio mirtį?

Mano močiutei iš rankos maždaug ten, kur anais laikais visi turėjome skiepus žymę, vos vos išlindusi stirkojo vėnis. Nei pati senelė, nei kas kitas neatminė, kas ir kada ją galėjo įkalti, kaip ji ten atsidadė. Didelės bėdos nebuvo, tačiau drabužių rankoves ta vėnis padraskydavo, o ir ranką vis pageldavo, ypač prieš orų permainas. Be to, oda aplink kyšančią galvutę kartais bjauriai pažaliuodavo. Syki senelis nei iš šio, nei iš to paėmė apčiuogas, žybt ir išrovė tą vi-

nį. O išrovęs... na neatsispyrė žmogus pagundai... ėmė ir dirstelėjo pro žaste atsivėrusią skylutę. Ką jis ten pamatė, nežinia, bet sulig ta diena pradėjo nykti ir gesti. Vieną ketvirtadienį, pakilęs nuo pietų stalo, pasakė tik tiek: „Taip skaniai pavalgiau, einu atgulsiu.“ Ir atgulė.

Jeigu senelė nesusilavė su visokiais vielgaliais, skiedrom ir drožlėmis, ta vėnis turbūt taip ir mėtosi kur nors po varstotą.¹³

Senelis pažvelgęs pro skylutę močiutės rankoje pamatė nežinia ką ir numanomai užsikrėtė mirtimi. Mano supratimu, tai vaizdinys, kuriam būdingas kartu žvilgsnio neišsipildymas ir išsipildymas. Turiu omenyje, kad pasakojamoje istorijoje mirtis yra esama, materialinė, suvokiama – senelis ją pamato, bet kartu ji negali būti pamatyta ir apibūdinta tiesiogiai nei savo – pasakotojo ir skaitytojo, nei kito – veikėjo senelio akimis. Mirtis pamatoma tik per nykstantį kitą, papasakojama tik kaip kito „nežinia“. Galėtume šį vaizdinį gretinti su Poe „Ašerių namų žlugimo“ pasakotojo išgyvenamam neaiškios kilmės „nesavumu“: Morkūno apsakyme senelio nykimas stebimas panašiai kaip Ašerių namų praeigų slogus vaizdas, o pasakojamas užsikrėtimas kūne slypinčia mirtimi žadina bent kiek – bent tiek, kiek paslaptinga mirtis, – paslaptinę „nesavumo“ išgyvenimą skaitytojui.

Man regis, kaip Hoffmannas „Smėlinyje“ supina realybę ir fantaziją, taip Morkūnas pina realybę ir simbolį (tai turbūt labiau atitinka lietuvių literatūros poetinės prozos tradiciją). Morkūno apsakyme yra realistinis sluoksnis, viskas vyksta daugmaž įprastomis aplinkybėmis, numanomai kaip vietovėje. Kartu yra ir vyksta neįprastų dalykų, bet jie ne fantastiniai, nesukuria tokio efekto, kuriam kaip sąlygos reikėtų antgamtinės pasaulio tvarkos ar vaizduotinės (produktyvios vaizduotės pagrindu įgyvendinamos) realybės sąsajos su mitu. Morkūno apsakyme neįprastųjų dalykų neįprastumo prasmė labiau susijusi ne su naratyvinio pasaulio tvarka, o su autoriaus ir skaitytojo bendravimu per simbolinį supratimą.

Štai mums pasakojama, kad pasakotojo močiutė turėjo rankoje įkaltą vinį, senelis tą vinį ištraukė, dirstelėjo pro skylutę močiutės rankoje, nežinia ką ten pamatė, sunyko ir pasimirė. Viena vertus, priimame visa tai kaip realistinį įvykių pasakojimą. Kita vertus, vėnis močiutės rankoje, žvilgsnis pro skylutę ir jo poveikis neišsitenka realistiniame pasakojime, tai spragos, kurioms užpildyti pasakojimas pabrėžtinai nesudaro sąlygų („ką jis ten pamatė, nežinia“), tik jos, kitaip nei Smėlinis, nekyla iš kokio nors mito. Užtat šitos spragos kreipia į autoriaus ir skaitytojo tarpusavio supratimą. Turiu omenyje, kad skaitydami numanome tą vinį turint kažkokią reikšmę, peržengiančią realistinio naratyvinio pasaulio ribas ir priklausančią nuo skaitytojo ryšio su autorine simboliškai vaizduote bent jau tiek, kiek būtent autorinė vaizduotė naratyviniame pasaulyje įtaisė tą vinį rankoje ar pro skylutę rankoje lyg užkratą išsprūtančią mirtį (prisiminkime, kad vėnies esą būta toje rankos vietoje, kur būdavusi skiepu žymė).

Šitai pinasi realybė ir simbolis, o simbolį čia veikiausiai reikėtų suprasti kiek įmanoma romantiškai. Pasak Nicholaso Halmi, „pagal Johanno Wolfgango Goethės kanoninę sąvokos formuluotę, simboliuje paskirybė reprezentuoja „universalumą ne kaip svają ar šešėlį, bet kaip gyvą momentinį apreiškimą to, kas nepažįstama [lebendig- Augenblickliche Offenbarung des Unerforschlichen]“. Todėl „idėja amžinai ir be galo lieka veikianti ir neprieinama [wirksam und unerreichbar] vaizdinyje ir liktu neišreiškiamą, net jei išreikštume ją visomis esamomis kalbomis [selbst in allen Sprachen ausgesprochen, doch unausprechlich bliebe]“¹⁴. Manau, galėtume sakyti, kad pats apsakymo pasakojimas kartu realus ir simbolinis, t. y. senelis pro skylutę močiutės rankoje ir pamato simbolį, kaip nesuvokiamo ar nepažįstamo universalios dalyko – mirties – paskirą apreiškimą konkrečiame fikciniame pasaulyje. Toks simbolizuojantis pasakojimas kiek ironiškas tame pasaulyje realios senelio mirties atžvilgiu, bet ironija anaipol nėra priešinga nejaukai ar mirčiai.

Jeigu šitas žvilgsnis pro skylutę kito kūne užsikrečiant mirtimi bent kiek sužadina būtent nejauką, tai laikantis aptartos ideologinės perspektyvos atrodo verta pagalvoti, kokios yra šitos nejaukos sąlygos mūsų kultūroje. Tarkime, kad toks interpretavimas – tai mėginimas bent kiek reflektuoti savo kultūrą pasinaudojant svarbia europinės modernybės sąvoka ir samprata. Taigi, norėčiau iškelti prielaidą, kad aptarto Morkūno apsakymo nejauka trikdo lietuvių literatūros ir kultūros tradicijai būdingą etnografinį užtikrintumą. Tas etnografinis užtikrintumas būtų lyg Apšvietos racionalistinio optimizmo atitikmuo provincialioje kultūroje. Etnografiniu užtikrintumu vadinu įsitikinimą, kad pasaulio ar bent moralinės-vertybinės visatos kontūras griežtai nustatytas, aiškus ir visokios problemos turi spręstis, visi iššūkiai turi būti mesti, visos fabulos turi rasti ir išsistoti to kontūro ribose. Dėl to, tarkime, nėra prasmės būti herojumi ir keliauti į pasaulio kraštą. Arba nėra prasmės leistis paveikiamam kitiškumo. Arba nėra prasmės fantazuoti kitą pasaulį. Arba nėra prasmės išgyvenimu peržengti suprantamos realybės ribas. Ir taip toliau. Etnografinis užtikrintumas sutrinka, kai pasakojimo veda mi dirstelime pro skylutę į kažką, kas pamačiusįjį padaro nebesavą šio gyvenamojo pasaulio tvėrmės tvarkai.

– PAULIUS JEVSEJEVAS –

Tekstas parengtas pagal pranešimą, skaitytą šių metų rugpjūtį tarptautiniame šiuolaikinės literatūros forumo „Šiaurės vasara“ Biržuose

¹³ Vidas Morkūnas, *Reportažas iš kiaušinio*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012, p. 5.

¹⁴ Nicholas Halmi, *The Genealogy of the Romantic Symbol*, Oxford Academic, 2007, p. 2.

Brūkštelėjimai

Smokingas

Žmogus apsilvęs smokingu planavo užteiti į kavinę, bet pamatęs užrašą *no smoking* nuėjo namo.

Kritimas

Laikraštis rašo, kad per uostamiesčio centrą tekanči Danė vasarą nusidažo žaliai – žydi. Dėl deguonies trūkumo žuvis gali pradėti kristi. Na, žuvis gali kristi iš dangaus, iš dviejų metrų aukščio ar nuo stalo, bet vandenyje jos kristi negali. Nebent grimzti į dugną arba iškilti pilvais į viršų.

Antra jūra

Anykščiai norėdami tapti kurortu gręžia mineralinio vandens gręžinį. Bet vanduo jame pasirodė dvigubai sūresnis nei Baltijos jūroje. Na, niekam ir nereikia antros Baltijos. Geriau antra jūra Anykščiuose, kad ir sūresnė.

Išeitis

Sakoma, kad žmonėms reikia daryti gera, tuomet ir pats sulauksi dar daugiau gero. Pabandžiau daryti gera, bet gero iš kitų nesulaukiau. Tad beliko daryti bloga.

Teismai

Lietuvoje yra net kelių tipų teismai: apylinkių, apygardų, Apeliacinis ir Aukščiausiasis Teismas, ir net Vyriausiasis administracinis teismas. Ir jeigu žmogus visą savo gyvenimą neturėjo garbės juose apsilankyti, nuo Paskutinio teismo jis tikrai nepabėgs.

Veganai

Netiesa, kad veganai nevalgo mėsos. Ne kartą teko matyti, kaip jie valgo saulės zuikučius.

Ne vietoje

Visą gyvenimą žinojau, kad jūra Lietuvoje yra prie Klaipėdos, Palangos ir kitų vietovių. Bet nuėjęs prie Druskininkų fontano pamaciau, kad ten galima užsisakyti M. K. Čiurlionio muzikinį kūrinį „Jūra“, o nuėjęs į vieną sanatoriją atsidūriau jūros bangų baseine.

Klausimas

Per televizijos žinias rodė reportažą apie vasarą patiriamas traumas. Nemažai žmonių traumas patiria iškritę iš medžio. Žiemą jau žymiai mažiau žmonių iškrenta iš medžių, bet kodėl jų sutinki ne mažiau nei vasarą?

Akimirka

Viename Lietuvos mieste yra Akimirkos gatvė. Joje gyvenantys žmonės visą gyvenimą laukia akimirkos žavingos.

Bufonada

Vilniaus „Žalgirio“ futbolo komandoje žaidžia O. Buffas, visi futbolo gerbėjai žino legendinį Italijos vartininką G. Buffoną. Kai jie prastai žaidžia, jų žaidimas primena bufonadą.

Maskavimas

Per žinias pranešė, kad per sieną gabenamos kontrabandinės cigaretės dažniausiai maskuojamos agurkais, šokoladu ir durpėmis. Atrodytų, kad šioje trijulėje netinka nevalgomos durpės, bet jas padegus galima mė-

gautis karštu šokoladu ir keptais agurkais. Tiesa, po šio veiksmo cigaretės bus nebetinkamos rūkyti.

Statistika

Policija pateikė statistiką apie važinėjančius paspirtukais ir pėsčiuosius. Pasirodo, kad paspirtukininkų partrenkiami asmenys daugiausia būna blaivūs. O nuo paspirtukų nukrentantys asmenys dažnai būna išgėrę. Na, iš tiesų, kokia prasmė vaikščioti išgėrus, jeigu išgėrus galima važiuoti?

Gynyba

Man ant dilbio meistras išstatuiravo NATO ženklą. Vadinas, jeigu mane kas nors užpuls, tuomet mane asmeniškai gins visa NATO – visus 193 cm ir 130 kg.

Mažam kambarėly

Kažkada senelis dainavo: mažam kambarėly ugnelę kuriu. Vėliau anūkas nupirko jam išmanųjį. Dabar senelis atsikėlęs ryte įsijungia išmanųjį ir per jutubą žiūri, kaip jis anksčiau dainuodavo: mažam kambarėly ugnelę kuriu...

Įmygis

Jeigu prabundi ir nežinai, koks paros metas, vadinasi, miegi giliai. Jeigu prabundi ir nežinai, kokia savaitės diena, vadinasi, miegi labai giliai. Jeigu miegi ir neprabundi, vadinasi, esi miręs.

Ryšys

Vienas gauda žuvį, kitas gauda ryšį, o trečias sėdi surištas iš viso be jokio ryšio.

Pieniškos dešrelės

Į barą įėjo aukštas ir galingas vyras su mažu sūnum. Šiam užsakė pieniškų dešrelių su bulvytėmis, o sau užsakė to paties, nors iš tikrųjų mėgo kiaulienos kepsnį. Kai tėtis pasens, sūnus jam tam pačiam bare užsakys pieniškų dešrelių su bulvytėmis ne dėl to, kad jis jam mažam to užsakė, o dėl to, kad prieš daug dešimtmečių tėtis pats sau to užsisakė.

Kampas

Ant vieno Leipalingio bažnyčios tvoros kampo parašyta „Kapų gatvė“. Ant kito – „Veisiejų gatvė“. Bet Kapų gatvė veda ne į Veisiejų kapus, o į Leipalingio.

Meilė

Poetė rašė: „Vilnele, bėk į Viliją, / O Vilija – į Nemuną... / Sakyk: tėvynę mylime / Labiau mes už gyvenimą.“ Jeigu žmogus tėvynę myli labiau už gyvenimą, vadinasi, tai negyvas žmogus. Tuomet tėvynės ir jo meilė yra iškreipta.

Barzda

Per sporto žinias pranešė, kad Kroatijos ir Serbijos pilietybes turintis krepšininkas Nemanja Bezbardica ir toliau rungtyniaus „Šiaulių“ krepšinio komandoje. Parodytoje nuotraukoje krepšininkas iš tikrųjų buvo be barzdos.

Paspirtukas

Rudenį einu gatve ir spardau rudus kaštonus. Mane aplenkia paspirtukininkas. Greitai pribėgęs paspiriu

paspirtuką. Šis su paspirtukininku pradeda riedėti dar greičiau. Lyg kaštonas, paspirtas rudenį.

Vanduo

Kai žmogus nuskęsta, sakoma, kad jis prigėrė. Kai žmogus geria alkoholinius gėrimus, sakoma, kad jis girtauja. Bet girtaujant daugiau žmonių prigeria nei besimaudant.

Stadionas

Kažkada Švedijos futbolo klubas „IFK Göteborg“ žaidė „Swedbanko“ stadione. Tuomet ir aš buvau turtingas, nes turėjau ne tik sąskaitą „Swedbanke“, bet ir nuosavą stadioną.

Mįslė

Muitininkas sustabdęs sunkvežimį ir apžiūrėjęs krovinį ir jo dokumentus atėjo pas kolegą ir sako: nieko nesuprantu, vairuotojas sako, kad veža džemą, dokumentuose parašyta, kad veža jamą, o aš matau tik paprastą marmeladą...

Pica

Šalia bažnyčios picerija. Tad per mišias, kai kalbama malda „Tėve mūsų...“, kunigas ir visi dalyvaujantys jose sako: „Kasdienės mūsų picos duok mums šiandien...“

Išėjimas

Vaikas stovi prie kasos parduotuvėje ir perka šokoladą. Mažylis duoda kasininkei eurą, nors šokoladas kainuoja eurą penkiasdešimt centų. Pardavėja sako, kad už tiek, kiek turi mažylis, šokoladas neišeina. Vaikas atsako, kad tuoj ateis mama ir išeis. Taip, iš pradžių išeis šokoladas, o paskui mama su vaiku išeis iš parduotuvės.

Zuikis

Dar praeitame amžiuje, kai buvau jaunas ir netgi galbūt gražus, Vilniuje įlipau į troleibusą norėdamas pavažiuoti vieną stotelę, tad bilieto nepirkau. Prie manęs priėjusi maža kontrolierė paprašė parodyti bilietą. Atsakiau, kad neturiu. Ji nužvelgusi visus mano 193 cm pasisuko į kitus keleivius ir tarė: „Pažiūrėkit, koks didelis zuikis!“

Vairuotojams

Vienoje parduotuvėje Druskininkuose teko matyti alkoholinį gėrimą, skirtą vairuotojams, kuriuos kartais vadina šoferiais. Greipfrutų skonio pusės litro talpos alaus kokteilis vadinamas „Schöffhofer“. Jis turi 2,5 tūrio proc. alkoholio. Galima gerti vakare, bet labiausia tinka ryte prieš vairuotojo darbą, ypač jeigu vakare buvo geriama degtinė.

Klumpakojis

Šokis „Klumpakojis“ taip vadinamas ne dėl to, kad šokama su klumpėmis, o dėl to, kad jį šokančių šokėjų klumpa kojose.

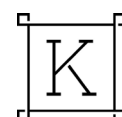
Bažnyčia

Bičiuliai ir pažįstami manęs vis klausinėja: ar matei, kokia graži Druskininkų bažnyčia? Ilgai vaikščiojau aplink ir galvojau, ko čia visi taip aikčioja. Tiesiog raudonų plytų pastatas ir tiek...

– AIDAS KELIONIS –

LIETUVOS RESPUBLIKOS
KULTŪROS MINISTERIJA

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

